

Acest dosar este prezentat exclusiv pentru informare.
Stimate cititor!

Daca DVS doriti sa copiat acest dosar, el urmeaza a fi inlaturat fara intirziere, imediat dupa ce ati facut cunostinta cu continutul lui.

Copiind si pastrind dosarul in cauza,
DVS va asumati toata responsabilitatea
in conformitate cu legislatia in vigoare.

Toate drepturile de autor asupra dosarului dat
se pastreaza dupa detinatorul de drept.

Orice utilizare in scopuri comerciale sau alte
scopuri, cu exceptia utilizarii in scopuri de informare
prealabila este interzisa.

Publicarea acestui document nu atrage dupa sine nici
un fel de cistig comercial.

Insa astfel de documente contribuie rapid la ridicarea
profesionalismului si spiritualitatii
cititorilor si serveste drept reclama a editiilor de
hirtie a acestor documente.

Cuprins

<i>Introducere</i>	5
<i>Chestionar evaluare prerechizite</i>	8
UNITATEA DE ÎNVĂȚARE 1. NOȚIUNI GENERALE DE FONETICĂ	10
1.1. <i>Introducere</i>	10
1.2. <i>Obiectivele unității de învățare</i>	10
1.3. <i>Obiectul de studiu, obiectivele și domeniul de cercetare proprii foneticii</i>	11
1.4. <i>Fonațiunea și aparatul fonator</i>	12
1.5. <i>Caracteristicile sunetelor vorbirii</i>	14
1.6. <i>Ramurile foneticii</i>	16
1.7. <i>Rezumat</i>	16
1.8. <i>Test de evaluare</i>	16
UNITATEA DE ÎNVĂȚARE 2. FONETICA ARTICULATORIE (I)	17
2.1. <i>Introducere</i>	17
2.2. <i>Obiectivele unității de învățare</i>	17
2.3. <i>Clasificarea articulatorie a vocalelor</i>	18
2.4. <i>Fenomene întâlnite în practica articulatorie a vocalelor</i>	19
2.5. <i>Semivocalele. Grupurile vocalice: diftongi, triftongi, hiat</i>	21
2.6. <i>Rezumat</i>	26
2.7. <i>Test de autoevaluare</i>	26
UNITATEA DE ÎNVĂȚARE 3. FONETICA ARTICULATORIE (II)	27
3.1. <i>Introducere</i>	27
3.2. <i>Obiectivele unității de învățare</i>	27
3.3. <i>Clasificarea articulatorie a consoanelor</i>	28
3.4. <i>Fenomene întâlnite în practica articulatorie a consoanelor</i>	31
3.5. <i>Grupuri consonantice</i>	32
3.6. <i>Rezumat</i>	32
3.7. <i>Test de autoevaluare</i>	32
UNITATEA DE ÎNVĂȚARE 4. FONETICA ACUSTICĂ	33
4.1. <i>Introducere</i>	33
4.2. <i>Obiectivele unității de învățare</i>	33
4.3. <i>Clasificarea acustică a vocalelor</i>	34
4.4. <i>Clasificarea acustică a consoanelor</i>	35
4.5. <i>Rezumat</i>	36
4.6. <i>Test de autoevaluare</i>	36
UNITATEA DE ÎNVĂȚARE 5. TRANSCRIEREA FONETICĂ	38
5.1. <i>Introducere</i>	38

5.2.	<i>Obiectivele unității de învățare.....</i>	38
5.3.	<i>Raportul literă / sunet. Valorile fonetice ale literelor „e”, „i”.....</i>	39
5.4.	<i>Convenții grafematice de transcriere fonetică pentru limba română.....</i>	40
5.5.	<i>Transcrierea fonetică – mijloc de recunoaștere corectă a grupurilor vocalice / consonantice.....</i>	42
5.6.	<i>Rezumat.....</i>	43
5.7.	<i>Test de autoevaluare.....</i>	43
UNITATEA DE ÎNVĂȚARE 6. ORTOEPIA, ORTOGRAFIA ȘI SILABAȚIA.....		44
6.1.	<i>Introducere.....</i>	44
6.2.	<i>Obiectivele unității de învățare.....</i>	44
6.3.	<i>Accentul, specificul accentuării în limba română.....</i>	45
6.4.	<i>Principiile sistemului ortografic actual al limbii române.....</i>	48
6.5.	<i>Principiile silabației în limba română.....</i>	50
6.6.	<i>Rezumat.....</i>	53
6.7.	<i>Test de autoevaluare.....</i>	53
UNITATEA DE ÎNVĂȚARE 7. ELEMENTE DE FONOLOGIE.....		56
7.1.	<i>Introducere.....</i>	56
7.2.	<i>Obiectivele unității de învățare.....</i>	56
7.3.	<i>Obiectul de studiu, obiectivele și domeniul de cercetare proprii fonologiei. Semnul lingvistic.....</i>	57
7.4.	<i>Relații și corelații. Proba comutării și tipurile de distribuție.....</i>	63
7.5.	<i>Segmentarea. Trăsăturile distinctive fonologice.....</i>	67
7.6.	<i>Unități segmentale și suprasegmentale.....</i>	70
7.7.	<i>Rezumat.....</i>	71
7.8.	<i>Test de autoevaluare.....</i>	71
7.9.	<i>Tema de control nr. 1.....</i>	72
UNITATEA DE ÎNVĂȚARE 8. ELEMENTE DE LEXICOLOGIE. CONCEPTE OPERAȚIONALE ÎN STUDIUL VOCABULARULUI.....		76
8.1.	<i>Introducere.....</i>	76
8.2.	<i>Obiectivele unității de învățare.....</i>	76
8.3.	<i>Obiectul de studiu, obiectivele și domeniul de cercetare proprii lexicologiei. Lexicologia și lexicografia – relația cu semantica.....</i>	77
8.4.	<i>Disponibilitatea lexicală. Vocabularul limbii române contemporane.....</i>	80
8.5.	<i>Rezumat.....</i>	85
8.6.	<i>Test de autoevaluare.....</i>	85
UNITATEA DE ÎNVĂȚARE 9. VOCABULARUL CA MULȚIME. DINAMICA VOCABULARULUI. FACTORII DE ORGANIZARE A VOCABULARULUI.....		87
9.1.	<i>Introducere.....</i>	87

9.2.	<i>Obiectivele unității de învățare.....</i>	87
9.3.	<i>Câmpuri / subansambluri lexico-semantic.....</i>	88
9.4.	<i>Organizarea vocabularului.....</i>	89
9.4.1.	<i>Factorul frecvență.....</i>	89
9.4.2.	<i>Factorul psihologic.....</i>	90
9.4.3.	<i>Factorul stilistico-funcțional.....</i>	93
9.4.4.	<i>Factorul semantic.....</i>	95
9.4.5.	<i>Factorul etimologic.....</i>	97
9.5.	<i>Rezumat.....</i>	100
9.6.	<i>Test de evaluare.....</i>	100
UNITATEA DE ÎNVĂȚARE 10. EVOLUȚII SEMANTICE. GREȘELI DE NATURĂ LEXICO-SEMANTICĂ.....		101
10.1.	<i>Introducere.....</i>	101
10.2.	<i>Obiectivele unității de învățare.....</i>	101
10.3.	<i>Evoluția semantică: direcții de modificare a sensului, cauze, tropii implicați.....</i>	102
10.4.	<i>Greșeli lexico-semantic – „stilul relaxat”.....</i>	103
10.4.1.	<i>Pleonasmul.....</i>	103
10.4.2.	<i>Atracția paronimică.....</i>	105
10.4.3.	<i>Etimologia populară.....</i>	105
10.4.4.	<i>Accidentul semantic.....</i>	107
10.4.5.	<i>Alte greșeli lexico-semantic.....</i>	107
10.5.	<i>Rezumat.....</i>	108
10.6.	<i>Test de autoevaluare.....</i>	109
UNITATEA DE ÎNVĂȚARE 11. ÎMBOGĂȚIREA VOCABULARULUI.....		110
11.1.	<i>Introducere.....</i>	110
11.2.	<i>Obiectivele unității de învățare.....</i>	110
11.3.	<i>Îmbogățirea vocabularului – mijloace interne. Afixele lexicale.....</i>	111
11.3.1.	<i>Derivarea cu prefixe. Prefixele internaționale. Prefixoidele.....</i>	111
11.3.2.	<i>Derivarea cu sufixe. Suffixoidele. Derivatele etnice.....</i>	115
11.3.3.	<i>Derivarea parasintetică, regresivă și frazeologică.....</i>	120
11.3.4.	<i>Compunerea. Schimbarea valorii gramaticale.....</i>	121
11.4.	<i>Decompozarea după afixele lexicale.....</i>	123
11.5.	<i>Îmbogățirea vocabularului – mijloace externe.....</i>	125
11.5.1.	<i>Împrumutul lexical.....</i>	125
11.5.2.	<i>Calcul lingvistic.....</i>	127
11.6.	<i>Argoul și jargonul în dinamica vocabularului.....</i>	128
11.7.	<i>Rezumat.....</i>	131

11.8.	<i>Test de evaluare.....</i>	131
11.9.	<i>Tema de control 2.....</i>	131
UNITATEA DE ÎNVĂȚARE 12. NOȚIUNI GENERALE DE SEMANTICĂ.....		135
12.1.	<i>Introducere.....</i>	135
12.2.	<i>Obiectivele unității de învățare.....</i>	135
12.3.	<i>Schiță a semanticii diacronice și a problemelor sensului.....</i>	136
12.4.	<i>Direcțiile semanticii moderne.....</i>	137
12.5.	<i>Semantica structurală: metodologie, analiza semantică structurală.....</i>	138
12.6.	<i>Unitățile analizei semantice structurale. Tipologia semelor.....</i>	140
12.7.	<i>Analiza lexicală-paradigmatică.....</i>	147
12.8.	<i>Rezumat.....</i>	151
12.9.	<i>Test de autoevaluare.....</i>	151
UNITATEA DE ÎNVĂȚARE 13. NIVELURI LEXICO-SEMANTICE (I). OMONIMIA, PARONIMIA, POLISEMIA.....		153
13.1.	<i>Introducere.....</i>	153
13.2.	<i>Obiectivele unității de învățare.....</i>	153
13.3.	<i>Omonimia.....</i>	154
13.4.	<i>Paronimia.....</i>	155
13.5.	<i>Polisemia: definire.....</i>	155
13.5.1.	<i>Polisemia: diferențierea de omonimie.....</i>	155
13.5.2.	<i>Polisemia: cauze, clasificare.....</i>	157
13.6.	<i>Rezumat.....</i>	158
13.7.	<i>Test de autoevaluare.....</i>	158
UNITATEA DE ÎNVĂȚARE 14. NIVELURI LEXICO-SEMANTICE (II). SINONIMIA, ANTONIMIA, CÂMPURILE LEXICO-SEMANTICE.....		159
14.1.	<i>Introducere.....</i>	159
14.2.	<i>Obiectivele unității de învățare.....</i>	159
14.3.	<i>Sinonimia: definire, criterii de diferențiere a seriilor sinonimice.....</i>	160
14.4.	<i>Antonimia: definire, condițiile stabilirii antonimiei, clasificare.....</i>	163
14.5.	<i>Câmpurile lexico-semantice.....</i>	167
14.6.	<i>Rezumat.....</i>	169
14.7.	<i>Test de autoevaluare.....</i>	170
14.8.	<i>Tema de control 3.....</i>	171
Anexa 1.....		175
Anexa 2.....		179
Bibliografie selectivă.....		219

Introducere

Cursul *Limba română contemporană. Elemente de fonetică, fonologie, lexicologie* oferă studenților, indiferent de profesia aleasă după absolvire, dar mai ales în calitatea lor de viitori profesori pentru învățământul gimnazial/liceal sau chiar superior, o sursă utilă de formare și informare în vederea utilizării corecte, analizei diverselor aspecte și cultivării limbii române, ca și în aceea a pregătirii optime a propriului demers didactic la disciplina *Limba română*.

Obiectivele cursului

După finalizarea cursului, cursanții vor fi capabili să:

- utilizeze corect metalimbajul impus de științele lingvistice abordate;
- delimiteze corect obiectul de studiu, domeniul de cercetare, obiectivele și metodologia implicate de fiecare dintre științele limbii descrise în acest curs;
- aplice tipurile de analiză specifice pe diverse situații de limbă;
- valorifice informațiile transmise prin acest material pentru dezvoltarea competențelor lingvistice proprii, dar și pe cele ale viitorilor elevi.

Competențe conferite

• Competențe cognitive:

- înțelegerea procesului fonațiunii, a corespondenței fonem/grafem;
- înțelegerea raportului sunet/grafem cu aplicație la limba română;
- asimilarea și aplicarea principiilor sistemului ortografic și ortoepic actual al limbii române;
- asimilarea conceptelor fundamentale ale lexicologiei cu aplicație la lexicul limbii române.

• Competențe practic-aplicative: aplicarea analizelor fonetică-fonologică și lexico-semantică.

• Competențe de comunicare și relaționare:

- înțelegerea importanței asimilării/aplicării analizelor menționate pentru o cunoaștere profundă a compartimentării, funcționării și dinamicii limbii române;
- înțelegerea importanței utilizării corecte și adecvate (la situația de enunțare) a limbii române în gestionarea relațiilor interpersonale și a lucrului în echipă.

Cerințe preliminare

Este necesară actualizarea tuturor cunoștințelor de limbă română acumulate pe parcursul studiilor anterioare (gimnaziu și liceu).

Resurse și mijloace de lucru

Parcursirea unităților de învățare nu necesită existența unor mijloace sau instrumente speciale (laborator, software etc.). Metoda este cea a studiului individual, combinată cu metodele folosite în timpul activităților tutoriale (activități desfășurate în grupe, învățarea prin cooperare, metode care vor putea fi utilizate și în propria activitate didactică, ulterioară absolvirii studiilor de licență).

Structura cursului

Cursul este structurat în 14 unități de învățare (UI), pentru fiecare fiind indicat timpul alocat studiului individual (SI).

Sunt propuse 3 *Teme de control* (UI 7, UI 11, UI 14), plasate după anumite unități de învățare, a căror rezolvare se realizează strict conform indicațiilor profesorului (ca material manuscris / ca material tehnoredactat computerizat trimis prin e-mail pe adresa comunicată de profesor sau încărcat de către studenți pe platforma e-learning până la o dată prestabilită), predându-se conform termenelor propuse în cadrul unităților respective. Rezultatele obținute la temele de control vor fi transmise la maxim două săptămâni după predarea fiecărui material. Rezolvarea acestor teme de control este obligatorie (nepredarea atrage nefinalizarea notei) și reprezintă 50% din nota finală la această disciplină.

Cursul mai cuprinde:

- *to do-uri* (prezente în cuprinsul fiecărei UI);
- *sinteze* (de tip *Să ne reamintim*);
- *teste de evaluare / teste de autoevaluare* (la sfârșitul fiecăreia dintre UI);
- *Anexa 1* (conține rezolvarea sau indicațiile de rezolvare pentru testele de autoevaluare);
- *Anexa 2* conține: 1) un tabel care sintetizează clasificarea articulatorie a consoanelor; 2) un extras, din vol. *Ortografia pentru toți* (M. Avram, op. cit.), despre valorile fonetice ale literei **x** și scrierea cu **x**, **cs** (**ks**, **cks**), **gz** (**cz**); 3) o schiță tipologică a dicționarilor; 4) un scurt istoric al lexicografiei românești; 5) accidentele fonetice – definite, explicate și exemplificate; 6) un material care sintetizează principalele modificări survenite în DOOM2 față de DOOM1;
- *bibliografie selectivă* (la sfârșitul cursului).

Durata medie de studiu individual

Se estimează 2 ore (în medie) ca fiind necesare pentru parcurgerea unei unități de învățare, pentru cele 14 unități de învățare (UI) vor fi alocate 28 de ore de studiu individual (SI).

Recomandare: benzile goale (din stânga, în special) de pe marginea textului propriu-zis (oglinnda textului) pot fi folosite pentru adnotări făcute în timpul studiului, în vederea supunerii dezbaterii în cadrul tutorielelor a eventualelor nelămuriri.

Evaluarea

Componenta notei finale:

- ponderea evaluării finale – 50% (forma – scris; testul va conține, pe lângă subiectele propriu-zise, un subiect eliminatoriu, a cărui cerință va consta în corectarea tuturor greșelilor de limbă dintr-o serie de enunțuri date);
- ponderea evaluării pe parcurs (temele de control) – 50%.

Chestionar evaluare prerechizite

NOTĂ: *Testul de mai jos va fi rezolvat de către studenți și evaluat de către profesor în cadrul primului tutorial.*

I. Să se indice soluția corectă pentru cerințele:

1. Sunt corect despărțite (conform cu DOOM 2) toate cuvintele din seria:
 - a) tro-tuar, func-ți-e, ca-blu;
 - b) tro-tu-ar, fun-cți-e, ca-blu;
 - c) tro-tuar, func-ție, cab-lu.
2. Sunt corect accentuate (conform cu DOOM 2) toate formele din seria:
 - a) táxi, séif, butélie, antic;
 - b) táxi, seíf, butelíe, ántic;
 - c) taxí, séif, butélie, antic.
3. Cuvântul *UNICEF* are:
 - a) trei silabe;
 - b) două silabe;
 - c) nu se desparte.
4. În cuvântul *vioară* există:
 - a) triftong;
 - b) diftong;
 - c) hiat.
5. Sunt corecte toate formele din seria:
 - a) servici, să trimeată, mi-ar place;
 - b) serviciu, să trimită, mi-ar plăcea;
 - c) servici, să trimită, mi-ar place.
6. Sinonimul neologic al cuvântului *lacom* este:
 - a) hrăpăreț;
 - b) avar;
 - c) rapace.
7. Antonimul cuvântului *ilizibil* este:
 - a) citeț;
 - b) caligrafic;
 - c) ortografic.
8. Seria care conține numai perechi de paronime este:
 - a) talaz/taluz, indecis/nesigur, alene/alenă;
 - b) glacial/glaciar, literar/literal, verbiaj/vertij;
 - c) gresia/gresa, temporar/temporal, manej/menaj.
9. Seria care conține numai cuvinte polisemantice este:
 - a) a face, masă, a ține;
 - b) a merge, treabă, zgârcit;
 - c) a lua, molar, centru.
10. Formularea corectă se află în seria:
 - a) Cartea care am luat-o de la bibliotecă este ruptă;
 - b) Cartea care mi s-a recomandat este interesantă;
 - c) Cartea care mi-ai spus este de negăsit.
11. Seria care conține numai cuvinte derivate este:
 - a) relata, relaxa, indubitabil;
 - b) înota, numaidacă, rășfoi;
 - c) înnopta, nesomn, ființă.

12. *Plebiscit* înseamnă:

- a) care aparține plebei;
- b) referendum;
- c) drept de vot.

13. *Superfluu* înseamnă:

- a) de prisos;
- b) ușor de suflat;
- c) fără ascunzișuri.

14. Cuvântul *salutar* este folosit corect în seria:

- a) Pentru politețea lui, este considerat un individ salutar;
- b) A făcut un gest salutar în aceste grele împrejurări;
- c) Este salutar să acorzi locul celor vârstnici în autobuz.

15. Formularea care nu conține un pleonasm se află în seria:

- a) Au venit cam vreo douăzeci din cei invitați;
- b) Mijloacele mass-media au acordat mare atenție cazului;
- c) Meteorologii au anunțat averse frecvente pentru toată săptămâna.

16. Indicați seria în care nu există dezacord:

- a) Fiecare dintre noi face doar ce crede de cuviință;
- b) Este unul dintre cei care a susținut punctul tău de vedere;
- c) Cele două milioane de lei au fost cheltuiți.

II. Apreciați corectitudinea enunțurilor:

17. 1) *Au fost depistate elemente*

speculative în piață; 2) A vrut să creeze un mediu cât mai ambiant; 3) Nu merită acest efort considerabil:

- a) numai 3 corect;
- b) toate incorecte;
- c) 2, 3 – corecte.

18. 1) *Adam și Eva au fost izgoniți din*

edem; 2) I-am explicat încă o dată, dar însă n-a înțeles; 3) Canibalii sunt omnivori:

- a) toate corecte;
- b) 1, 3 – corecte;
- c) toate incorecte.

19. 1) *Suferea de hipertensiune mare; 2)*

Și-a încheiat alocuțiunea în aplauze; 3) Mi-a promis că vor apare la timp:

- a) toate incorecte;
- b) numai 2 corect;
- c) 2, 3 – corecte.

20. 1) *Habitacul ciupercilor este umed și*

rece; 2) A terminat facultatea cu rezultate excepțional de eminente; 3) Instanța a hotărât să-l absolvească de pedeapsă.

- a) toate incorecte;
- b) numai 3 corect;
- c) 1, 2 – corecte.

Unitatea de învățare 1. NOȚIUNI GENERALE DE FONETICĂ

Cuprins

1.1. Introducere.....	10
1.2. Obiectivele unității de învățare.....	10
1.3. Obiectul de studiu, obiectivele și domeniul de cercetare proprii foneticii.....	11
1.4. Fonațiunea și aparatul fonator.....	12
1.5. Caracteristicile sunetelor vorbirii.....	14
1.6. Ramurile foneticii.....	16
1.7. Rezumat.....	16
1.8. Test de evaluare.....	16

1.1. Introducere

Unitatea de învățare 1 conține noțiunile introductive în domeniul foneticii: obiectul de studiu, obiectivele, descrierea generală a sunetelor vorbirii. De asemenea, se descriu procesul fonațiunii și caracteristicile sunetelor limbajului articulat și sunt prezentate principalele ramuri ale foneticii.

1.2. Obiectivele unității de învățare 1

După parcurgerea unității de învățare, studenții vor fi capabili:

- să delimiteze clar domeniul de cercetare propriu foneticii;
- să utilizeze corect terminologia de specialitate;
- să indice elementele implicate în procesul fonațiunii.

Durata medie de parcurgere a primei unități de învățare este de 1½ h.

1.3. Obiectul de studiu, obiectivele și domeniul de cercetare proprii foneticii

DEFINIȚIE GENERALĂ

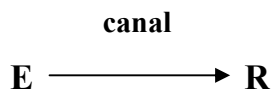
Fonetica este disciplină a macrolingvisticii (domeniul științelor limbii), al cărei obiect de studiu este constituit de sunetele vorbirii.

Vorbirea reprezintă emiterea unui șir de sunete articulate, produse prin dilatarea și condensarea succesivă a aerului înconjurător pompat de plămâni, în vederea comunicării. Sunetele emise în acest scop au *valori simbolice* și pot intra în combinații practic infinite, deși inventarul de sunete echivalente este finit.

Procesul de comunicare interumană presupune trei factori (simplificând teoria funcțională a limbajului a lui Roman Jakobson):

- a) *emițătorul (locutorul sau vorbitorul)* – cel care asigură producerea semnalului sonor sub forma unui mesaj articulat;
- b) *canalul* (aerul înconjurător, linia telefonică) – natura și caracteristicile acestuia pot altera calitatea sunetelor emise și, implicit, pe cea a mesajului;
- c) *receptorul (destinatarul, interlocutorul sau ascultătorul)* – cel care preia, decodifică (recunoaște și tranșează acustic cuvintele prin reguli și modele) și înțelege mesajul, într-un cuvânt, procesându-l.

Schema simplificată a acestui proces este următoarea:

Spunem simplificată, deoarece procesul comunicării este ratat în momentul în care receptorul nu poate prelua și înțelege mesajul. Pentru atingerea acestui obiectiv sunt necesare varii condiții: R să cunoască limba în care este emis mesajul, canalul să întrunească acele caracteristici proprii transmiterii mesajului (ne referim aici, evident, la posibilitatea apariției diverșilor factori perturbatori), E să articuleze corect sunetele (să nu aibă, eventual, defecte de vorbire sau tulburări momentane ale aparatului fonator), R să fie apt să recepteze mesajul (avem în vedere eventualitatea unor disfuncții de ordin auditiv sau neuroperceptiv) etc.

Așadar, fonetica studiază din diverse perspective (vezi *infra*, paragr. 1.6. *Ramurile foneticii*) sunetele care se înlănțuiesc în procesul vorbirii. Domeniul comportamentului

sunetelor vorbirii poate să privească o limbă naturală dată, poate fi analizat contrastiv (comparând materialul sonor a două sau mai multe limbi) sau poate fi privit la nivel teoretic, nonaplicativ, adică din perspectiva elaborării unor metodologii, tipuri de analiză etc., care să poată fi apoi aplicate în studiul particular al limbilor.

1.4. Fonațiunea și aparatul fonator

Fonațiunea este procesul care are ca rezultat sunetele articulate. În cele ce urmează, vom prezenta **aparatul fonator**, cel care dă naștere sunetelor articulate prin „prelucrarea” aerului expirat. Sunetele limbii române se articulează exclusiv pe efort expirator, însă există limbi în care și aerul inspirat participă la fonațiune.

Aerul expirat este pompat de **plămân** și devine *curent de aer fonator* în urma unui impuls nervos de pe *cortex*. Curentul de aer este modulat în **laringe**, după care este amplificat și transformat în *cavitățile rezonatoare* (bucală și nazală) de deasupra laringelui.

Aparatul fonator reprezintă porțiunea cuprinsă între **diafragmă** și **cavitatea bucală** (Fig. 1). Sursa vocii omenești, constituită din **coardele vocale**, este situată în laringe (Fig. 2). Acestea sunt niște membrane mobile și elastice, patru pliuri ale mucoasei laringiene care barează un orificiu numit **glotă**. Vibrațiile lor sunt amplificate de **tubul fonator** (Fig. 2), alcătuit din: *faringe*, *uvulă*, *palat*, *alveole*, *dinți* și *buze*. Curentul de aer fonator modelat în laringe ajunge în rezonatorul cel mai complex, **cavitatea bucală**, unde are loc articularea propriu-zisă.

Fig. 1

Organele articulatorii ale **cavității bucale** sunt:

- **buzele** (*labiile*) – organe mobile care contribuie la realizarea unor sunete rotunjite (*o*, *u*) sau la producerea consoanelor labiale prin închiderea bruscă a canalului;
- **maxilarul inferior** – organ mobil care poate crea un unghi de deschidere față de maxilarul superior, modificând astfel volumul rezonatorului bucal și, implicit, natura sunetelor articulate;

- **bolta palatului** (*palatul dur*) – organ fix care participă la fonațiune când vârful limbii (*apexul*) se atinge sau se apropie de acesta, îngustând astfel canalul;
- **vălul palatin** (*palatul moale*) – organ mobil, prelungire în partea posterioară a palatului dur, cu rol de a dirija curentul de aer fonator spre cavitățile rezonatoare;
- **uvula** (*lueta* sau, în limba populară, *omușorul*) – este o prelungire a vălului palatin, cu rol secundar în fonațiune, având posibilitatea de a vibra când se articulează sunete în zona posterioară a palatului (consoana *r* pronunțată uvular, de exemplu);
- **mușchiul lingual** (*limba*) – cel mai important organ articulatoriu, modifică forma rezonatorului bucal prin poziția sa mai avansată sau mai retrasă, mai ridicată sau mai coborâtă.

Fig. 2

Prelucrarea mesajului acustic se face de către **ureche** (Fig. 3), aceasta funcționând ca un sistem de filtrare, procesare și transmitere, prin impulsuri nervoase, a unei sonore către *centrii vorbirii* de pe cortex, unde are loc decodarea mesajului.

Fig. 3

Încercați să vizualizați traseul curențului de aer fonator pentru câteva sunete ale limbii române, din diafragmă până la ieșirea prin rezonatorul bucal.

Notați-vă ce se întâmplă cu aerul fonator în fiecare punct al tubului fonator.

Să ne reamintim...

Cuvintele-cheie ale acestor două subcapitole sunt:

- procesul vorbirii;
- emițător, canal, receptor;
- fonațiune;
- aparat fonator.

1.5. Caracteristicile sunetelor vorbirii

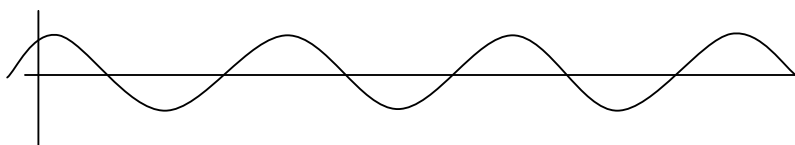
DEFINIȚIE

Sunetul este un fenomen strict fizic, luând forma unei vibrații de aer cu caracter regulat.

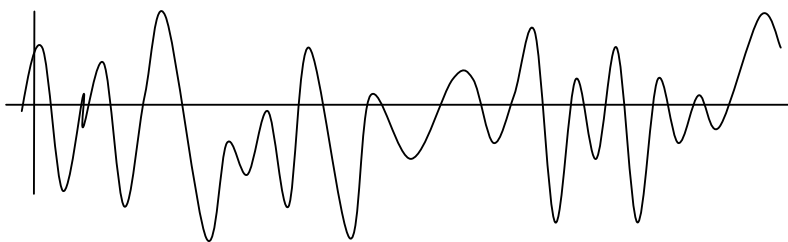
Sunetul se produce prin vibrația unui corp elastic – în cazul sunetelor articulate, coardele vocale, numite sursa fonațiunii (vezi și *supra*). Acestea pun în mișcare particulele de aer înconjurător, care se contractă și se dilată alternativ după cum vibrează sursa.

Sunete propriu-zise sunt numai *vocalele*, acestea fiind *vibrații armonice, periodice* (regulate).

Reprezentarea grafică ideală a vocalelor este o linie sinusoidală:

Consoanele sunt *vibrații nearmonice, neperiodice* (neregulate). Din punct de vedere strict fizic, acestea sunt asimilate zgomotelor și se pot reprezenta grafic astfel:

În procesul vorbirii vocalele și consoanele alternează, unda rezultată fiind complexă.

Caracteristicile sunetelor vorbirii sunt: *(non)periodicitatea, frecvența, înălțimea, intensitatea și timbrul.*

Periodicitatea conferă unui semnal acustic caracterul de *ton* (sunet muzical). Semnalele acustice pot fi periodice (tonuri muzicale) și neperiodice (zgomote). Cercetările au arătat că toate vocalele sunt tonuri muzicale și că majoritatea consoanelor sunt zgomote (vezi *infra*, despre sonante, în UI 3, subcap. 3.3. *Clasificarea articulatorie a consoanelor*).

Frecvența este dată de numărul de vibrații pe secundă. Este imprimată deci de sursă (coardele

vocale), în funcție de viteza cu care vibrează. Cu cât numărul de oscilații este mai mare, cu atât un sunet este mai *înalt*. În situația inversă, sunetul va fi *jos*.

Înălțimea (*amplitudinea*) sunetului este dată de frecvența vibrațiilor (de numărul de cicli pe unitatea de timp). Este determinată de gradul de contracție a coardelor vocale și, indirect, de volumul rezonatorului. Mai depinde și de grosimea și elasticitatea coardelor vocale (coardele vocale mai subțiri și mai elastice vor vibra mai repede). Din punctul de vedere al înălțimii, sunetele pot fi *acute* (cu frecvență mare) și *grave* (cu frecvență mică).

Intensitatea (*tăria*) este determinată de amplitudinea vibrațiilor, adică de înălțimea curbei sinusoidale, în funcție de lărgimea cutiei de rezonanță. Din acest punct de vedere, sunetele se clasifică în *puternice* (cu amplitudine mare) și *slabe* (cu amplitudine mică).

Timbrul (*culoarea*) reprezintă acea calitate care permite distingerea unui sunet de altul rostite în condiții identice. Timbrul depinde de forma vibrațiilor, iar aceasta depinde de forma rezonatorului, bucal sau nazal. Rezonatorul bucal este mobil – vom avea, așadar, mai multe timbre *orale*, diferite de la un sunet la altul. Rezonatorul nazal este imobil, dar se disting totuși timbre *nazale* diferite de la un vorbitor la altul, în funcție de particularitățile anatomice.

Exemple

- ❖ În muzică se disting șase tipuri vocale de bază: *bas*, *bariton* și *tenor* (pentru bărbați) și *contralto*, *mezzo-soprană* și *soprană* (pentru femei). În afară de sex, de calitatea coardelor vocale, volumul rezonatorului este un alt factor important în stabilirea tipului vocal.
- ❖ Timbrul vocal este o amprentă unică, precum amprenta digitală. Timbrul vocal se poate altera temporar sau modifica permanent, în funcție de anumite disfuncții ale aparatului fonator și/sau de modificarea particularităților anatomice (prin accidente, operații etc.).

Să ne reamintim...

- sunetele sunt vibrații (unde sonore);
- vocalele sunt sunete armonice, periodice (tonuri muzicale);
- consoanele sunt sunete nearmonice, nonperiodice (zgomote).

1.6. Ramurile foneticii

În funcție de perspectivele implicate de factorii constitutivi ai procesului comunicării prin limbaj articulat, se disting mai multe **ramuri ale foneticii**:

- **fonetica articulatorie** (*motorie, fiziologică*) – se interesează de elementele motorii, de rolul lor în fonațiune și de modalitatea de producere (articulare) a sunetelor; aceasta este perspectiva emițătorului;
- **fonetica acustică** – se interesează de caracteristicile acustice, fizice, ale sunetului; aceasta este perspectiva receptorului;
- **fonetica neuromanifestivă** – studiază perceperea mesajului auditiv, convertirea lui în lanț de impulsuri nervoase și recunoașterea (integrarea) mesajului; această perspectivă se află în strânsă legătură cu neurologia și psihologia;
- **fonetica prearticulară** – se află în directă legătură cu psihopatologia vorbirii;
- **fonetica practică** – se ocupă cu studierea acelor trăsături fonetice relevante din punct de vedere semantic;
- **fonetica experimentală** – diferențele de pronunțare a sunetelor nu sunt redată alfabetice; aceste diferențe sunt înregistrate prin semne convenționale în transcrierea fonetică.

Fără a minimaliza importanța vreuneia dintre ramuri, trebuie spus că, în genere și mai ales la nivel didactic, se insistă asupra primelor două. Evident că rezultatele obținute de celelalte ramuri, dar și reciproc, sunt integrate cu succes în cercetările articulatorii și acustice.

1.7. Rezumat

Unitatea de învățare 1 prezintă noțiunile introductive în domeniul foneticii și, de asemenea, ramurile acestei discipline lingvistice. Procesul fonațiunii este descris și însoțit de imagini care să ajute la înțelegerea acestuia. Proprietățile sunetelor articulate sunt prezentate și ele, subliniindu-se deja din această fază preliminară de studiu diferența existentă între sunetele vocalice și cele consonantice.

1.8. Test de evaluare

Enunțați câte o aplicație pentru fiecare ramură a foneticii (în didactica predării, în profilaxia și terapeuica defectelor de vorbire etc.).

Unitatea de învățare 2. FONETICA ARTICULATORIE (I)

Cuprins

2.1.	<i>Introducere</i>	17
2.2.	<i>Obiectivele unității de învățare</i>	17
2.3.	<i>Clasificarea articulatorie a vocalelor</i>	18
2.4.	<i>Fenomene întâlnite în practica articulatorie a vocalelor</i>	19
2.5.	<i>Semivocalele. Grupurile vocalice: diftongi, triftongi, hiat</i>	21
2.6.	<i>Rezumat</i>	26
2.7.	<i>Test de autoevaluare</i>	26

2.1. Introducere

Unitatea de învățare 2 prezintă sunetele vocalice din perspectivă articulatorie și descrie fenomenele care survin în procesul vorbirii și care „deviază” de la caracterul ideal al oricărei clasificări. De asemenea, sunt reluate noțiuni legate de grupurile vocalice, oferindu-se exemple și explicații pentru situații care se caracterizează printr-o anumită dificultate în recunoașterea acestor grupuri.

2.2. Obiectivele unității de învățare 2

După parcurgerea unității de învățare, studenții vor fi capabili:

- să recunoască particularitățile articulatorii ale vocalelor limbii române;
- să înțeleagă și să recunoască diversele situații de realizare a sunetelor vocalice în practica vorbirii;
- să identifice corect grupurile vocalice ale limbii române.

Durata medie de parcurgere a acestei unități de învățare este de 1½ h.

2.3. Clasificarea articulatorie a vocalelor

În limba română sunt **șapte vocale**: **a, ă, î, e, i, o, u** – în notație fonetico-fonologică [**a, ə, î, e, i, o, u**]. Primele trei se realizează totdeauna ca vocale plenisone (nu sunt niciodată semivocale¹), ultimele patru se pot realiza și ca **semivocale**: [**ě, ĭ, ǫ, ŭ**]. Altfel spus, primele trei sunt numai **silabice**, celelalte pot fi și **silabice**, și **nesilabice** (când sunt semivocale, neputând purta accent și nici constitui singure silabă, dat fiind că semivocalele sunt sunete dependente în pronunție, ca și consoanele, de o vocală).

Pe parcursul întregului material vom nota semivocalele ca mai sus².

Clasificarea articulatorie a vocalelor³ se face după două criterii: *apertura* (gradul de deschidere a maxilarelor) și *locul de articulare*.

- **După apertură**, vocalele limbii române se clasifică în:
 - a) *vocale deschise*: [**a**] (unghiul de deschidere a maxilarelor este mare);
 - b) *vocale semideschise*: [**ə, e, o**] (unghiul se micșorează);
 - c) *vocale închise*: [**î, ĭ, u**] (unghiul se micșorează și mai mult).
- **După locul de articulare**, vocalele limbii române se clasifică în:
 - a) *vocale centrale* (neutre): [**a**];
 - b) *vocale anterioare*: [**e, i**] (diferența fiind dată de apertură);
 - c) *vocale posterioare*: [**ə, î, o, u**] (diferența este dată și în acest caz de apertură; [**o**] și [**u**] se mai diferențiază de [**ə**] și [**î**] prin faptul că sunt labiale, adică rotunjite cu ajutorul buzelor).

Pronunțați fiecare vocală în parte, comparați-le după cele două criterii, al aperturii și al locului de articulare, și încercați să conștientizați diferențele.

¹ Evident, ne referim aici numai la nivelul limbii literare (standard), adică neluând în calcul comportamentul dialectal al anumitor vocale. Vocala [î], de exemplu, apare și cu realizare semivocalică în unele zone ale Banatului.

² Posibilitățile limitate oferite de fonturile programului Word ne-au impus această soluție în detrimentul notației consacrate pe care am fi preferat-o. În lucrările de specialitate, semivocalele se notează, de regulă, unitar, preferându-se același semn grafic (diacritic) – un semicerc convex plasat sub grafemele respective.

³ Clasificarea se referă numai la vocale, caracteristicile semivocalelor fiind descrise în subcap. următor.

2.4. Fenomene întâlnite în practica articulatorie a vocalelor

Clasificarea articulatorie a vocalelor după criteriul aperturii, prezentată mai sus, este, bineînțeles, teoretică. În practica vorbirii, orice clasificare se dovedește a fi ideală și, tot ca orice clasificare, are în primul rând rolul de a înregistra diferențele primare – în acest caz, pe acelea dintre sunetele nonechivalente (aparținând la foneme diferite). De fapt, așa cum se va vedea într-un capitol următor (UI 7. *Elemente de fonologie*), sunetele sunt pronunțate diferit de la un vorbitor la altul, de la o zonă la alta (dacă luăm în calcul și pronunțiile regionale) și chiar de la un moment al articulării la altul în cazul aceluiași vorbitor.

Așadar, în vorbire se înregistrează în varii contexte pronunții diferite ale aceluiași sunet (variante sonore, fără relevanță fonologică, adică neproducând modificarea sensului când apar alternativ în aceeași poziție într-un cuvânt).

Exemplu

Astfel, se pot înregistra diferite grade de deschidere / închidere a unei vocale, de la un [e] mediu deschis, până la un [e] mai deschis decât media (care se notează fonetic [ɐ]) și chiar până la un [e] foarte deschis. La fel, și pentru fenomenul închiderii se pot înregistra grade diferite de [e] închis (care se notează fonetic [ɛ]). Toate aceste variante și varietăți sonore sunt înregistrate prin diversele tipuri de transcriere fonetică (precum este cea dialectală, care notează pronunțiile regionale).

A se compara pronunțiile: [fete]/[fɛt'ɛ]. Prima pronunție corespunde pronunției standard (a limbii standard, literare), unde [e] se realizează, în ambele ocurențe¹, ca vocală semideschisă, conform clasificării. Cea de-a doua este o pronunție regională (specifică zonei Banatului, dar și unor graiuri transilvănene), unde aceeași vocală se pronunță, la prima ocurență, ca [ɛ], iar la a doua ca [ɐ]. Faptul că [e] se pronunță diferit față de standard în a doua tranșă sonoră nu atrage însă modificarea sensului cuvântului (este vorba, în ambele tranșe, despre pluralul substantivului „fată”). În pronunțiile regionale, astfel de efecte ale acțiunii vecinătății sunetelor fac diferența specifică față de pronunția standard, care este mai „stabilă” datorită existenței și respectării unui set de norme la nivelul ortoepic (de pronunție) al limbii literare.

*În graiul bănățean, [ɛ] urmat de o silabă conținând un alt [e] se rostește ca un [ɛ] și atrage, uneori, închiderea celui de-al doilea [e]: *fiȕce, culiȕze, muiȕre, l'ȕmȕe* etc. În cuvântul dat în exemplu se mai observă palatalizarea (înmuierea în prezența unui [e] sau [i] a unor consoane) lui [t], notată [t'].

¹ ocurență = „apariție”

Comparați tranșele sonore **[bankə]₁/[baŋkə]₂** (cf. „bancă”) și încercați să realizați diferența, la nivelul aperturii, existentă între vocala **[a]₁** și vocala **[a]₂**, studiind pronunția modificată a lui **[a]₂** în vecinătatea lui **[ŋ]** (consoană care corespunde unui [n] pronunțat foarte velar, cu mușchiul lingual foarte retras și aproape lipit de palatul dur – pronunție specifică graiului muntean).

Clasificarea articulatorie a vocalelor după criteriul locului de articulare prezintă, și ea, tot o distincție teoretică. Am văzut deja că, în funcție de vecinătăți, sunetele se modifică mai mult sau mai puțin.

Exemplu

Astfel, după unele semivocale și după consoanele palatale (în română, [k', g']), de exemplu, vocalele își modifică trăsăturile articulatorii.

- ❖ A se compara **[a]** din **[kar]** („car”) cu **[a]** din **[k'ar]** („chiar”) și cu **[a]** din **[kõase]** („coase”). Se va observa că, sub influența consoanei palatale [k'], [a] din [k'ar] este ușor avansat (anteriorizat) ca loc de articulare față de [a] din [kar]. Apoi, [a] din [kõase] este, față de același [a] din [kar], pronunțat ușor posterior și rotunjit din cauza vecinătății cu semivocala [õ].

Comparați tranșele sonore **[kor]₁/[k'or]₂/[ĩod]₃** (cf. „cor”, „chior”, „iod”) și încercați să realizați diferența, la nivelul locului de articulare, existentă între ocurențele vocalei **[o]**, studiind pronunția modificată a lui **[o]₂** și **[o]₃** în vecinătatea consoanei **[k']** și respectiv a semivocalei **[ĩ]** față de pronunția lui **[o]₁**.

Să ne reamintim...

- vocalele se împart, după *apertură*, în: *deschise*, *semideschise* și *închise*;
- vocalele se împart, după *locul de articulare*, în: *centrale*, *anterioare* și *posterioare*;
- în practica articulatorie, vocalele se actualizează în pronunții diferite, înregistrându-se diverse „derapaje” de la cadrul ideal al clasificărilor (deschidere/închidere în diverse grade, anteriorizare, rotunjire etc. a sunetelor vocalice în vecinătatea altor sunete).

În practica vorbirii se mai întâlnesc și alte fenomene: de exemplu, *opoziția oral/nazal* și *devocalizarea*.

Opoziția oral/nazal, dată de timbru, nu este relevantă din punct de vedere fonologic pentru vocalele limbii române, spre deosebire de franceză, spre exemplu, unde prezența în aceeași tranșă sonoră a aceluiași vocal pronunțate oral sau nazal atrage modificarea de sens.

Exemplu

A se compara situația din:

1. (fr.) [bo] („beau”) / [bō] („bon”)

cu

2. (rom.) [bankə] („bancă”) / [bānkə] („bancă”).

Devocalizarea (pronunția asurzită) este facultativă în limba română. Fenomenul devocalizării este favorizat de poziția finală (slabă) a vocalei, poziție care determină scăderea intensității vocii spre finala cuvântului. Toate vocalele se rostesc cu vibrație glotală, excepție fac însă vocalele rostite în șoaptă, fără voce (asurzite), cum este vocala [i] la finală absolută, aflată după o consoană (sau grup de consoane) de un anumit tip și lipsită de accent: [peștⁱ, stupⁱ, lobⁱ, pomⁱ, auzⁱ, arⁱ] etc. (vezi detalii despre această valoare fonetică în UI 5., subcap. 5.3.).

Să ne reamintim...

- în practica vorbirii nu există numai 7 vocale ale limbii române, ci o infinitate de realizări vocalice determinate de diferiți factori;
- diferențele sonore existente în pronunțarea aceluiași vocală nu sunt notate în scrierea alfabetică a limbii române tocmai pentru că ele nu sunt relevante din punct de vedere fonologic (funcțional);
- în pronunțarea vocalelor pot apărea fenomene ca: modificarea gradului standard al aperturii (deschidere/închidere), modificarea locului de articulare, nazalizarea, devocalizarea etc.

2.5. Semivocalele. Grupurile vocalice: diftongi, triftongi, hiat

DEFINIȚIE

***Semivocalele* (numite, mai rar, și *semiconsoane*) sunt sunete care prezintă asemănări parțiale atât cu vocalele, cât și cu consoanele.**

Semivocalele seamănă cu vocalele din punct de vedere articulatoriu, dar sunt dependente de acestea, pentru că au intensitate și durată extrem de reduse, deci sunt dependente în pronunție de o vocală cu care realizează diftong sau triftong.

Semivocalele se deosebesc de vocale din perspectivă funcțională, deoarece, neavând durată propriu-zisă, nu pot fi nuclee silabice (nu pot constitui singure silabă) și nu pot purta accent. Din acest punct de vedere, ele se aseamănă cu consoanele care, din aceleași motive, nu pot face singure silabă și nu pot fi accentuate (aceste aspecte vor fi reluate în UI 7. *Elemente de*

fonologie).

Din punct de vedere acustic, sunetele semivocalice au un statut aparte: ele se caracterizează prin trăsăturile [– Vocalic], pentru că nu au definită clar structura formanților de sunet¹, și [– Consonantic], pentru că, neexistând vreun obstacol în calea curentului de aer fonator, se realizează o altfel de concentrare a energiei acustice decât cea specifică pentru consoane.

Semivocalele limbii române sunt: [ɛ̃, ɪ̃, ɔ̃, ʊ̃]. Explicația notării în acest fel a semivocalilor am oferit-o deja în paragr. 2.3. Mai rămâne de precizat că în sistemul de transcriere fonetică internațională se mai folosesc pentru semivocalele notate de noi [ɪ̃, ʊ̃] și grafemele [j, w]. Nu am recurs însă la aceste notații, deoarece tot nu s-ar fi rezolvat problema notației pentru celelalte două semivocale și, în plus, dacă se recurge la notația prin iot (adică [j]), trebuie automat înlocuit sunetul corespunzător literei „j” din română prin alt grafem de transcriere fonetică.

Să ne reamintim...

- ca și consoanele, semivocalele nu pot fi pronunțate decât cu ajutorul unei vocale, ele neapărând decât în diftongi sau triftongi;
- ca și consoanele, semivocalele nu pot constitui singure silabă;
- ca și consoanele, semivocalele nu pot purta accent;
- semivocalele seamănă parțial cu vocalele din punct de vedere articulatoriu;
- semivocalele seamănă parțial cu consoanele din punct de vedere funcțional.

Grupurile vocalice ale limbii române sunt de tip: *diftong*, *triftong* și *hiat*. Sunt calificate drept grupuri din perspectivă funcțională, adică după caracteristicile fonologice și după comportamentul raportat la silabație. Anticipăm în acest fel probleme care țin de domeniul fonologiei, lucru necesar pentru a avansa spre prezentarea, în subcapitolul următor, a convențiilor de transcriere fonetică pentru limba română după prezentarea consoanelor.

DEFINIȚIE

Diftongul este o secvență alcătuită dintr-o vocală și o semivocală. Componentele nu se despart (aparțin aceleiași silabe) și se pronunță cu o singură tensiune musculară (și, implicit, cu un singur efort expirator).

Diftongii se clasifică *după poziția semivocalei față de vocală* în:

- ***diftongi ascendenți (SV):*** iepure [ɪ̃é-pu-re], vioară [vĩ-ɔ̃á-rə] etc.
- ***diftongi descendenți (VS):*** argou [ar-gõʊ], ghiocel [gʰĩ-o-čel] etc.

¹ Formanții de sunet se caracterizează printr-o anumită *frecvență*, *amplitudine* și *lățime de bandă*. Relația existentă între aceste caracteristici fac posibilă identificarea sunetelor cu ajutorul unor aparate (spectrografe, sonagrafe), determinându-li-se astfel locul în spectrul sonor.

În limba română, diftongul „ii” [iĩ] este totdeauna descendent (cf.: vizitii, consilii, represalii, fotolii etc.), al doilea „i” fiind semivocalic (vezi, mai jos, proba duratei). De aceea, cuvinte precum *copiii* (pluralul articulat al substantivului *copil*) se desparte *copii-i* [ko-piĩ-i].

O posibilitate de identificare a semivocalei¹ este **proba accentului**: cum numai vocala este purtătoare de accent, este clar că semivocala va fi sunetul neaccentuat din diftongul respectiv. Această probă nu poate fi aplicată în toate cazurile pentru simplul motiv că accentul poate cădea pe altă silabă, nu pe cea care conține diftongul: cf. *femeie* [fe-mé-ĩe]. Mai sigură este **proba duratei**: sunetul care se poate prelungi este evident cel vocalic. Aceasta prezintă avantajul că evidențiază semivocala în grupurile care nu conțin o vocală plenisonă de tip silabic (de ex., *argou*).

În limba română, doar diftongii [ěa] și [őa] sunt moșteniți din latină: (lat.) *stella* > (rom.) *stea*; (lat.) *solem* > (rom.) *soare*. Ceilalți diftongi s-au dezvoltat pe teren românesc.

DIFTONGII LIMBII ROMÂNE

ea [ěa]	șoseá [šo-sěa]	ii [iĩ]	víi [vĩ]
eo [ěo]	vreó [vrěo]	ăi [əĩ]	tăi [təĩ]
oa [őa]	noápte [nőap-te]	âi [ĩ]	păine [pĩ-ne]
ia [ĩa]	băiát [bə-ĩat]	ua [ũa]	zíua [zi-ũa]
ie [ĩe]	ieși [ĩe-ši]	uă [ũə]	óuă [o-ũə]
io [ĩo]	iód [ĩod]	ău [əũ]	său [səũ]
iu [ĩu]	știúcă [štĩu-kə]	au [aũ]	sáu [saũ]
ai [aĩ]	mái [maĩ]	eu [eũ]	léu [leũ]
ei [eĩ]	tréi [treĩ]	iu [iũ]	fíu [fiũ]
oi [oĩ]	nói [noĩ]	ou [oũ]	nóu [noũ]
ui [uĩ]	cúib [kuĩb]	ău [ĩũ]	ráu [rĩũ]

¹ Când nu este evident, ca în cel de-al doilea exemplu, unde [a] este totdeauna vocală.

DEFINIȚIE

Triftongul este o secvență alcătuită dintr-o vocală și două semivocale. Componentele nu se despart (aparțin aceleiași silabe) și se pronunță cu o singură tensiune musculară (și, implicit, cu un singur efort expirator).

Limba română este singura limbă romanică în care s-au dezvoltat triftongi (vezi tabelul de mai jos).

Triftongii se clasifică *după poziția vocalei față de semivocale* în:

- **triftongi cu vocala în poziție mediană (SVS):** *leoaică* [le-**ō**ai-kə], *miei* [m**ie**ī] etc.
- **triftongi cu vocala în poziție finală (SSV):** *aripioară* [a-ri-p**īō**a-rə], *lăcrămioară* [lə-krə-m**īō**a-rə]

TRIFTONGII LIMBII ROMÂNE

eai [ɛai]	vede ai [ve-d ē ai]	iei [i ē i]	pie i [p ie ī]
eau [ɛau]	cite au [çi-t ē au]	oai [o ā i]	leo ai că [le- ō ai-kə]
iai [i ai i]	tăi ai [tə- i ai]	ioa [i ō a]	inimio ar ă [i-ni-m īō a-rə]

DEFINIȚIE

Hiatul este un grup de două vocale plenisone alăturate care aparțin la două silabe diferite.

Am sistematizat într-un tabel, ca și în cazul diftongilor și triftongilor, situațiile de hiat care se întâlnesc în limba română. De asemenea, vom prezenta situațiile în care nu există hiat, dar care produc confuzii în privința identificării hiatului. Situațiile respective sunt urmate de explicațiile privitoare la identificarea corectă a hiatului și la diferențele dintre situațiile prezentate (de fals hiat) și cele în care se realizează hiatul.

SITUAȚIILE DE HIAT DIN LIMBA ROMÂNĂ

a-a [a-a]	cóntra-amirál [kon-tra-a-mi-rál]	â-i [î-i]	sâcâi [sî-kî-i]	o-a [o-a]	coabitáre [ko-a-bi-ta-re]
e-e [e-e]	alée [a-le-e]	â-u [î-u]	râul [rî-ul]	o-e [o-e]	poét [po-et]
i-i [i-i]	fîință [fi-in-țə]	e-a [e-a]	ideál [i-de-al]	o-i [o-i]	croí [kro-i]
o-o [o-o]	alcoól [al-ko-ol]	e-ă [e-ə]	creám [kre-əm]	o-u [o-u]	bóur [bo-ur]
u-u [u-u]	contínuu [kon-ti-nu-u]	e-i [e-i]	leít [le-it]	u-a [u-a]	poluát [po-lu-at]
a-e [a-e]	áer [a-er]	e-o [e-o]	eolián [e-o-li-an]	u-ă [u-ə]	continuuám [kon-ti-nu-əm]
a-i [a-i]	láic [la-ik]	e-u [e-u]	léul [le-ul]	u-e [u-e]	duét [du-et]
a-o [a-o]	caolín [ka-o-lin]	i-a [i-a]	cianúrá [çi-a-nu-rə]	u-i [u-i]	bănuí [bə-nu-i]
a-u [a-u]	áur [a-ur]	i-e [i-e]	pompiér [pom-pi-er]	u-o [u-o]	respectuós [res-pek-tu-os]
ă-i [ə-i]	(a se) căi [kə-i]	i-o [i-o]	ión [i-on]	y-a [i-a]	kenyán [k'e-ni-an]
ă-u [ə-u]	păún [pə-un]	i-u [i-u]	fîul [fi-ul]	y-u [i-u]	hóbbu-uri [ho-bi-ur']

NU există hiat în situațiile:

1.	2.	3.	4.
V-SV	SV-SV	V-SVS	SV-V
vioară [vi- õa -rə]	neaua [n ěa - ũa]	leoaică [le- õa i-kə]	mieuna [m ěe -u-na]

Așadar, schema hiatului este **V-V**. Altfel spus, **nu** există hiat dacă la stânga sau/și la dreapta tăieturii silabice se află grup vocalic de tip diftong/triftong.

Situația 4 este cea care induce cel mai des în eroare, dat fiind că la stânga tăieturii silabice există vocala din diftong, iar la dreapta vocală plenisonă. Totuși, nici în această situație nu se poate vorbi de hiat, deoarece, vocala componentă a unui diftong/triftong nu este echivalentă cu vocala plenisonă nici din punct de vedere fonetic, nici fonologic (funcțional). Fonetic, vocala din diftong/triftong este inevitabil alterată articulatoriu de prezența semivocalei / semivocalelor (se

produce, de regulă, o anteriorizare). Fonologic, diftongii/triftongii funcționează la silabație ca un singur sunet.

„Umpleți” casetele ultimului rând al tabelului în care se înfățișează falsele situații de hiat cu exemple similare, conform schemelor de silabație corespondente.

Să ne reamintim...

- diftongii și triftongii sunt grupuri vocalice care nu se despart, fac parte din aceeași silabă;
- clasificarea diftongilor/triftongilor se realizează după poziția vocalei în grup;
- proba duratei este cea mai sigură probă pentru depistarea corectă a semivocalei/semivocalelor dintr-un diftong/triftong;
- hiatul presupune două vocale plenisone consecutive, aflate în silabe diferite.

2.6. Rezumat

Unitatea de învățare 2 prezintă perspectiva articulatorie asupra vocalelor și descrie fenomenele întâlnite în procesul vorbirii și care „deviază” de la caracterul ideal al oricărei clasificări. Reluarea noțiunilor legate de grupurile vocalice, prin definiții, exemple și explicații pentru situații care se caracterizează printr-o anumită dificultate în recunoașterea acestor grupuri, se face la un nivel superior, integrându-se aceste grupuri în inventarul sonor al limbii române.

2.7. Test de autoevaluare (vezi rezolvarea în *Anexa I*)

1. Despărțiți în silabe cuvintele de mai jos încercuind cu o linie diftongii și subliniind vocalele în hiat: *argou, eolian, cotidian, femeie, vioară, alcool, butoiuș, păpădii, tănuire, copiii, zumzăit, azalee, funcție, bibliotecă, subiect, pionier, coafa, piuneză, deocamdată, paupertate, mariaj, aluat, mausoleu, bojdeucă, maseuză, meandru, fief, fiică, seif, toast, șifonier, trotuar.*
2. Marcați diftongii și triftongii arătând care sunt semivocalele din: *paralei, hămăiaș, proteine, mureau, păun, lăcrămioară, protozoar, neaua, plăteu, inimioară, miei, lasou, vinețiu, trăiai, iureș.*

Unitatea de învățare 3. FONETICA ARTICULATORIE (II)

Cuprins

3.1. Introducere.....	27
3.2. Obiectivele unității de învățare.....	27
3.3. Clasificarea articulatorie a consoanelor.....	28
3.4. Fenomene întâlnite în practica articulatorie a consoanelor.....	31
3.5. Grupuri consonantice.....	32
3.6. Rezumat.....	32
3.7. Test de autoevaluare.....	32

3.1. Introducere

Unitatea de învățare 3 prezintă sunetele consonantice din perspectivă articulatorie și descrie fenomenele care survin în procesul vorbirii și care „deviază” de la caracterul ideal al oricărei clasificări. De asemenea, sunt descrise grupurile consonantice după criteriul extensiei.

3.2. Obiectivele unității de învățare 3

După parcurgerea unității de învățare, studenții vor fi capabili:

- să recunoască particularitățile articulatorii ale consoanelor limbii române;
- să înțeleagă și să recunoască diversele situații de realizare a sunetelor consonantice în practica vorbirii.

Durata medie de parcurgere a acestei unități de învățare este de 1½ h.

3.3. Clasificarea articulatorie a consoanelor

Articularea consoanelor se caracterizează prin faptul că, spre deosebire de vocale, curentul de aer fonator nu iese liber, ci întâlnește un obstacol care îl blochează în anumite grade și moduri. Aceste obstacole constau în *închiderea bruscă* a canalului fonator sau în *îngustarea* canalului (*strictură*). În funcție de dimensiunea spațiului prin care trece fluxul de aer fonator distingem *sonante* și *nesonante*. Sonantele (vezi și mai jos) au o poziție intermediară între vocale și consoanele propriu-zise (nesonante). Un alt aspect care deosebește consoanele de vocale, dar le apropie de semivocale, este comportamentul diferit în silabă: consoanele (atât nesonantele, cât și sonantele) nu pot constitui silabă și nu sunt purtătoare de accent.

În limba română sunt **22 de consoane**, din care:

- **4 sonante** – [l, m, n, r];
- **18 nesonante** – [b, k, k', č, d, f, g, g', ģ, h, j, p, s, ș, t, ț, v, z].

Clasificarea articulatorie a consoanelor se face după trei criterii: **modul de articulare** – felul în care organele articulatorii creează un obstacol în calea fluxului de aer fonator; **locul de articulare** – punctul din cavitatea rezonatoare bucală în care se creează obstacolul, **sonoritatea** – trăsătura care face distincția între consoanele rostite cu vibrație glotală (sonorele) și cele lipsite de vibrație (surdele). După acest ultim criteriu, consoanele se grupează în cupluri numite *perechi omorganice*, alcătuite din consoane cu același mod de articulare și cu aceeași localizare. Acest lucru poate fi probat prin rostirea în șoaptă a consoanelor sonore: va rezulta de fiecare dată perechea surdă, semn că se deosebesc numai în ceea ce privește sonoritatea (vezi și *Tabel – clasificarea articulatorie a consoanelor* din *Anexa 2*).

Nesonantele se clasifică după toate aceste trei criterii; pentru sonante, în schimb, nu sunt relevante decât primele două criterii, deoarece sonantele sunt întotdeauna sonore.

DEFINIȚIE

Sonantele sunt consoane obligatoriu sonore, a căror rostire se caracterizează printr-un zgomot expirator mai slab decât cel specific consoanelor nesonante și prin prezența unor tonuri muzicale, specifice articulării vocalelor.

Prezența unor tonuri muzicale în articularea sonantelor înseamnă că acestea au o anumită durată, ceea ce le deosebește de celelalte consoane. Totuși, durata menționată este foarte mică (aproape insesizabilă de urechea umană), sonantele, ca și nesonantele, neputând fi pronunțate decât cu ajutorul unei vocale.

- După **modul de articulare**, consoanele limbii române se clasifică în:
 1. **oclusive** (sau *explosive*) – [p, b, t, d, k, g, k', g', m]; aceste consoane se produc prin închiderea completă a canalului urmată de o deschidere bruscă; blocarea provoacă o acumulare a curentului de aer înaintea obstacolului, o presiune care se eliberează la deschiderea bruscă a canalului cu un zgomotul caracteristic unei explozii;
 2. **fricative** (sau *constrictive*) – [f, v, s, z, ʃ, j, h]; în cazul fricativelor, canalul fonator nu se închide total ca la oclusive, ci se îngustează doar producându-se un zgomot de frecare a curentului de aer fonator de pereții canalului;
 3. **africate** (sau *semioclusive*) – [tʃ, ʧ, ɡʃ]; aceste consoane rezultă din *coarticularea* (sau *coalescență*, articularea împreună) a două sunete – unul oclusiv, celălalt fricativ; astfel, prima etapă este ocluzia (blocarea canalului) urmată de o deschidere, dar nu totală ca la consoanele oclusive propriu-zise, ci parțială, ca la consoanele fricative: [tʃ] = [t + ʃ], [ʧ] = [t + ʃ], [ɡʃ] = [d + j];
- După **locul de articulare**, consoanele limbii române se clasifică în:
 1. **bilabiale** – [p, b, m]; aceste consoane se articulează prin închiderea, urmată de deschiderea bruscă, a labiilor (buzelor);
 2. **labio-dentale** – [f, v]; aceste consoane se articulează prin apropierea buzei inferioare de incisivii superiori;
 3. **dentale** (sau *alveolare*) – [t, d, s, z, ʈ, n, l, r]; dentalele se articulează prin atingerea/apropierea apexului (vârfului limbii) de incisivii superiori sau de alveolele dentale ale acestor incisivi;
 4. **anteropalatale** (sau *prepalatale*) – [ʃ, j, ʧ, ɡʃ]; aceste sunete consonantice se articulează prin apropierea/lipirea mușchiului lingual de zona anterioară a bolții palatului, creându-se astfel un spațiu îngust de trecere a curentului de aer fonator (acest tip de îngustare apare și la pozițiile 5, 6);
 5. **palatale** (sau *mediopalatale*) – [k', g']; sunt consoanele rostite prin arcuirea părții dorsale a mușchiului lingual spre zona mediană a palatului dur, obstacolul fiind creat de lipirea, urmată de desprinderea bruscă, a mușchiului lingual;

6. **postpalatale** (sau *velare*) – [k, g]; aceste consoane se articulează în zona posterioară a cavității bucale prin ridicarea rădăcinii mușchiului lingual, mișcare concomitentă cu una de coborâre a vâului palatin (palatul moale);
7. **laringale** – [h]; aceste consoane se modulează în laringe, după care ies cu frecare prin spațiul îngustat al glotei și apoi prin cavitatea rezonatoare bucală fără a mai antrena în fonațiune alte organe ale rezonatorului bucal; în limba română, [h] este singura consoană care se articulează astfel.

- După **sonoritate**, consoanele nesonante (nu și sonantele) ale limbii române se clasifică în:

1. **surde** – [p, f, t, s, ʈ, ʂ, ʧ, k', k, h]; aceste consoane sunt lipsite de vibrație glotală;
2. **sonore** – [b, v, d, z, j, ɟ, g', g]; aceste consoane se articulează cu vibrație glotală.

După cum s-a menționat deja, consoanele nesonante se grupează în **perechi omorganice** (vezi *supra*) – dacă două consoane sunt la fel după primele două criterii (modul de articulare și locul de articulare), atunci se diferențiază după criteriul sonorității. În limba română, două consoane surde, [ʈ, h], nu au pereche sonoră la nivelul limbii literare (standard), ci doar la nivel dialectal (regional).

Pentru laringala [h], o pereche sonoră ar putea fi considerată cea care se înregistrează, de exemplu, în graiul moldovean și rezultă din palatalizarea (înmuiera) consoanei [v]: [v] + [e, i] > [v'] (se mai notează fonetic [y]), cf. [v'in] („vin”).

Pentru africata [ʈ], rezultată din coarticularea [t + s], perechea sonoră rezultă din coarticularea perechilor sonore ale lui [t] și [s], adică [d + z] (se mai notează chiar [dz]). Și această consoană este prezentă numai dialectal: cf. (gr. mold.) [dzîuə] („ziuă”).

Sonantele sunt, cum s-a explicat deja (vezi *supra*), sunete obligatoriu sonore, deci nu au pereche surdă, fiind rostite cu vibrație glotală. Sonantele se mai împart însă după *timbru*, criteriu nerelevant pentru consoanele nesonante.

Așadar, după **timbru**, sonantele sunt:

1. **orale** – [l, r]; în cazul acestor sonante, întreaga cantitate de aer fonator este dirijată prin cavitatea bucală; sonantele orale se deosebesc între ele prin locul de articulare – [l] este *sonantă laterală* (aerul se scurge de o parte și de alta a mușchiului lingual rulat spre palatul dur), iar [r] este *sonantă vibrantă apicală* (în timpul articulării oclusive apexul vibrează atingând scurt și repetat alveolele superioare); atât [l], cât și [r] sunt lichide, pentru că aerul fonator se scurge continuu la articularea lor;
2. **nazale** – [m, n]; aceste sunete se articulează la nivelul cavității bucale, dar o parte din

aerul fonator este dirijat către cavitatea nazală; cele două sonante nazale se deosebesc tot prin locul de articulare – [m] este rostită *bilabial*, iar [n] cu ocluzie în zona *dentală*.

Articulați consoanele limbii române, pe grupele delimitate după criteriile înfățișate mai sus și încercați să vizualizați modul și locul de articulare pentru fiecare sunet în parte. Pentru criteriul sonorității, faceți proba pronunției asurzite (șoptite, vezi mai sus) având și tabelul *Clasificarea articulatorie a consoanelor* (din *Anexa 2*) în față.

3.4. Fenomene întâlnite în practica articulatorie a consoanelor

Ca și în cazul vocalelor, și clasificarea articulatorie a consoanelor cunoaște modificări în practica vorbirii.

Pronunția aspirată a anumitor consoane este unul dintre fenomenele întâlnite în procesul vorbirii. Un sunet aspirat se caracterizează prin prezența unui suflu expirator. Acest suflu apare frecvent în articularea oclusivelor aflate în diverse poziții în cuvânt sau silabă. În română, oclusivele aflate la finală de cuvânt se pronunță cu o ușoară aspirație.

Exemple

[rod^h]

[scot^h]

[rog^h]

[cap^h]

[plug^h]

[păpt^h]

Ocluziunea incompletă este un alt fenomen care apare în practica vorbirii. Aceasta constă în articularea oclusivă incompletă a consoanelor, în special la finală de cuvânt și mai ales dacă sunt precedate de altă consoană. Astfel, explozia oclusivelor, rezultată în alte condiții din închiderea momentană a canalului fonator, nu mai are loc, deoarece presiunea creată în spațiul rezonator este mai mult sau mai puțin diminuată. Ocluziunea incompletă se marchează cu semnul [+] plasat sub consoana care suferă fenomenul sau cu semnul [ɸ]¹, dacă ocluziunea incompletă este atât de severă încât consoana respectivă se desonorizează puternic.

Exemple: [gard, lemn, bumb, țăr^m, ist^m] etc.

¹ Din motivele arătate la notarea semivocalelor, nici în acest caz nu se poate folosi notarea conformă cu standardele transcrierii fonetice.

1. **Pronunțați** următoarele cuvinte, conștientizând fenomenul aspirației consoanelor finale: *pled, șort, scut, blog, crăp*.
2. **Pronunțați** cuvintele date ca exemple pentru ocluziunea incompletă și împărțiți-le pe două coloane după gradul de severitate a fenomenului.

3.5. Grupuri consonantice

Grupurile consonantice desemnează mai multe consoane alăturate și pot fi bimembre, trimembre etc. În limba română, grupurile bimembre sunt cele mai numeroase, iar cele trimembre, mai puțin frecvente și conțin în structura lor o consoană lichidă [l, r]. Extensia maximală consonantică în limba română este de 5 consoane în cuvânt, dar de 3 în silabă: *optsprezece* [opt-spre-ze-če], *angstrom* [ang-strom] etc.

Să ne reamintim...

- în limba română sunt 22 de consoane, din care 18 nesonante și 4 sonante;
- sonantele sunt consoane obligatoriu sonore;
- criteriile de clasificare articulatorie a consoanelor sunt: *modul de articulare*, *locul de articulare* și *sonoritatea*, ultimul criteriu este irelevant la sonante;
- în practica vorbirii, în articularea consoanelor intervin diverse fenomene;
- diferențele sonore existente în pronunțarea acelorași consoane nu sunt notate în scrierea alfabetică a limbii române tocmai pentru că ele nu sunt relevante din punct de vedere fonologic (funcțional);
- extensia maximală consonantică în limba română este de 5 consoane, dar care se despart după schema: VCC-CCCV.

3.6. Rezumat

Unitatea de învățare 3 conține prezentarea sunetelor consonantice din perspectivă articulatorie și a fenomenelor survenite în procesul vorbirii. De asemenea, sunt descrise grupurile consonantice ale limbii române.

3.7. Test de autoevaluare (vezi rezolvarea în *Anexa 1*)

1. Revăzând clasificarea consoanelor după sonoritate (subcap. 3.3.) și consultând tabelul *Clasificarea articulatorie a consoanelor* (din *Anexa 2*) identificați *perechile omorganice* ale limbii române.
2. Identificați tranșele sonore în care se manifestă ocluziunea incompletă: [bord, tumbă, trombon, pumn, restaurant, romb, șarm, plan, rest, ritm, prun, scrum].

Unitatea de învățare 4. FONETICA ACUSTICĂ

Cuprins

4.1. Introducere.....	33
4.2. Obiectivele unității de învățare.....	33
4.3. Clasificarea acustică a vocalelor.....	34
4.4. Clasificarea acustică a consoanelor.....	35
4.5. Rezumat.....	36
4.6. Test de autoevaluare.....	36

4.1. Introducere

Unitatea de învățare 4 prezintă sunetele vocalice și consonantice ale limbii române din perspectivă acustică și corespondența articulatoriu-acustic pentru ambele tipuri de sunete.

4.2. Obiectivele unității de învățare 4

După parcurgerea unității de învățare, studenții vor fi capabili:

- să recunoască particularitățile acustice ale vocalelor limbii române;
- să recunoască particularitățile acustice ale consoanelor limbii române;
- să înțeleagă și să identifice corespondența articulatoriu-acustic atât pentru compartimentul vocalic al limbii române, cât și pentru cel consonantic.

Durata medie de parcurgere a acestei unități de învățare este de 1½ h.

4.3. Clasificarea acustică a vocalelor

Vocalele diferă calitativ după spațiul de rezonanță care influențează proprietățile sunetului. După **criteriul acustic**, se disting următoarele opoziții vocalice: **compact/difuz**, **acut/grav**, **bemolat/nonbemolat**. Acestea sunt perechile relevante din punct de vedere acustic pentru vocalele limbii române. Reamintim că toate vocalele sunt sonore. Devocalizarea fiind facultativă pentru limba română (cu excepția lui [i] la finală de cuvânt), opoziția surd/sonor nu este pertinentă decât din punct de vedere fonetic, ca și opoziția oral/nazal.

1. *Compact / difuz*

Acest cuplu opozitiv de trăsături acustice se referă la gradul de concentrare și, respectiv, de difuziune a formanților sunetului, însușiri determinate de *dimensiunile cavităților* faringiene și bucale. Așadar, în limba română **compactă** este vocala [a], iar **difuze** sunt vocalele [i, î, u]. În *plan articulatoriu*, acestei perechi îi corespunde perechea *deschis/închis*. deci [e, ə, o] nu sunt nici compacte, nici difuze (pentru că sunt semideschise).

2. *Acut / grav*

Sunetele sunt grave sau acute în funcție de *înălțime* (dată de numărul de cicli pe secundă, adică de frecvența oscilațiilor pe unitatea de timp). În limba română, **acute** sunt vocalele [e, i], iar **grave** sunt vocalele [ə, î, o, u]. În *plan articulatoriu*, acestei perechi îi corespunde perechea *anterior/posterior*.

3. *Bemolat / nonbemolat*

Bemolarea constă în amplificarea frecvențelor joase. Nonbemolarea va reprezenta, așadar, absența amplificării acestor frecvențe. Acestei perechi îi corespunde în *plan articulatoriu* perechea *rotunjit/nonrotunjit*. Prin urmare, în limba română, **bemolate** vor fi vocalele [o, u], iar **nonbemolate** toate celelalte, [a, ə, e, i, î].

Corespondența acustic-articulatoriu la nivelul vocalelor este următoarea:

compact / difuz	_____	deschis / închis
acut / grav	_____	anterior / posterior
bemolat / nonbemolat	_____	rotunjit / nonrotunjit

Articulați vocalele limbii române și comparați calitățile acustice ale acestora.

4.4. Clasificarea acustică a consoanelor

Primele două perechi de trăsături acustice menționate la vocale, *compact/difuz* și *acut/grav*, sunt relevante și pentru consoane. Perechea *bemolat/nonbemolat* este înlocuită de perechea *diezat/nondiezat*. La acestea se adaugă perechile: *întrerupt/continuu*, *strident/mat*, *oral/nazal*, *surd/sonor*, *încordat/relaxat*. Perechea *blocat/nonblocat* nu este relevantă pentru sistemul consonantic al limbii române.

1. *Compact / difuz*

Compacte sunt sunetele articulate din regiunea velară până în cea palatală, inclusiv: [h, k, g, k', g', ʃ, j, ɕ, ʝ]; *difuze* sunt sunetele labiale și dentale, adică articulate în partea anterioară a rezonatorului bucal: [m, n, p, b, t, d, f, v, s, z, ʈ].

2. *Acut / grav*

Acute sunt consoanele articulate în zona de mijloc a cavității bucale: [k', g', ɕ, ʝ, ʃ, j, n, t, d, s, z]; *grave* sunt consoanele labiale și velarele, deoarece articularea se plasează la extremitatea cavității bucale, sunetele dispunând astfel de un rezonator amplu, nedivizat: [h, k, g, m, p, b, f, v].

3. *Diezat / nondiezat*

Diezarea este fenomenul invers bemolării și constă în amplificarea armonicelor înalte ale semnalului. Din punct de vedere articulatoriu, diezatele se produc printr-o dilatare a orificiului faringian. astfel, *diezate* sunt [k', g'] și *nondiezate* [k, g].

4. *Întrerupt / continuu*

Articulatoriu, întreruperea înseamnă ocluziune (un anume obstacol în calea curentului de aer fonator), iar continuitatea înseamnă fricativizare. Așadar, *întrerupte* sunt oclusivele: [p, b, m, t, d, k', g', k, g]; *continue* sunt fricativele: [f, v, s, z, ʃ, j, h].

5. *Strident / mat*

Un semnal strident se obține printr-o combinație a articulării oclusive cu cea fricativă. Astfel se articulează africatile, [t, ɕ, ʝ], deci ele sunt *stridente*, iar toate celelalte sunt *mate*.

6. *Oral / nazal*

Dacă la vocale această pereche este relevantă doar în plan fonetic, la consoane are rol distinctiv la nivel fonologic. În cazul consoanelor, nazalitatea este caracteristică sunetelor în spectrul cărora apar formanți suplimentari. În plan articulatoriu, nazalizarea se produce prin modificarea poziției vălului palatin (palatului moale) și împingerea aerului fonator în cavitatea rezonatoare nazală înainte de ieșirea prin cavitatea rezonatoare bucală. *Nazale* sunt [m, n], toate celelalte sunt *orale*.

7. *Surd / sonor*

Sonoritatea este marcată acustic prin apariția unei vibrații periodice joase. Articulatoriu, sonoritatea rezultă din vibrația glotală (vezi UI 3., subcap. 3.3.). Așadar, consoane *sonore* sunt în română toate sonantele, [l, m, n, r], și nesonantele [b, v, d, z, j, ɟ, g', g]. Toate celelalte sunt *surde*: [p, f, t, s, ʃ, ʧ, k', k, h].

8. *Încordat / relaxat*

Această pereche este relevantă doar la nivel fonetic, nu și fonologic în limba română. Încordarea presupune întrebuințarea unei cantități mai mari de energie. Articulatoriu, toate consoanele sonore (vezi mai sus) sunt *relaxate*. Surdele sunt *încordate*.

Articulați câteva dintre consoanele limbii române și comparați calitățile acustice ale acestora.

Să ne reamintim...

- trăsăturile acustice ale vocalelor au corespondente în plan articulatoriu;
- nu toate trăsăturile acustice sunt relevante și din punct de vedere fonologic.

4. 5. Rezumat

Unitatea de învățare 4 descrie sunetele vocalice și consonantice ale limbii române din perspectivă acustică și corespondența articulatoriu-acustic pentru ambele tipuri de sunete, evidențiind relevanța/nonrelevanța fonologică a trăsăturilor acustice atât pentru vocale, cât și pentru consoane.

4.6. Test de autoevaluare (vezi rezolvarea în *Anexa I*)

1. Având în vedere raportul acustic-articulatoriu la nivelul vocalelor, completați casetele tabelul de mai jos folosind următoarele notații: +, pentru relevanța trăsăturii; –, pentru absența trăsăturii; Ø, pentru irelevanța trăsăturii.

Vocale	a	ă	î	e	i	o	u
Trăsături							
compact (deschis)							
difuz (închis)							
acut (anterior)							
grav (posterior)							
bemolat (rotunjit)							
nonbemolat (nonrotunjit)							

2. Să se caracterizeze acustic următoarele consoane folosind notațiile: +, pentru relevanța trăsăturii; –, pentru absența trăsăturii; Ø, pentru irelevanța trăsăturii.

Consoane	t	s	k	ș	g'
Trăsături					
compact					
difuz					
acut					
grav					
diezat					
nondiezat					
întrerupt					
continuu					
strident					
mat					
oral					
nazal					
sonor					
surd					
încordat					
relaxat					

Unitatea de învățare 5. TRANSCRIEREA FONETICĂ

Cuprins

5.1. Introducere.....	38
5.2. Obiectivele unității de învățare.....	38
5.3. Raportul literă / sunet. Valorile fonetice ale literelor „e”, „i”.....	39
5.4. Convenții grafematice de transcriere fonetică pentru limba română.....	40
5.5. Transcrierea fonetică – mijloc de recunoaștere corectă a grupurilor vocalice / consonantice.....	42
5.6. Rezumat.....	43
5.7. Test de autoevaluare.....	43

5.1. Introducere

Unitatea de învățare 5 prezintă problemele pe care le comportă raportul literă/sunet la nivelul scrierii alfabetice și la acela al transcrierii fonetice. Se descriu și se exemplifică de asemenea valorile fonetice ale literelor „e, i” și notațiile fonetice asociate. După prezentarea convențiilor de transcriere fonetică pentru toate sunetele limbii române, pentru care raportul literă/sunet nu este de 1/1, se demonstrează eficacitatea aplicării transcrierii fonetice pentru recunoașterea diverselor grupuri vocalice/consonantice ale limbii române.

5.2. Obiectivele unității de învățare 5

După parcurgerea unității de învățare, studenții vor fi capabili:

- să recunoască situațiile în care raportul literă/sunet nu este de 1/1 în cazul limbii române;
- să transcrie fonetic cuvinte aparținând limbii române;
- să identifice cu ajutorul transcrierii fonetice grupurile vocalice/consonantice.

Durata medie de parcurgere a acestei unități de învățare este de 2½ h.

5.3. Raportul sunet / literă. Valorile fonetice ale literelor „e”, „i”

Limbile se împart, după criteriul raportului literă/sunet, în **fonetice** (raportul este preponderent de 1/1, se scrie cum se pronunță – româna, rusa, italiana etc.) și **etimologice** (raportul nu este de 1/1, se scrie altfel decât se pronunță – franceza, engleza, spaniola etc.).

Exemplu

A se compara situația din:

1. (rom.) **penar** (scr. alfab.) = [penar] (transcr. fon.) → **5 litere / 5 sunete**
cu
2. (fr.) **oiseaux** (scr. alfab.) = [ōazo] (transcr. fon.) → **7 litere / 4 sunete**
sau cu
3. (engl.) **daughter** (scr. alfab.) = [do:tə:] (transcr. fon.) → **8 litere / 4 sunete**

Limba română este preponderent **fonetică**, are **31 de litere** și **33 de sunete**¹ (7 vocale, 4 semivocale și 22 de consoane, din care 4 sonante, [l, m, n, r]).

Pentru situațiile în care raportul literă/sunet nu este de 1/1 se utilizează combinații de litere (ce, ci, che, chi, ge, gi, ghe, ghi etc.). Transcrierea fonetică evidențiază aceste situații. În plus, transcrierea fonetică ajută la depistarea corectă a diftongilor, triftongilor, hiaturilor, grupurilor consonantice sau la precizarea valorii unor litere.

În cele ce urmează, vom prezenta **valorile fonetice ale literelor „e, i”**:

„e”

- 1) **vocală plenisonă** sau componentă vocalică a unui diftong/triftong: *penar* [pe-nar], *piele* [pĭe-le];
- 2) **semivocală**: *deal* [dĕal];
- 3) **semivocală i**: *ea* [ĭa];
- 4) **diftong ie**: *el* [ĭel], *ești* [ĭeștⁱ];
- 5) **componentă ie în triftong**: *ei* [ĭeĭ].

Pentru valorile 3, 4, 5 ale literei „e”, a se vedea și *Principiul etimologic* din subcap.

6.4. *Principiile sistemului ortografic actual al limbii române* (UI. 6).

„i”

- 1) **vocală plenisonă sau componentă vocalică a unui diftong/triftong:** *chitară* [k'i-ta-rə], *vișiniu* [vi-și-niū];
- 2) **semivocală:** *miel* [miel];
- 3) **vocală scurtă** (asurzită, desonorizată, afonizată, șoptită etc.) **silabică:** *miniștri* [mi-niș-tri];
- 4) **vocală scurtă** (asurzită, desonorizată, afonizată, șoptită etc.) **nesilabică**²: se realizează, de regulă, la finală de cuvânt după anumite consoane (cf.: *hoți* [hoɫⁱ], *pești* [peștⁱ], *stupi* [stupⁱ], *lupi* [lupⁱ] etc.), dar și în interior, la cuvintele compuse lexicale, având un component care se termină într-un astfel de sunet (de ex., *oricare* [orⁱ-ka-re]).

După consoanele africte [č, ǵ] și după consoanele palatale [k', g'], literele „e, i” **nu** se realizează niciodată ca semivocale: fie sunt *vocale plenisone* (dacă nu există altă vocală plenisonă în silaba care conține una dintre consoanele menționate), fie *nu au valoare fonetică* (invers, dacă există o vocală plenisonă în silaba respectivă), în acest ultim caz numindu-se *litere auxiliare*. Vezi mai jos exemple.

Exemple:

- ❖ *cerere* [če-re-re] /vs/ *ceară* [ča-rə]; *cină* [či-nə] /vs/ *ciorbă* [čor-bə]
- ❖ *gem* [ǵem] /vs/ *geană* [ǵa-nə]; *gintă* [ǵin-tə] /vs/ *giulgiu* [ǵul-ǵu]
- ❖ *chem* [k'em] /vs/ *cheamă* [k'a-mə]; *chin* [k'in] /vs/ *chior* [k'or]
- ❖ *ghem* [g'em] /vs/ *gheară* [g'arə]; *ghindă* [g'in-də] /vs/ *ghiozdan* [g'oz-dan]

Identificați valoarea fonetică a literelor „e, i” din cuvintele: *cerc*, *ceaslov*, *circ*, *ciorap*, *ger*, *geam*, *giruetă*, *giuvaier*, *chenar*, *cheală*, *chist*, *chiar*, *ghepard*, *gheată*, *ghimbir*, *ghiol*.

5.4. Convenții grafematice de transcriere fonetică pentru limba română

Pe parcursul materiei înfățișate până acum, am folosit deja notațiile fonetice. Pentru vocalele limbii române nu se folosesc alte grafeme decât cele din scrierea alfabetică pentru transcrierea fonetică. Excepție face litera „ă” care se transcrie fonetic [ə]. Valoarea de vocală scurtă (asurzită) a literei „i” se notează prin [i], adică la umărul consoanei precedente, ca în [peștⁱ], de exemplu (se mai folosește și notația [ĩ], dar, în acest material, din motivele arătate,

o folosim cu valoarea de semivocală).

Mai jos, sunt sistematizate toate grafemele necesare transcrierii fonetice a diverselor valori ale literelor corespunzând unei/unor consoane.

**CONVENȚII DE TRANSCRIERE FONETICĂ PENTRU CONSOANELE CARE
„ÎNCALCĂ” RAPORTUL LITERĂ/SUNET DE 1/1**

[k] = c: *cană* [ka-nə]

k (– e, i): *kalii* [ka-līu]

qu (– e, i): *quasar* [kŭa-sar]

[č] = c + e, i: *cer* [čer], *ceară* [ča-rə], *cină* [či-nə], *ciorbă* [čor-bə]

[ğ] = g + e, i: *gem* [ğem], *geană* [ğa-nə], *gintă* [ğin-tə], *giulgiu* [ğul-ğu]

[k’] = ch + e, i: *chem* [k’em], *cheamă* [k’a-mə], *chin* [k’in], *chior* [k’or]

k + e, i: *kenian* [k’e-ni-an], *kilogram* [k’i-lo-gram], *kaki* [ka-k’i]

qu + e, i: *Quebec* [k’e-bek], *Quito* [k’i-to]

[g’] = gh + e, i: *ghem* [g’em], *gheară* [g’arə], *ghindă* [g’in-də], *ghiol* [g’ol]

[ks] = cs: *cocs* [koks], *micsandă* [mik-san-drə]

x: *axă* [a-ksə], *textual* [teks-tu-al]

[gz] = gz: *zigzag* [zig-zag]

x*: *examen* [e-gza-men], *auxiliar* [a-u-gzi-li-ar]

[v] = v: *vatră* [va-trə]

w**: **watt** [vat]

* A se vedea și materialul *Valorile fonetice ale literei x*. Scrierea cu **x**, **cs** (**ks**, **cks**), **gz** (**cz**) din Anexa 2

** Litera „w” se realizează și prin diftongul **[uĩ]** (ca în *weekend*, [uĩ-k’end]). La fel, litera „y” se realizează fie ca semivocală (*yoga*, [ĩoga]), fie ca vocală (*dandy*, [dendi]).

5.5. Transcrierea fonetică – mijloc de recunoaștere corectă a grupurilor vocalice/consonantice

S-a văzut deja că transcrierea fonetică evidențiază și ajută la depistarea corectă a diftongilor, triftongilor, hiaturilor sau la precizarea valorii unor consoane. Vom ilustra în exemplele de mai jos astfel de situații.

Transcrierea fonetică a cuvintelor evidențiază mai clar și mai rapid diversele situații mai dificile, referitoare la raportul literă/sunet, dacă se face concomitent și despărțirea în silabe a cuvântului respectiv.

Exemple

- ❖ În cuvântul *ciocan*, transcrierea fonetică și despărțirea în silabe arată clar că nu există diftong: [čo-kan].
- ❖ În cuvântul *chioară*, transcrierea fonetică și despărțirea în silabe arată clar că nu există triftong, ci doar diftong: [k'č̥a-rə].
- ❖ În cuvântul *mahalagioaică*, transcrierea fonetică și despărțirea în silabe arată clar că nu există doi diftongi, ci doar un triftong: [ma-ha-la-ğč̥a-i-kə];
- ❖ Transcrierea fonetică pentru următoarele perechi evidențiază mai multe aspecte legate de relația dintre scrierea alfabetică și materialul sonor corespondent:
 - ✓ *cai* (pl., neart.) → [kai] și *caii* (pl., art.) → [ka-i] (și **nu** [ka-i]), deoarece apar doi „i” în scrierea alfabetică din rațiuni morfologice: *i*₁ – desinență de plural, *i*₂ – articol hotărât, propriu-zis și enclitic; din punct de vedere sonor însă nu există diftong [i] în *caii*, ci se articulează și se aude un singur [i] plin);
 - ✓ o situație asemănătoare cu cea de mai sus este următoarea:
 - o *sfinx* (sg., neart.) → [sfinks];
 - o *sfinșii* (pl., neart.) → [sfinkʃⁱ] (*i*-ul final, desinență de plural în plan morfologic, se realizează fonetic ca vocală scurtă nesilabică);
 - o *sfinșii* (pl., art.) → [sfink-și] (și **nu** [sfink-șii], căci *i*₁ – desinență de plural din punct de vedere morfologic și vocală scurtă nesilabică din punct de vedere fonetic, iar *i*₂ – articol hotărât, propriu-zis și enclitic, morfologic, și vocală plenisonă, din punct de vedere fonetic; deci nu există diftong [i] în *sfinșii*, ci se articulează și se aude un singur [i] plin);

- ✓ cuvinte precum *geamgiu*, *geamgii*, *geamgiii* se transcriu fonetic astfel:
 - o *geamgiu* (sg., neart.) → [ǣam-ǣiũ] (pentru că litera *i*, care face parte din radicalul cuvântului, se realizează ca vocală în silaba [-ǣiũ], iar *u* ca semivocală în diftong cu [i] – vezi proba duratei);
 - o *geamgii* (pl., neart.) → [ǣam-ǣiĩ] (pentru că litera *i*₁, care face parte din radicalul cuvântului, se realizează ca vocală în silaba [-ǣiĩ], iar *i*₂ ca semivocală în diftong cu primul [i] – vezi proba duratei);
 - o *geamgiii* (pl., art.) → [ǣam-ǣiĩ-i] (pentru că litera *i*₁, care face parte din radicalul cuvântului, se realizează ca vocală în silaba [-ǣiĩ], *i*₂ ca semivocală în diftong cu primul [i] – vezi proba duratei, iar *i*₃, art. hot. pr.-zis și encl. la nivel morfologic, se realizează ca vocală plenisonă care constituie o silabă nouă).

Să ne reamintim...

- limba română este preponderent fonetică;
- există câteva situații în care, pentru redarea anumitor sunete, se recurge în scrierea alfabetică la combinații de litere;
- există câteva situații în care unei aceleiași litere îi corespund mai multe valori fonetice (*i* → [i, ĩ, ĭ, ĭ̃]; *x* → [ks, gz]; *w* → [v, uĩ] etc.).

5.6. Rezumat

Unitatea de învățare 5 prezintă sistemele vocalic și consonantic ale limbii române din perspectiva raportului literă/sunet. Se descriu și se exemplifică: valorile fonetice ale literelor „e, i” și notațiile fonetice asociate, convențiile de transcriere fonetică pentru toate sunetele limbii române, pentru care raportul literă/sunet nu este de 1/1. De asemenea, se demonstrează eficacitatea aplicării transcrierii fonetice pentru recunoașterea diverselor grupuri monofematice vocalice și grupuri consonantice ale limbii române.

5.7. Test de autoevaluare (vezi rezolvarea în *Anexa I*)

Transcrieți fonetic următoarele cuvinte despărțindu-le în silabe, încercuind diftongii și triftongii și subliniind hiaturile: *chiuit*, *gheață*, *ghiocel*, *ghiocei*, *ghioceii*, *tinichigiu*, *tinichigii*, *tinichigiii*, *asociație*, *ghioagă*, *geologie*, *cochilii*, *vergeaua*, *accepție*, *gioarsă*, *chiulangioaică*, *aghiotant*, *leorpăi*, *jgheaburi*, *papuci*, *unghiuri*, *unchiaș*, *unchiași*, *unchiașii*, *țârâieli*, *accesoriu*, *giuvaiergiu*, *cafegioaică*, *chercheliți*, *ghionoaie*, *ciur*, *maci*, *macii*, *unchi*, *unchii*, *unghie*, *unghii*, *unghiuță*, *chioșcuri*, *mărgea*, *auxiliari*, *extracție*, *străchioară*.

Unitatea de învățare 6. ORTOEPIA, ORTOGRAFIA ȘI SILABAȚIA

Cuprins

6.1. Introducere.....	44
6.2. Obiectivele unității de învățare.....	44
6.3. Accentul, specificul accentuării în limba română.....	45
6.4. Principiile sistemului ortografic actual al limbii române.....	48
6.5. Principiile silabației în limba română.....	50
6.6. Rezumat.....	53
6.7. Test de autoevaluare.....	53

6.1. Introducere

Unitatea de învățare 6 prezintă, într-un prim subcapitol, problemele fundamentale legate de accent și sintetizează toate aspectele specificității accentuării în limba română. În următorul subcapitol se înfățișează, se explicitează și exemplifică toate principiile sistemului ortografic în vigoare al limbii române, lămurindu-se și unele probleme legate de ortoepie. În final, se prezintă și exemplifică principiile silabației în limba română.

6.2. Obiectivele unității de învățare 6

După parcurgerea unității de învățare, studenții vor fi capabili:

- să identifice tipul de accent, conform diverselor criterii de clasificare, cu aplicație la limba română;
- să aplice corect principiile sistemului ortografic actual al limbii române;
- să despartă corect cuvintele limbii române, în conformitate cu normele în vigoare privitoare la silabație.

Durata medie de parcurgere a acestei unități de învățare este de 2½ h.

6.3. Accentul, specificul accentuării în limba română

DEFINIȚIE GENERALĂ

Accentul reprezintă pronunțarea mai intensă sau pe un ton mai înalt a unei silabe dintr-un cuvânt sau a unui cuvânt dintr-un grup sintactic (sintagmă, propoziție, frază); în fonologie este unitate suprasegmentală intensivă.

Pentru tipologia accentului se au în vedere mai multe criterii: *unitatea în care funcționează, natura trăsăturii fonetico-fonologice implicate, poziția ocupată în cuvânt sau în grupul sintactic, poziția în cuvânt raportată la silabație.*

1. După **unitatea în cadrul căreia funcționează**, accentul poate fi:

- i) **accent al cuvântului** (*stradă, mērgem*);
- ii) **accent sintactic** (de grup, al frazei) – acest accent poate fi, la rândul lui:
 - a) **logic (intelectual)**, când reliefează o unitate considerată esențială pentru înțelegerea conținutului (*Am văzut-o pe **María*** [= nu pe Ioana]);
 - b) **afectiv (emoțional, emfatic)**, când reliefează o stare emoțională sau o atitudine subiectivă (***Nú** m-ai așteptat* [nemulțumire, reproș]).

2. După **natură** distingem:

- i) **accent de intensitate (dinamic, expirator)** – dependent de amplitudinea sunetelor, condiționată de energia articulării acestora (română, maghiară, franceză, italiană, germană, engleză, rusă etc.); există mai multe grade de intensitate – cuvintele polisilabice, derivate sau compuse au, de regulă, pe lângă un accent **principal (forte)** și unul sau chiar două accente **secundare (slabe)**: *bunătațe, sùpermagazín, trãnsocéánic, ràdiotēleviziúne* etc.;
- ii) **accent muzical (tonic)** – dependent de frecvența sunetelor (greacă veche, latină clasică, japoneză, coreeană etc.); poate fi **ascuțit, grav, circumflex** (după ridicarea/coborârea/ridicarea și coborârea tonului în interiorul silabei accentuate) sau/și **cantitativ (temporal)**, după unii specialiști; accentul de intensitate și cel muzical nu se exclud reciproc, dar nici nu sunt interdependente.

3. După **poziție** există:

- i) **accent fix** – locul fiind condiționat fonetic sau morfosintactic (franceză, maghiară, cehă, polonă, turcă etc.);
- ii) **accent liber** – locul este variabil (română, italiană, rusă, engleză etc.), dar, în funcție de comportamentul în cursul flexiunii, acest tip de accent poate fi:
 - a) **stabil** – dacă își menține locul din forma de bază în întreaga paradigmă – cum se întâmplă, de regulă, în română în flexiunea nominală, existând doar câteva excepții la unele cuvinte din fondul latin moștenit [*sóră* – *suróri*, *nóră* – *nuróri* ș.a.] și la substantivele neologice terminate în **-o** [*rádio* – *radióri*, *zéro* – *zeróri* ș.a.];
 - b) **mobil** – dacă își schimbă locul în raport cu forma de bază, cum se întâmplă, de regulă, în română în flexiunea verbală: cf. *cántă* – indicativ prezent, *cántă* – perfect simplu, *cántám* – imperfect.

4. După **poziția în cuvânt a silabei accentuate**:

- i) **oxiton** – pe ultima silabă (*ca-feá*, *pi-tíc*, *ci-tít*);
- ii) **paroxiton** – pe penultima silabă (*ma-ší-nă*, *vă-zú-se*);
- iii) **proparoxiton** – pe antepenultima silabă (*má-ză-re*, *con-trí-bu-ie*); la cuvintele polisilabice este posibilă accentuarea și pe a patra sau a cincea silabă de la sfârșitul cuvântului (*pré-pe-li-ță*, *nó-uă-spre-ze-ce*).

Adăugați câte un exemplu pentru fiecare tip de accent din clasificările de mai sus.

Variante accentuale: în limbile cu accent liber, există posibilitatea accentuării diferite a aceluiași cuvânt. În exemplele de mai jos ilustrăm tipurile de variante accentuale.

Exemple

- ❖ **variante literare (libere):** *profésor* / *profesór*, *íntim* / *intím* etc.;
- ❖ **variante neliterare:** neacceptate de normele în vigoare, de ex., *únic* / *uníc*, *prevedére* / *prevédere* etc. – a doua formă fiind cea greșită;
- ❖ **variante neliterare, dar cu caracter regional:** *bolnáv* / *bólnav*, *duşmán* / *dúşman*, *jíláv* / *jílav* etc. – a doua formă fiind cea regională.

A nu se confunda *variantele accentuale* cu *omografele* (cuvinte care se scriu la fel, dar se diferențiază ca sens după accent): *copli* [pl. pentru „băiat sau fată în primii ani ai vieții (până la adolescență)"] – *cópii* [„reproduceri, transcrieri”], *áfîn* [„arbusť”] – *afîn* [„rudă prin alianță”], *vestibúl* [„hol”] – *vestíbul* [„canal auditiv”] etc.

Găsiți – eventual, consultând DOOM-ul în vigoare – și alte exemple de omografe.

Diversele tipuri de accent îndeplinesc anumite **funcții**:

- a) **culminativă** – de punere în evidență a unei anumite silabe (accentul cuvântului);
- b) **expresivă** – de reliefare a unei unități semnificative (accentul sintactic);
- c) **demarcativă** – de delimitare a cuvintelor dintr-un enunț (accentul fix);
- d) **distinctivă** – de diferențiere morfologică (*cántă* – *cântă*) sau semantică (*copli* – *cópii*) a cuvintelor formate din aceleași sunete.

Să ne reamintim...

În limba română, **accentul de cuvânt** este:

- **de intensitate, liber** (*stabil* sau *mobíl*);
- **oxíton, paroxíton, proparoxíton** – în funcție de extensia radicalului; de regulă, **oxíton** – la cuvintele scurte (uneori, și la cuvinte mai lungi: cf. *proparoxítón*), **paroxíton** sau **proparoxíton** (la polisilabice);
- uneori, realizat în **variante literare / nonliterare** (fiind liber);
- uneori, **diferențiator la nivel morfologic** sau **semantic**.

Cuvintele împrumutate din alte limbi decât latina își păstrează, de regulă, accentul din limba bază [cf. *áfîn* (< mgh.), *sarmá* (< tc.), *vatmán* (< engl.) etc.], însă, în funcție de filiera, vechimea, frecvența utilizării cuvântului și repartiția lui la cât mai multe și diverse categorii de vorbitori, accentul se poate muta [cf. *avaríe* (< fr.) > *avárie* (după DOOM 2)] sau poate dezvolta variante accentuale [cf. *tráfíc* (var. nouă, acceptată de DOOM 2) și *trafíc* (varianta etimologică < fr. *trafique*)].

6.4. Principiile sistemului ortografic actual al limbii române

Orice limbă literară (standard) are la bază un **sistem ortografic**. Acesta se întemeiază pe câteva **principii**, cărora li se subordonează un set de **norme ortografice** (de scriere corectă) aflate într-o relație de interdependență cu **normele ortoepice** (de pronunție corectă).

1. Principiul **fonetic** (criteriul fundamental) – 1 literă/1 sunet: *pom* [pom].
2. Principiul **silabic** – se referă la situația în care anumite litere (c, g) au valori fonetice diferite în contexte grafice diferite: velara [k] în *carte* [kar-te], dar africata [č] în *cină* [či-nə] sau palatala [kʲ] în *chema* [kʲe-ma] ș.a.m.d.
3. Principiul **etimologic (istorico-tradițional)** – impune norma de scriere parțială sau integrală a unor cuvinte ca în limba bază. Astfel, cuvinte vechi (din fondul latin moștenit), precum toate pronumele personale și toate formele verbului **a fi** păstrează în scriere la inițială litera „e” etimologică, dar se pronunță [iɛ]: *eu* [iɛu], *el* [iɛl] etc; *ești* [iɛștʰ], *este* [iɛste], *erau* [iɛrau] etc. Aceluiași principiu i se subordonează unele neologisme (care nu sunt folosite frecvent, nu au intrat în limbajul unor categorii diverse de vorbitori sau sunt chiar specializate): *quasar* [kūasar], *watt* [vat] etc. Unele suportă adaptări parțiale: *stewardesă* [stīuardesə] < engl. *stewardess* ș.a.
4. Principiul **morfologic** – se aplică la cuvintele în scrierea cărora se ține seama de structura lor internă și de caracteristicile lor flexionare. Acest principiu reglementează scrierea cu „e” sau cu „i” după „ch”, „gh”. Vorbitorii nonnativi de română (dar și copiii de vârstă școlară mică) au adesea dificultăți în ortografierea cuvintelor care conțin grupurile menționate. Transcrierea fonetică îi ajută să pronunțe corect [gʰarə], [gʰaʦə], [gʰaur], [kʰamə], [kʰar], dar, când trebuie să scrie, oscilează între scrierea cu „e” și, respectiv, cea cu „i” după „ch”, „gh”. Aplicarea regulii decide ortografierea în asemenea cazuri.

REGULĂ

Se scrie „e” după „ch”/„gh” dacă se înregistrează alternanța vocalică [a/e] în flexiunea cuvântului sau în vreuna din formele familiei lexicale din care face parte; în situația inversă, se scrie „i” după aceste grupuri de litere.

gheară [g'arə] / <i>gherui</i> [g'erui]	dar	ghiaur* [g'aur] / <i>ghiauri</i> [g'aur ⁱ]
gheață [g'ațə] / <i>ghețuri</i> [g'ețur ⁱ] / <i>îngheța</i> [îng'eța]		chiar** [k'ar]
cheamă [k'amə] / <i>chemare</i> [k'emare]		

**** adverb, parte neflexibilă de vorbire**

(4) Poți să îi explici cât vrei: nu va face asta nici o dată, nici de două ori... (adv. de negație + numeral adverbial)

* Conform DOOM-ului în vigoare, pronumele și adjectivele pronominale *niciun, nicio* etc. se scriu legat.

↓

subst. propriu („reședința, curtea sultanului
sau a unui pașă; Imperiul Otoman”)

În 1965 s-a stabilit utilizarea literei **â** pentru cuvintele din familia numelui etnic **român** (marcându-se astfel grafic originea, vezi lat. **romanus**), iar în 1993 s-a decis revenirea la grafia tradițională cu **â** în interiorul cuvintelor și cu **u** în formele **sunt**, **suntem**, **sunteți**.

Găsiți și alte exemple la care se aplică principiile enunțate în acest subcapitol.

Să ne reamintim...

- orice limbă literară se întemeiază pe un sistem ortografic, statuat în baza unor principii;
- principiilor de la baza unui sistem ortografic li se subordonează norme ortografice și/sau ortoepice;
- normele limbii literare se modifică în timp înregistrând aspectele dinamicii limbii respective și reglementând aspectul cult al acesteia pentru o anumită perioadă.

6.5. Principiile silabației în limba română

DEFINIȚIE

Silabația (sau *despărțirea în silabe*) reprezintă descompunerea cuvintelor conform structurii lor silabice. Silabația se face după *principiul fonetic* și se face în scopul despărțirii cuvintelor la capăt de rând sau pentru pronunțarea sacadată. În unele situații (vezi mai jos), cuvintele se despart la capăt de rând în conformitate cu *principiul morfolexical* (care respectă structura formativă a cuvintelor).

Se impune, așadar, definirea silabei:

DEFINIȚIE

Silaba este cea mai mică tranșă sonoră, articulată cu un singur efort expirator, susceptibilă de a purta un accent și numai unul, al cărei element constitutiv obligatoriu este vocala, consoana (consoanele)/semivocala (semivocalele) reprezentând elementul facultativ.

În cele ce urmează vor fi prezentate regulile subordonate celor două principii de silabație ale limbii române. Facem mențiunea (detaliată mai jos), că, după noul DOOM, principiul fonetic a fost extins și la cuvintele care se despărțeau anterior în conformitate cu principiul morfolexical, acest din urmă principiu fiind aplicat cu unele restricții față de vechiul DOOM.

1. REGULILE SILABAȚIEI FONETICE

Principiului fonetic de silabație i se subordonează un set de reguli care se pot formaliza astfel (unde V – vocală, S – semivocală, C – consoană):

- **V-V:** a-er, po-et, stră-in
- **V-SV/SSV/SVS:** do-uă, ba-ie; tă-ioa-să; ră-zu-iai
- **SV-SV:** nea-ua
- **V/VS-C(inclusiv x, qu)V/SV:** mă-gar, oi-nă, voi-nic, ta-xi, se-quo-ia, a-sea-ră
- **V/VSC-C(CC)V:** păs-tra, trais-tă, mais-tru
- **VS/SVS-CV:** pâi-ne, le-oai-că
- **VC-C(C)V/SV/VS/SVS:** cer-ne, prin-tre, cer-nea-lă, târ-ziu, sâr-boai-că

Excepții:

- **V-C₁C₂V**, unde **C₁ = b, c, d, f, g, h, p, t, v, k, w**, iar **C₂ = l sau r**: ca-blu, co-dru, chi-hlim-bar, do-vleac etc. (dar: mij-loc, om-le-tă, bur-lac etc.)
- **grupurile *lpt, mpt, mpt, ncș, nct, nct, rct, rtf*** se despart după a doua consoană: sculp-tor, somp-tu-os, re-demp-ți-u-ne, sfinc-șii, punc-tu-al, func-ți-e, arc-tic, jert-fă etc.
- **grupurile de trei consoane**, în care **primele două reprezintă o consoană dublă** sau un **sunet unic**, se despart după a doua consoană: watt-me-tru, tech-ne-țiu
- **cuvintele care sunt formate cu sufixul -nic**, detașează în silabație acest sufix, indiferent de numărul de consoane care îl preced: vârst-nic (această situație comportă și un aspect morfolexical, vezi mai jos, la regulile subordonate acestui principiu)
- **grupurile de cinci consoane se despart după primele două**: opt-spre-ze-ce, ang-strom

NU se recomandă despărțirea la capăt de rând în așa fel încât să rezulte silabe corespunzând unor cuvinte/vocabule cu conotații vulgare (*capsulă, curcubeu* etc.).

NU se despart la capăt de rând cuvintele care se scriu cu cratimă în așa fel încât cratima cu valoare morfolexicală să coincidă cu cea care marchează silabația. Aceste cuvinte se despart după criteriul morfolexical (vezi mai jos): într-u-//na (**nu** într-//una).

NU se recomandă despărțirea la capăt de rând a numelor proprii (abreviate parțial/integral după inițială sau nu) nici cu cratimă, nici fără: B. P. Hasdeu (deci **nu**: B. P. Has-//deu, B.//P. Hasdeu etc.). De asemenea, nu se despart la capăt de rând abreviatele după inițială (compusele prin abreviere parțială sau integrală: ONU, SANEPID, ROMTELECOM etc.).

2. REGULILE SILABAȚIEI MORFOLEXICALE

Principiul morfolexical se aplică la (1) *cuvintele derivate cu prefixe*, la (2) *derivatele cu tema terminată în grup consonantic și cu un sufix cu inițială consonantică* (vezi și mai sus, cuvintele cu suf. *-nic*) și la (3) *compuse, inclusiv cu prefixoide și/sau sufixoide*.

Exemple

- ❖ (1) **de-struc-tu-ra, in-a-li-e-na-bil**
- ❖ (2) **sa-vant-lâc** (familiar – „erudiție, lucru cu aspect erudit”, peiorativ – „prețiozitate, lucru pseudoștiințific”)
- ❖ (3) **de-spre, strat-o-sfe-ră, mon-o-clu**

În esență, în conformitate cu acest principiu, nu trebuie afectată baza cuvântului derivat/compus la inițială sau la finală. De aceea, infixe (afixe de legătură) se plasează în silabă cu afixul (nu cu baza) sau poate face silabă singur dacă este/conține o vocală: **an-is-to-ric, colț-ur-os**.

Despărțirea în silabe în conformitate cu acest principiu are caracter cult, deci nu era obligatorie nici înainte de apariția DOOM-ului din 2005. DOOM-ul în vigoare aproape absolutizează însă principiul fonetic și recomandă ca primă silabație pe cea fonetică la toate cuvintele, așadar și la cele pentru care norma anterioară o recomanda pe cea morfolexicală, conformă cu structura formativă a cuvintelor: **pan-**

o-ra-mă (DOOM 1) /vs/ **pa-no-ra-mă/pan-o-ra-mă** (DOOM 2), **in-e-gal** (DOOM 1) /vs/ **i-ne-gal/in-e-gal** (DOOM 2) etc. Mai mult decât atât, DOOM 2 elimină despărțirea morfolexicală, acceptând-o doar pe cea fonetică, pentru cuvintele la care, în urma silabației morfolexicale, s-ar înregistra silabe greu de pronunțat: **centr-a-fri-can** (DOOM 1) /vs/ doar **cen-tra-fri-can** (DOOM 2).

Să ne reamintim...

- principiile silabației în limba română sunt: principiul fonetic și principiul morfolexical – fiecărui principiu i se subordonează câte un set de reguli;
- DOOM-ul în vigoare (*Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* din 2005, op. cit.) reglementează ca principiu unitar (valabil deci pentru toate cuvintele) de silabație principiul fonetic, recunoscând însă (cu unele restricții) și principiul morfolexical pentru cuvintele a căror structură morfolexicală impune acest tip de silabație.

6.6. Rezumat

Unitatea de învățare 6 prezintă: problemele fundamentale legate de accent, cu sintetizarea tuturor aspectelor legate de specificitatea accentuării în limba română; principiile sistemului ortografic în vigoare al limbii române, explicate și exemplificate; principiile silabației în limba română, cu toate regulile asociate, explicate și exemplificate.

6.7. Test de autoevaluare (vezi rezolvarea în *Anexa I*)

Răspundeți cerințelor:

1. Accentul este *oxiton* în toate cuvintele din seria:
 - a) hain, foileton, șugubeață, zilier;
 - b) agresor, văzduh, murdar, rotocol;
 - c) pandantiv, macara, bălmăjeală, inox.
2. Accentul este *paroxiton* în toate cuvintele din seria:
 - a) posibilitate, transmisibil, muieratic;
 - b) placardă, profitabil, muschetar;
 - c) năframă, nuga, neaoș.
3. Accentul este *proparoxiton* în toate cuvintele din seria:
 - a) magnitudine, butelie, opoziție;
 - b) papioță, prepeliță, balcanică;
 - c) huliganic, acvilă, ianuarie.
4. Accentul diferențiază semantic toate cuvintele din seria:

- a) țărină/țarină, hăină/haină, sătiră/satiră;
 - b) file/filé, mozaic/mozaic, antic/antic;
 - c) tipic/tipic, afin/afin, apendice/apendice.
5. Sunt accentuate corect toate cuvintele din seria:
- a) anăfură, ferigă, companie;
 - b) companie, félceriță, firav;
 - c) avărie, trafic, radăr.
6. Sunt corecte ambele forme din seria:
- a) véveriță/veveriță, fúrie/furie, inox/inóx;
 - b) ónix/onix, tráfico/trafic, editor/editór;
 - c) acatíst/acátist, antic/ántic, penúrie/penurie.
7. Sunt scrise corect toate cuvintele din seria:
- a) cheamă, chiabur, aghiasmă, chiag;
 - b) cheală, schiaună, gheată, gheară;
 - c) îngheață, îngenunchea, chiasm, aghioase.
8. Seria cu toate formele grafice greșite este:
- a) marfar, motto, maieu, magazzinoer, zilier;
 - b) măcieș, machieuză, herculean, mediteranean;
 - c) marșalier, ierbicid, îngurgita, inoportuna.
9. Indicați seria cu toate formele grafice corecte, aparținând limbii române, corespunzătoare pronunțiilor [meniġment, biznis, copiraît, densing, pazl, stîuardesə]:
- a) menegement, bussiness, puzzel, copywrite, dencing, stewardesse;
 - b) management, business, copyright, dancing, puzzle, stewardesă;
 - c) manegement, bussines, copy-right, dansing, pazzle, stewardese.
10. Prima formă este corectă în ambele cupluri din seria:
- a) jurisconsult/juristconsult, filigran/filigram;
 - b) comfort/confort, bomfaier/bonfaier;
 - c) repercursiune/repercusiune, excortă/escortă.
11. Prima formă este greșită în ambele cupluri din seria:
- a) petrifica/pietrifica, delincvent/delicvent;
 - b) președenție/președinție, oprobriu/probriu;
 - c) prerie/preerie, anticameră/antecameră.
12. Sunt corecte toate formele grafice din seria:
- a) egzemă, mixandă, fucsină, espresso, stix, comics, sconx, linx, asterix;
 - b) exemă, migzandă, fuxină, esspreso, stiks, comix, sconcs, lincs, asterisc;
 - c) eczemă, micsandă, fucsină, espresso, sticks, comics, sconcs, linx, asterisc.
13. Se află numai cuvinte care se pot despărți și după principiul morfolexical în

seria:

- a) panamerican, hipoglicemic, hiperventilat, supraproducție;
- b) hipofag, relaxa, stereoscopie, ionosferă;
- c) anticomunist, geopolitic, anost, contrapagină.

14. Sunt despărțite corect toate cuvintele din seria:

- a) pa-li-a-tiv, o-le-a-gi-nos, bal-ne-o-cli-ma-te-ric, plu-to-ni-er;
- b) pa-lia-tiv, o-lea-gi-nos, bal-neo-cli-ma-te-ric, plu-to-nier;
- c) pa-li-a-tiv, o-lea-gi-nos, bal-ne-o-cli-ma-te-ric, plu-to-nier.

15. Sunt despărțite corect toate cuvintele din seria:

- a) ba-ca-lau-reat, des-cu-a-ma, în-dea-juns, al-tun-de-va;
- b) ba-ca-la-u-reat, de-scu-a-ma, în-de-a-juns, alt-un-de-va;
- c) ba-ca-la-u-re-at, des-cua-ma, în-dea-juns, alt-un-de-va.

Unitatea de învățare 7. ELEMENTE DE FONOLOGIE

Cuprins

7.1. Introducere.....	56
7.2. Obiectivele unității de învățare.....	56
7.3. Obiectul de studiu, obiectivele și domeniul de cercetare proprii fonologiei. Semnul lingvistic.....	57
7.4. Relații și corelații. Proba comutării și tipurile de distribuție.....	63
7.5. Segmentarea. Trăsăturile distinctive fonologice.....	67
7.6. Unități segmentale și suprasegmentale.....	70
7.7. Rezumat.....	71
7.8. Test de autoevaluare.....	71
7.9. Tema de control nr. 1.....	72

7.1. Introducere

Unitatea de învățare 7 prezintă, într-o primă secțiune, noțiunile fundamentale în studiul fonologiei, subliniindu-se totodată obiectivele acestei discipline lingvistice și reluându-se aspecte definitorii pentru înțelegerea semnului lingvistic din perspectiva domeniului înfățișat. În continuare, se descriu relațiile existente între unitățile fonologice, proba comutării și tipurile de distribuție, necesare inventarierii fonemelor unei limbi și studierii raporturilor dintre acestea. De asemenea, se prezintă metoda segmentării, aplicată în analiza fonologică, și unitățile segmentale și suprasegmentale ale sistemului lingvistic.

Această unitate de învățare conține *Tema de control nr. 1*, condițiile de rezolvare și predare fiind menționate în caseta de titlu a acestei secțiuni.

7.2. Obiectivele unității de învățare 7

După parcurgerea unității de învățare, studenții vor fi capabili:

- să distingă perspectiva studiului de tip fonologic de cea a studiului specific foneticii;
- să identifice corect relațiile existente între diversele unități fonologice;
- să aplice analiza fonologică prin utilizarea diverselor metode specifice acestora (proba comutării, a distribuției, a segmentării etc.);
- să înțeleagă distincția segmental/suprasegmental.

Durata medie de parcurgere a acestei unități de învățare este de 3 h.

7.3. Obiectul de studiu, obiectivele și domeniul de cercetare proprii fonologiei. Semnul lingvistic

- Obiectul de studiu, obiectivele și domeniul de cercetare proprii fonologiei

DEFINIȚIE GENERALĂ

Fonologia este disciplină a macrolingvisticii (domeniul științelor limbii), al cărei obiect de studiu este constituit de sunetele vorbirii din perspectivă funcțională.

Dacă preocupări fonetice au existat încă de la începuturile lingvisticii diacronice, **fonologia** s-a constituit ca disciplină lingvistică distinctă în anii 30' ai secolului XX. Fundamentele teoretice (principii, metodologie, obiect, obiective, tipuri de analiză) au fost prezentate prima oară în cadrul Congresului lingviștilor de la Haga (1928) de către lingviști reuniți în gruparea cunoscută drept Cercul de la Praga (Roman Jakobson, Serghei Karcevsky, Nikolai Sergheevici Trubețkoi etc.). Un precursor al fonologiei a fost lingvistul rus Baudoin de Courtenay, care și-a susținut convingerea că pe lingvist trebuie să-l preocupe sunetele vorbirii nu numai prin realitatea, ci mai ales prin amprenta lor psihică.

În primele capitole ale cursului (UI 1. – 4.) am prezentat sunetele limbii române din punct de vedere articulatoriu și acustic, adică din perspectiva calității lor fizice. În acest capitol, vom prezenta sunetele limbii române din perspectiva locului pe care îl ocupă în structura generală a limbii, din perspectiva funcției lor lingvistice. S-a văzut încă din capitolele menționate că numărul de variante și varietăți sonore este teoretic nelimitat, datorită diferențelor de pronunțare între vorbitori și chiar, în cazul aceluiași vorbitor, între momentele enunțării.

Așadar, există totdeauna, în cadrul aceluiași sistem lingvistic, probabilitatea ca pentru un același sunet să se înregistreze cazuri de variante și varietăți de pronunțare, după cum o dovedesc exemplele de mai jos.

Exemple

- ❖ [e] din, de exemplu, tranșa sonoră [fel] poate fi pronunțat diferit de la un vorbitor la altul, în funcție de anatomia cavităților rezonatoare și de timbrul specific fiecărui vorbitor în parte;
- ❖ [e] din aceeași tranșă sonoră, [fel], poate fi pronunțată diferit de același vorbitor în momente diferite, în funcție de modificarea temporară a caracteristicilor aparatului fonator al vorbitorului respectiv;
- ❖ [e] din [fel] este diferit de [e] din [fierbe], de exemplu; se va observa că [e] din [fel] este mai deschis decât [e] care apare după iot (notat în acest material [i]) din [fierbe]; există deci și o diferențiere a sunetelor în funcție de mediul fonetic în care apare acesta.

Având în vedere exemplele de mai sus, **reflectați** asupra situațiilor fonetice următoare: [a] din [tak] – de la un vorbitor la altul și de la un moment al vorbirii la altul – și, respectiv, [a] din [tak] /vs/ [a] din [tǎakə].

Urechea unui vorbitor obișnuit (și, uneori, nici cea a unui specialist) nu sesizează cu fidelitate toate aceste variante și varietăți, teoretic posibile, dar pot fi măsurate cu aparate specializate. Este momentul aici să lămurim termenii *variantă* și, respectiv, *varietate* sonoră.

Atât *variantele*, cât și *varietățile sonore* reprezintă elemente ale unui aceluiași *fonem* (vezi mai jos definiția), numite și *alofone* (vezi mai jos definiția). Toate intră în clasa de *unități echivalente* (sau *structural identice*, vezi și *infra*) ale unui fonem.

Diferența dintre *variante* și *varietăți* este următoarea:

- i) *variantele*, numite și *variante combinatorii* (sau *poziționale*), sunt cele care reprezintă pronunții diferite datorate mediului fonetic în care apar (cf. ultimul exemplu din cele de mai sus: [e] din [fel]/[e] din [fierbe], dar și multe alte asemenea situații, cum se va vedea în cele ce urmează, la descrierea distribuției complementare);
- ii) *varietățile*, numite și *variante libere* (sau *individuale*), sunt cele care depind de actele concrete de vorbire, adică diferențe de pronunțare de la un vorbitor la altul sau, în cazul aceluiași vorbitor, de la un moment al vorbirii la altul (cf. primele două exemple din cele de mai sus).

Descrierea tuturor acestor sunete din punct de vedere *fizic* reprezintă unul dintre obiectivele foneticii. Deoarece există un foarte mare număr de nuanțe fonetice, teoretic, diferența dintre două sunete înlănțuite într-o tranșă sonoră nu este niciodată tranșantă. Între două sunete distincte există o serie de nuanțe intermediare posibile care fac trecerea de la un sunet la altul. Această *zonă de trecere* este gradată. Domeniul foneticii, substanța fonetică a limbii, este unul/una continuu/continuă. Investigarea din perspectiva **domeniului fonologiei** necesită un decupaj, altfel spus, identificarea unui set de elemente invariante (inventarul fonemelor unei limbi, vezi și *infra*, obiectivele fonologiei).

Pentru **diferențierea sunet/fonem** și, implicit, pentru a ajunge inductiv la definiția fonemului, recurgem la exemplele de mai jos.

Exemple:

- ❖ I. Se dau tranșele sonore **[bankə]₁ / [baŋkə]₂ / [bānkə]₃ (T₁, T₂, T₃,..., T_n)**.
Vom urmări sunetul **[a]** în fiecare din tranșele date.

Observația 1:

- ✓ **[a]₁** corespunde pronunției standard;
- ✓ **[a]₂** este mai deschis decât **[a]₁** (deci o diferență la nivelul aperturii), deoarece se află în vecinătatea lui **[ŋ]** (consoană care corespunde unui [n] pronunțat foarte velar, cu mușchiul lingual foarte retras și aproape lipit de palatul dur – pronunție specifică graiului muntean);
- ✓ **[a]₃** corespunde unei pronunții nazalizate (marcată la nivelul transcrierii fonetice prin tilda [~] de deasupra sunetului nazalizat și fiind provocată, de exemplu, de o afecțiune temporară a căilor nazale).

Concluzia 1: **[a]₁, [a]₂ și [a]₃** (și, teoretic, până la **[a]_n**) sunt pronunții diferite ale sunetului /a/.

Observația 2: deși **[a]₁, [a]₂ și [a]₃** (și, teoretic, până la **[a]_n**) sunt pronunții diferite ale sunetului /a/, ele nu antrenează modificări în privința semnificației – indiferent de pronunția lui **[a]** în **T₁, T₂, T₃,..., T_n**, semnificația este aceeași, {bancă}, având definițiile lexicografice cunoscute (care comportă relații ominimice și polisemnatică în acest caz).

Concluzia 2: dat fiind că, indiferent de pronunție, semnificația tranșelor date este aceeași, rezultă că sunetele [a]₁, [a]₂ și [a]₃ (și, teoretic, până la [a]_n) funcționează la fel, deci sunt *sunete echivalente* (sau *structural identice*, aparținând aceleiași clase de sunete, expresii sonore ale fonemului /a/).

- ❖ **II.** Nu la fel stau lucrurile, de exemplu, în cazul sunetelor [k], [b], [m] rostite alternativ în aceeași poziție, să zicem inițială, în același context fonetic: cf. [kal] / [bal] / [mal].

Observație: acestor tranșe sonore, diferențiate după inițială, li se asociază semnificații diferite: {cal}, {bal}, {mal} – cu definițiile lexicografice corespunzătoare.

Concluzie: dat fiind că pronunția, diferențiată după sunetele aflate în poziție inițială, modifică semnificația tranșelor date, rezultă că sunetele [k], [b] și [m] (dar și altele care produc același efect, indiferent de poziția în care alternează) nu funcționează la fel, deci sunt *sunete nonechivalente* (sau *structural diferite*, aparținând la clase diferite de sunete, expresii sonore ale fonemelor /k/, /b/, /m/).

Având în vedere exemplele de mai sus, **imaginați** și alte situații de evidențiere a sunetelor echivalente și, respectiv, nonechivalente.

Așadar, două sau mai multe sunete sunt *echivalente* (sau *structural identice*) atunci când nu servesc niciodată la diferențierea a două sau mai multe cuvinte (altfel spus, nu servesc la transmiterea de semnificații distincte) și, invers, sunt *nonechivalente* (sau *structural diferite*) atunci când servesc la transmiterea de semnificații diferite.

În baza tuturor exemplelor date până în acest punct, se pot infera următoarele definiții.

DEFINIȚIE

Fonemul este amprenta mentală a unei clase de variante și varietăți sonore (numite și alofone sau unități echivalente), având aceleași trăsături fonologice distinctive.

Se impun câteva precizări.

- i) Fonemul este definit ca *amprentă mentală* a unei clase de sunete echivalente, deoarece el nu poate fi pronunțat niciodată la fel (vezi diferența dintre pronunțiile indivizilor și chiar dintre cele ale aceluiași vorbitor de la un moment al vorbirii la altul).
- ii) Fonemul funcționează ca o *invariantă* definită de o clasă de *variante* (realizări ale fonemului în practica vorbirii).
- iii) În ciuda diferențelor de pronunție ale aceluiași fonem (relevante deci doar la nivel fonetic), există clase de sunete echivalente, această identitate lingvistică la nivelul funcțional al sunetelor putând fi stabilită cu ajutorul *trăsăturilor distinctive*.
- iv) Inventarul fonematic (numărul finit de invariante sonore) al oricărei limbi se poate stabili, așadar, prin reducerea variantelor sonore în baza identificării unor trăsături fonologice distinctive. Aceste trăsături fonologice se constituie, în teoria propusă de Roman Jakobson, Gunnar Fant și Morris Halle (în 1951), într-un ansamblu de douăsprezece *cupluri opoziționale*, considerate universalii ale limbajului de către autorii teoriei, deoarece ar fi suficiente pentru a se face inventarul fonemelor oricărei limbi.
- v) La începuturile fonologiei, fonemul era considerat *unitatea minimală* a domeniului. În lumina noilor descoperiri, anume că fonemul este o *matrice de trăsături distinctive*, problema a fost reconsiderată, *trăsătura distinctivă fonologică* este statuată drept unitate minimală a fonologiei.

Iată și definiția alofonelor.

DEFINIȚIE

Alofonele reprezintă totalitatea variantelor combinatorii (sau poziționale, numite simplu și variante) și a variantelor libere (sau individuale, numite simplu și varietăți) care caracterizează un fonem.

În temeiul celor expuse în această secțiune, se pot formula **obiectivele principale ale fonologiei**:

- i) **inventarierea claselor de sunete echivalente** specifice unei limbi prin segmentarea fluxului sonor continuu al vorbirii umane în unități indecompozabile în tranșe sonore mai mici;
- ii) **definirea claselor și a claselor de clase** nu din punct de vedere fonetic, ci după criteriul

relațiilor specifice pe care aceste clase le contractează (altfel spus, stabilirea identității sau nonidentității funcționale a unităților obținute prin i));

iii) **descrierea comportamentului** elementelor inventarului de unități fonice invariante ale unei limbi unele în raport cu celelalte în lanțul vorbirii.

Simplificând, se poate spune că *fonologia* studiază *fonemele* (și tot ce implică acestea din perspectiva funcțională a sunetelor vorbirii), pe când *fonetica* se ocupă de *sunetele vorbirii* (și de toate aspectele fizice pe care le comportă acestea în procesul comunicării).

- **Semnul lingvistic**

În încheierea acestui subcapitol, nu ne mai rămâne decât să reamintim un alt concept central al lingvisticii moderne, **semnul lingvistic**, pentru a face legăturile necesare cu domeniile foneticii și fonologiei.

Semnul lingvistic – entitate biplană, conform definiției lui F. de Saussure – exprimă un raport de interdependență între un *semnificant* (complex sonor) și un *semnificat* (semnificație, conținut).

Ansamblul semnificanților (al expresiilor sonore) dintr-o limbă constituie **planul expresiei**. Ansamblul semnificațiilor (al semnificațiilor) dintr-o limbă constituie **planul conținutului**. În terminologia lingvistică, *raportul de interdependență* dintre *expresie* și *conținut* poartă numele de **funcție-semn**.

Să ne reamintim...

- obiectul de studiu al fonologiei este constituit de *materialul sonor* al limbilor naturale date din perspectivă funcțională;
- fonemul este o *matrice mentală de trăsături distinctive*, care se realizează în practica vorbirii de fiecare dată prin pronunții mai mult sau mai puțin diferite, dar echivalente din punct de vedere structural;
- fonologia are ca obiective principale: *stabilirea inventarului fonemelor* unei limbi, *identificarea claselor de sunete echivalente* (structural identice) și *studierea relațiilor* pe care le contractează fonemele între ele;
- studiul semnului lingvistic, ca expresie a reuniunii unui *semnificant* cu un *semnificat*, este indisolubil legat de particularitățile raportului de interdependență dintre *planul expresiei* și *planul conținutului*.

7.4. Relații și corelații. Proba comutării și tipurile de distribuție

• Relații și corelații

Într-un sistem lingvistic, doi termeni se pot afla în cel puțin unul dintre următoarele două raporturi.

- i) **Raportul „și... și”** (conjuncție logică, raport formalizat $a \wedge b$) – reprezintă coexistența în timp sau în spațiu a doi termeni a și b , altfel spus, un raport dinamic de succesiune.

Exemplu

Elementele unui sistem lingvistic contractează în lanțul vorbirii astfel de raporturi: în silaba [ta], de exemplu, [t] se află în relație cu [a] și invers.

- ii) **raportul „sau... sau”** (disjuncție logică, raport formalizat $a \vee b$) – reprezintă excluderea mutuală a doi termeni care contractează alternativ aceeași relație; cu alte cuvinte, acest raport se instituie numai atunci când a este adevărat, iar b este fals, sau invers, dar niciodată a și b nu pot avea aceeași valoare concomitent, ci numai alternativ; acest tip de raport se mai numește și **corelație**.

Exemplu

În corelație se află, de exemplu, două consoane care pot preceda, în aceeași silabă, aceeași vocală: [t] și [s] pot preceda în aceeași silabă vocala [a], [ta] și [sa] fiind monosilabe în care poziția imediat antevocalică poate fi ocupată de [t] sau [s], dar numai alternativ.

Relațiile și corelațiile pot fi de naturi diferite:

- a) **raport de interdependență** (raport formalizat $a \leftrightarrow b$) – a presupune cu necesitate existența lui b și invers.

Exemplu

În raport de interdependență se află, de exemplu, categoriile genului și numărului, a căror prezență este implicată reciproc la părțile nominale în limba română.

- b) **raport de dependență** (raport formalizat $a \rightarrow b$) – se stabilește ca relație de dependență unilaterală între o constantă și o variabilă; altfel spus, a îl presupune cu necesitate pe b , dar nu și invers.

Exemplu

În raport de dependență se află, de exemplu, o semivocală și o vocală într-un diftong/triftong, unde semivocala este elementul dependent, iar vocala cel independent. La fel stau lucrurile între o consoană și o vocală în ceea ce privește constituirea unei silabe – consoana este variabila, deci elementul dependent, iar vocala este constanta și elementul independent (care nu are nevoie pentru a constitui silabă de prezența unei consoane).

- c) **raport de constelație** (raport formalizat $a \times b$) – se stabilește între două variabile, cu alte cuvinte, a nu îl presupune cu necesitate pe b și nici invers (dar nici nu se exclud).

Exemplu

În raport de constelație se află două sunete, de exemplu, $[s]$ și $[t]$, care pot apărea, consecutiv sau nu, în aceeași silabă ($[stare, sat]$), în silabe diferite ale aceleiași tranșe sonore ($[sate]$) sau în tranșe sonore diferite ($[sare, tare]$).

Găsiți și alte exemple pentru ilustrarea raporturilor înfățișate mai sus.

• Proba comutării și tipurile de distribuție

Comutarea și cele trei tipuri de **distribuție**, ca și **segmentarea** (vezi *infra*) sunt probe și operații (în fond, tot raporturi) necesare stabilirii inventarului fonematic al unei limbi (*reducția variantelor*), dar și studierii relațiilor dintre elementele acestui inventar.

Comutarea este raportul existent între două unități care *corelează* atât în planul expresiei, cât și în cel al conținutului. Altfel spus, *unei diferențe din planul expresiei îi corespunde una în planul conținutului*.

Așadar, unitățile aflate în raport de comutare sunt *unități nonechivalente* (*structural diferite*), variante sonore ale unor foneme diferite (vezi și *supra*, al doilea exemplu dat pentru diferențierea sunet/fonem). În această situație, spunem că acele două unități contractează *funcții-semn* diferite.

Invers, două unități care nu se află niciodată în raport de comutare într-o limbă sunt *unități echivalente* (*structural identice*), variante sonore ale aceluiași fonem (vezi și *supra*, primul exemplu dat spre ilustrarea diferenței sunet/fonem). În această situație, spunem că acele două unități contractează aceeași *funcție-semn*.

La proba comutării, în vederea atingerii acelorași obiective, se alătură **distribuția**. Tipurile de distribuție vor fi definite în cele ce urmează.

i) **Distribuția contrastivă** se stabilește între doi termeni sau două serii de termeni care pot apărea alternativ în aceeași poziție. O corelație poate fi descrisă ca distribuție contrastivă, indiferent dacă cele două elemente ale corelației comută sau nu. După acest criteriu, distingem:

- a) **distribuție contrastivă fără comutare** – doi termeni care se află în distribuție contrastivă și nu comută, se află în *variație liberă*, sunt *sunete echivalente* (vezi exemplul de mai jos) de tipul *varietăți*, (vezi și *supra*, subcap. 7.3.);
- b) **distribuție contrastivă cu comutare** – dacă cei doi termeni ai corelației comută, atunci aceștia aparțin la clase diferite, sunt *sunete nonechivalente* (vezi exemplul de mai jos).

Exemple

- ❖ În limba română, **[n]** aflat înaintea unei consoane velare, **[k, g]**, poate fi pronunțat **[ŋ]** (consoană care corespunde unui [n] pronunțat foarte velar), în special în unele variante regionale: cf. [bankə] / [baŋkə], unde **[n]** și **[ŋ]** se află în *distribuție contrastivă fără comutare*, deoarece sunt sunete echivalente care alternează în aceeași poziție fără a atrage o modificare în planul conținutului.
- ❖ Tranșele sonore **[sak]** și **[zak]** sunt în *distribuție contrastivă cu comutare*, deoarece **[s]** și **[z]** sunt sunete nonechivalente care alternează în aceeași poziție atrăgând o modificare în planul conținutului (determină semnificații diferite).

ii) **Distribuția complementară** se stabilește între doi termeni sau două serii de termeni care nu pot apărea niciodată alternativ în aceeași poziție. Cu alte cuvinte, termenii respectivi nu apar niciodată în distribuție contrastivă, se exclud reciproc în toate contextele. Doi termeni aflați în distribuție complementară nu pot comuta, așadar sunt sunete echivalente de tip *variante* (*combinatorii, poziționale* – vezi *supra*, subcap. 7.3.).

Exemplu

În limba română, vocalele anteriorizate (pronunțate palatalizat) [â, ȳ, û] apar numai după sunetele [č, ġ, k', g', ă, î]. Din această poziție este exclusă ocurența vocalelor [a, o, u] și invers. Rezultă de aici că [a] și [â], [o] și [ȳ], [u] și [û] **nu** comută (de exemplu, [a] din [kar] cu [â] din [k'âr]).

Sunetele aflate în distribuție complementară sunt *varietăți* (vezi *supra*) ale aceluiași fonem, deci [a, o, u] și [â, ȳ, û] nu pot apărea niciodată unele în locul celorlalte (căci, după sunetele palatale menționate, vocalele respective se anteriorizează implicit), dar sunt alofone de tip varietăți ale fonemelor /a, o, u/.

iii) **Distribuția defectivă** se stabilește între doi termeni sau două serii de termeni care nu contrastează în toate pozițiile. Altfel spus, dacă există cel puțin un context în care este exclusă ocurența alternativă a acelor termeni care contrastează în alte contexte, spunem că acești termeni sunt în distribuție defectivă.

Distribuția defectivă reprezintă o modalitate generală de distribuție a segmentelor fonice, pentru că nu există în nicio limbă niciun cuplu de sunete care să contrasteze în absolut toate pozițiile. Așadar, distribuția defectivă este indispensabilă stabilirii echivalenței/noechivalenței sunetelor, deci a inventarului fonematic al unei limbi. Totodată, acest tip de distribuție evidențiază *grupurile monofonematice* ale unei limbi.

Grupurile monofonematice sunt grupuri de sunete care au valoarea unui singur fonem. Așa sunt considerați diftongii și triftongii, de exemplu, din punct de vedere funcțional (pentru că nu se despart, ci fac parte din aceeași silabă). O situație aparte se înregistrează la africcate, acestea fiind grupuri monofonematice speciale, reprezentând coarticularea a două sunete, rezultanta fiind un sunet nou.

Așadar, pentru a stabili dacă două segmente fonice aparțin la clase diferite de sunete echivalente, este suficient ca ele să comute în câteva poziții sau cel puțin într-o poziție. Posibilitatea de a contrasta într-un număr mai mare de poziții măsoară numai *randamentul funcțional* al opoziției respective și nu calitatea ei.

În exemplul de mai jos se va vedea cum ajută distribuția defectivă la a demonstra că [t], deși este rezultatul coarticulării sunetelor [t] și [s], este un sunet distinct.

Exemplu

Pentru a stabili că [t̪] este un sunet distinct de sunetele [t] și [s], va trebui să găsim un context din care ocurența alternativă a sunetelor [t̪, t, s] este exclusă. Mai întâi trebuie observat că sunetele menționate contrastează (și comută) în diverse contexte, vezi, de exemplu: [t̪ak] / [tak] / [sak] sau [t̪arə] / [tară] / [sarə]. Deci este exclusă distribuția complementară.

Există însă un context din care sunetele respective se exclud reciproc, nu contrastează: este posibilă în limba română tranșa [ho^{t̪}], dar ireperabile tranșele *[ho^{t̪}], *[hos^{t̪}]. Cu alte cuvinte, înaintea lui [i] asurzit și asilabic și precedat de o vocală nu poate apărea decât consoana [t̪] și este exclusă ocurența consoanelor [t] și [s].

Așadar, distribuția defectivă a evidențiat faptul că [t̪], [t] și [s] sunt sunete nonechivalente, aparținând la foneme diferite.

Imaginați alte exemple pentru toate tipurile de distribuție descrise și ilustrate mai sus. Urmăriți când distribuția în cauză presupune raport de comutare și când nu.

7.5. Segmentarea. Trăsăturile distinctive fonologice

Segmentarea fluxului fonic este și ea o operație necesară pentru a se putea ajunge la stabilirea unui inventar de unități.

De exemplu, pentru tranșele sonore [tak, dak, sak], asociate conținuturilor {tac}, {dac}, {sac}, segmentarea se realizează astfel:

- se izolează un element constant [-ak], aflat în relație cu elementele [t], [d], [s];
- între [t], [d], [s] se stabilește o corelație;
- între [t], [d], [s] există un raport de comutare, așadar cele trei segmente sunt structural diferite.

La fel, pentru contextele sonore [kat, kot, kît] asociate conținuturilor {cat}, {cot}, {cât}, putem stabili existența unui raport de comutare și între segmentele [a, o, î], ajungând la aceeași concluzie a nonidentității lor structurale.

De asemenea, pentru contextele sonore [pak, pat, par], se poate izola secvența comună [pa-], iar corelației la nivelul expresiei dintre [k, t, r] îi va corespunde o corelație la nivelul conținutului, astfel încât putem conchide că și [k, t, r] sunt nonidentice structural.

Generalizând, se poate spune că o tranșă sonoră [ab] (sau mai extinsă) poate fi segmentată din punct de vedere structural în *a* și *b* dacă cel puțin unul dintre cele două elemente (*a* sau *b*)

intră în raport de comutare cu un alt element c – cu alte cuvinte, dacă în limba dată, alături de expresia ab , există cel puțin una din expresiile ac sau cb .

Segmentarea servește la inventarierea unităților și la organizarea lor în două categorii: *vocalele* (care au capacitatea de a forma singure o silabă) și *consoanele* (care nu pot forma silabă decât dacă sunt însoțite de unități din prima categorie). Cele două categorii se află în relație de dependență unilaterală (vezi *supra*).

Din toate cele înfățișate mai sus, se poate desprinde următoarea definiție:

DEFINIȚIE

Sistemul fonologic este ansamblul unităților rezultate dintr-o operație de reducere a variantelor. Descrierea sistemului fonologic se face prin definirea elementelor sale în raport cu relațiile specifice pe care ele le contractează.

Din aplicația de mai jos se va putea vedea cum o segmentare, cu evidențierea trăsăturilor distinctive fonologice, reprezintă o analiză fonologică ce are rezultat demonstrarea diferenței fonologice dintre două sau mai multe tranșe sonore.

Exemplu

Se dau tranșele sonore [tok], [dok], [fok], [sok]. Se va demonstra prin segmentarea după poziția inițială și prin operația de reducere a trăsăturilor distinctive fonologice a sunetelor segmentate în ce constă opoziția fonologică a tranșelor date.

După operația de segmentare se observă că [t, d, f, s] contractează alternativ aceeași relație cu segmentul [-ok], altfel spus, contrastează în aceeași poziție. Pentru a răspunde cerinței, se va recurge la operația de reducere a trăsăturilor distinctive fonologice pentru toate perechile permise de combinațiile tranșelor date.

Astfel, pentru cuplul [tok]/[dok] avem:

[t]: oclusivă + dentală + surdă + [-ok]

[d]: oclusivă + dentală + sonoră + [-ok]

sonoritate;

pentru cuplul [tok]/[fok]:

[t]: oclusivă + dentală + ~~surdă~~ + [-ok]

[f]: fricativă + labio-dentală + ~~surdă~~ + [-ok]

ocluziune/fricțiune, localizare dentală/labio-dentală;

pentru cuplul [tok]/[sok]:

[t]: oclusivă + ~~dentală~~ + ~~surdă~~ + [-ok]

[s]: fricativă + ~~dentală~~ + ~~surdă~~ + [-ok]

ocluziune/fricțiune;

pentru cuplul [dok]/[fok]:

[d]: oclusivă + dentală + sonoră + [-ok]

[f]: fricativă + labio-dentală + ~~surdă~~ + [-ok]

ocluziune/fricțiune, localizare dentală/labio-dentală, sonoritate;

pentru cuplul [dok]/[sok]:

[d]: oclusivă + ~~dentală~~ + sonoră + [-ok]

[s]: fricativă + ~~dentală~~ + ~~surdă~~ + [-ok]

ocluziune/fricțiune, sonoritate;

pentru cuplul [fok]/[sok]:

[f]: ~~fricativă~~ + labio-dentală + ~~surdă~~ + [-ok]

[s]: ~~fricativă~~ + dentală + ~~surdă~~ + [-ok]

localizare dentală.

Concluzie: S-a demonstrat astfel că segmentarea și evidențierea trăsăturilor distinctive reprezintă o formulă viabilă de analiză fonologică a tranșelor sonore și de identificare a unităților nonechivalente.

Să ne reamintim...

- unitățile nonechivalente ale inventarului fonematic al unei limbi contractează diverse relații între ele;
- identificarea corectă a raporturilor dintre sunetele unei limbi și aplicarea diverselor probe și operații (comutarea, distribuția, segmentarea) conduc la stabilirea inventarului fonematic al limbii respective și studierea diverselor restricții contextuale (combinatorii) relativ la sunetele acelei limbi.

7.6. Unități segmentale și suprasegmentale

Pentru definirea unităților segmentale și suprasegmentale trebuie definite mai întâi noțiunile: *sintagmă fonologică*, *silabă* și raporturi *heterosintagmatice* și *homosintagmatice*.

DEFINIȚIE

Sintagma fonologică este o structură constituită printr-un raport de dependență între o silabă și un element dependent de ea, din categoria accentelor sau a intonațiilor.

DEFINIȚIE

Silaba este cea mai mică tranșă sonoră susceptibilă de a fi caracterizată printr-un accent și numai unul. Silaba întreține cu accentul și intonația un raport de dependență: silaba poate fi accentuată și/sau intonată. Silaba este elementul constant, iar accentul și intonația reprezintă variabilele, elementele dependente.

DEFINIȚIE

Raportul *homosintagmatic* este raportul care se stabilește în interiorul aceleiași sintagme între membrii ei constitutivi.

Exemplu

Între accentul ['] și silaba [da] se stabilește un raport *homosintagmatic*.

DEFINIȚIE

Raportul care se stabilește între elementele unor sintagme diferite se numește *heterosintagmatic*.

Exemplu

În secvența /desfăk/, cele două silabe intră în relație cu accentele [' , ˈ] astfel:

- când ['] afectează silaba /fak/, silaba /des/ va primi accentul [ˈ] sau accentul [ˈ], fiind posibile sintagmele fonologice /ˈ des ˈfak/ sau /ˈdes fak/;
- când silaba /des/ are accentul [ˈ], silaba /fak/ are cu necesitate accentul [ˈ], realizându-se sintagma fonologică /ˈ des ˈfak/.

Dependența dintre cele două secvențe fonologice este *heterosintagmatică*.

- **Unitățile segmentale** includ *vocalele*, *semivocalele* și *consoanele*, unități care constituie segmentul fonic. Acest tip de unități se caracterizează prin imposibilitatea de a contracta raporturi de dependență *heterosintagmatică*.
- **Unitățile suprasegmentale** sunt *accentul* (unitate intensivă) și *intonația* (unitate extensivă). Acest tip de unități se caracterizează prin posibilitatea de a contracta raporturi de dependență *heterosintagmatică*. Ele nu constituie segmente fonice, ci le caracterizează.

7.7. Rezumat

Unitatea de învățare 7 prezintă și sintetizează noțiunile fundamentale în studiul fonologiei, subliniindu-se totodată obiectivele acestei discipline lingvistice și reluându-se aspecte definitorii pentru înțelegerea semnului lingvistic din perspectiva domeniului înfățișat. Se descriu raporturile dintre unitățile fonologice și toate probele și operațiile necesare inventarierii fonemelor unei limbi și studierii raporturilor dintre acestea: comutarea, tipurile de distribuție, segmentarea. În secțiunea finală se prezintă alte noțiuni fundamentale în domeniul fonologiei: sintagma fonologică, silaba, raporturile hetero- și homosintagmatice, unitățile segmentale și suprasegmentale ale sistemului lingvistic.

7.8. Test de autoevaluare (vezi rezolvarea în *Anexa 1*)

Răspundeți cerințelor:

- Se dau tranșele sonore [č'arə], [karə]. Acestea se află în distribuție:
 - contrastivă;
 - complementară;
 - defectivă.
- Se dau tranșele sonore [k'or], [kor]. Acestea se află în distribuție:
 - complementară cu comutare;
 - contrastivă cu comutare;
 - complementară.
- Cuplul de tranșe sonore [dar] / [jar] se diferențiază prin:
 - articulare oclisivă / africată și sonoritate;

- b) localizare dentală / labio-dentală și sonoritate;
- c) ocluziune / fricțiune, localizare dentală / prepalatală.
- 4. Cuplul de tranșe sonore [pune] / [bune] se diferențiază prin:
 - a) articulare ocluzivă / africată;
 - b) sonoritate;
 - c) localizare labio-dentală / bilabială.
- 5. Cuplul de tranșe sonore [kot] / [tot] se diferențiază prin:
 - a) localizare velară / dentală;
 - b) articulare ocluzivă / fricativă;
 - c) sonoritate.

7.9. Tema de control nr. 1 (se predă conform graficului stabilit la prima activitate tutorială)

Răspundeți cerințelor de mai jos, bifând pe formularul nominal de la sfârșitul testului soluția corectă. Se va preda la data stabilită doar formularul nominal menționat.

NOTĂ: Subiectele au în mod obligatoriu o singură soluție corectă.

1. Raportul corect sunet/literă pentru cuvintele <i>stinghereau</i>, <i>inextingibil</i>, <i>genunchi</i> se află în seria: a) 9/11; 12/12; 7/8; b) 10/11; 13/12; 6/8; c) 11/10; 12/13; 8/7.	4. Sunt mai multe sunete decât litere în toate cuvintele din seria: a) proprii, eczemă, asterisc; b) micsandă, excursie, gherghet; c) pix, sfînx, excavator.
2. În enunțul <i>I-am văzut cu propriii mei ochi</i> vocala [i] apare: a) de 6 ori; b) de 2 ori; c) de 4 ori.	5. Sunt mai multe litere decât sunete în seria: a) chemare, gherghet, membrii; b) kaki, ghiul, gheată; c) ghețuș, ceartă, examen.
3. Există triftongi în toate cuvintele din seria: a) mi-ai spus, leoaică, iei, veneau; b) Ioana, duceau, chioară; c) aripioară, vioi, stăteau.	6. În cuvintele <i>șfichiuitoare</i>, <i>geamparagiu</i>, <i>erau</i> există: a) 5 C, 5 V, 2 S/5 C., 4 V, 2 S/1 C, 3 V, 1 S; b) 5 C, 4 V, 2 S/5 C, 4 V/1 C, 2 V, 1 S; c) 5 C, 5 V, 1 S/5 C, 4 V, 1 S/1 C, 2 V, 2 S.

7. Alegeți varianta care conține 3 valori fonetice ale literei „i”:
 a) tinichigiu, unduire, cochilii;
 b) liotă, pieton, ghinion;
 c) pini, aceeași, ciur.
8. Litera „e” corespunde la trei sunete diferite în cuvintele din seria:
 a) iepure, deal, ea, cer;
 b) ceainic, ei, ceară, gheață;
 c) gherghef, meargă, ger, ceas.
9. Indicați seria în care palatala /k’/ corespunde la patru reprezentări grafice diferite:
 a) kilometru, chin, kenyan, chior;
 b) chenar, chin, quetzal, kilovolt;
 c) chenar, cină, quetzal, kilovolt.
10. Cuvintele **exotic** și **exod** se pronunță corect:
 a) [eksotik], [eksod];
 b) [egzotik], [eksod];
 c) [egzotik], [egzod].
11. Accentul este *oxiton* în toate cuvintele din seria:
 a) canin, răspopit, albeață, magazinier;
 b) dresor, năduf, trotuar, protocol;
 c) prevedere, musaca, cheltuială, onix.
12. Accentul este *paroxiton* în toate cuvintele din seria:
 a) raritate, prelucrabil, magazie;
 b) brancardier, zănatic, muștar;
 c) zăbrele, yoga, rotocol.
13. Accentul este *proparoxiton* în toate cuvintele din seria:
 a) solitudine, februarie, propoziție;
 b) marmotă, veveriță, romanică;
 c) organic, racilă, butelie.
14. Accentul diferențiază semantic toate cuvintele din seria:
 a) tráfico/trafic, intim/intim;
 b) simpózion/simpozión,
 companie/compánie;
 c) dómino/dominó, vestibúl/vestíbul.
15. Sunt accentuate corect toate cuvintele din seria:
 a) anafórá, verígă, campanúlă;
 b) bólnav, doctoríță, jílav;
 c) cătină, tráfico, rabín.
16. Sunt numai variante accentuale în seria:
 a) lápoviță/lapovíță, máfie/mafie;
 b) rábin/rabín, vápor/vapór;
 c) sátiră/satíră, gíngaș/gingáš.
17. Sunt scrise corect cuvintele din seria:
 a) gheață, trunchea, scheaună;
 b) ghiață, trunchia, schiaună;
 c) gheață, trunchia, scheaună.
18. Seria cu toate formele grafice greșite este:
 a) herculeean, marfar, patrat;
 b) masor, încrusta, vindecativ;
 c) importuna, frustat, fratricid.
19. Seria cu toate formele grafice corecte este:
 a) paliativ, knockout, karate;
 b) coleziune, cozeur, maseză;
 c) grimeur, sufleur, șodron.

20. Prima formă este corectă în ambele cupluri din seria:
- asterix/asterisc, espropriat/expropriat;
 - hamger/hanger, jurisprudență/juristprudență;
 - escaladare/excaladare, oprobriu/oprobiu.
21. Prima formă este greșită în ambele cupluri din seria:
- espadrilă/expadrilă, jurisdicție/juristdicție;
 - jeratic/jăratice, egzemă/eczemă;
 - tixit/ticsit, micsandră/mixandră.
22. Sunt corecte toate formele grafice din seria:
- cocs, nylon, knockdown, week-end;
 - cox, nylon, cnocdaun, week-end;
 - cocs, nailon, knockdown, weekend.
23. Se află numai cuvinte care se pot despărți și după principiul morfolexical în seria:
- panromanice, hipotensiv, arhiplin;
 - decatlon, inacceptabil, monoclu;
 - antiderapant, geometrie, anodin.
24. Indicați seria în care se află numărul corect de silabe pentru cuvintele *juxtapoziție, oleaginos, Zeus*:
- 5, 4, 1;
 - 6, 5, 1;
 - 6, 4, 2.
25. Sunt despărțite corect cuvintele din seria:
- bi-bli-o fil, i-o-no-sfe-ră, și-fo-ni-er;
 - bi-blio-fil, io-no-sfe-ră, și-fo-nier;
 - bi-bli-o fil, i-on-o-sfe-ră, și-fo-ni-er.
26. Sunt despărțite corect cuvintele din seria:
- vi-nie-tă, her-cu-le-ean, deo-cam-da-tă;
 - vi-ni-e-tă, her-cu-lean, de-o-cam-da-tă;
 - vi-nie-tă, her-cu-le-an, de-o-cam-da-tă.
27. Unitatea fonologică /ə/ este:
- deschisă, centrală, compactă, silabică;
 - închisă, anterioară, difuză, silabică și nesilabică;
 - semideschisă, posterioară, gravă, silabică.
28. Se dau cuplurile de tranșe sonore:
- [g'arə]/[garə], [lunkə]/[luŋkə], [nərī]/[mərī]. Acestea sunt în distribuție:
- complementară, contrastivă, contrastivă;
 - complementară, defectivă, contrastivă;
 - contrastivă, defectivă, complementară.
29. Indicați seria care conține numai tranșe sonore în care se manifestă ocluziunea incompletă:
- imn, astm, rampă;
 - istm, tumbă, rând;
 - pumn, bumb, basm.
30. Se dau tranșele sonore [dar], [sar]. Acestea se opun fonologic prin:
- ocluziune/fricțiune, sonoritate;
 - localizare dentală/velară, sonoritate;
 - sonoritate.

REZOLVARE – TEMA DE CONTROL 1

Numele și prenumele.....

Grupa.....

	A	B	C		A	B	C		A	B	C
1				11				21			
2				12				22			
3				13				23			
4				14				24			
5				15				25			
6				16				26			
7				17				27			
8				18				28			
9				19				29			
10				20				30			

BAREM: 30 soluții corecte × 0,30 p. + 1 p. of. = 10 p.

Unitatea de învățare 8. ELEMENTE DE LEXICOLOGIE. CONCEPTE OPERAȚIONALE ÎN STUDIUL VOCABULARULUI

Cuprins

8.1. Introducere.....	76
8.2. Obiectivele unității de învățare.....	76
8.3. Obiectul de studiu, obiectivele și domeniul de cercetare proprii lexicologiei. Lexicologia și lexicografia – relația cu semantica.....	77
8.4. Disponibilitatea lexicală. Vocabularul limbii române contemporane.....	80
8.5. Rezumat.....	85
8.6. Test de autoevaluare.....	85

8.1. Introducere

Unitatea de învățare 8 prezintă noțiunile fundamentale în studiul vocabularului, delimitează domeniul specific de cercetare al lexicologiei și descrie, în linii generale, raporturile lexicologiei cu alte discipline ale limbii. De asemenea, se prezintă coordonatele a ceea ce se numește *vocabular contemporan*, cu aplicație la limba română.

8.2. Obiectivele unității de învățare 8

După parcurgerea unității de învățare, studenții vor fi capabili:

- să indice obiectul de studiu al lexicologiei și obiectivele acestei discipline lingvistice;
- să utilizeze corect diversele concepte fundamentale în studiul vocabularului;
- să recunoască diversele raporturi existente între lexicologie și celelalte discipline lingvistice;
- să înțeleagă relația dintre disponibilitatea lexicală a vorbitorului și vocabularul contemporan al limbii sale native.

Durata medie de parcurgere a acestei unități de învățare este de 1½ h.

8.3. Obiectul de studiu, obiectivele și domeniul de cercetare proprii lexicologiei. Lexicologia și lexicografia – relația cu semantica

Dat fiind caracterul introductiv al acestui curs, vom folosi pe parcursul întregii prezentări termenul **lexic** în accepția largă, de cvasisinonimie cu **vocabular**.

Accepția restrânsă a termenului **lexic** este aceea de „totalitate a lexemelor unei limbi [...], ansamblul unităților lexicale la nivelul limbii, de care dispun toți vorbitorii; este o realitate a limbii la care nu se poate ajunge decât prin cunoașterea vocabulelor concrete, particulare [...]” (DSL, op. cit.; vezi și accepția termenului în gramatica generativă în același dicționar).

Vocabularul desemnează „fie a) totalitatea cuvintelor unei limbi, fie b) ansamblul cuvintelor utilizate de un locutor dat în împrejurări date, fie c) într-un mod nedeterminat, o listă de cuvinte” (DSL, op. cit.). În mod evident, accepția a) face obiectul acestui demers, însă, în măsura în care ilustrează diverse aspecte legate de a), se vor face referiri și la celelalte două (de exemplu, în vederea explicării dinamicii vocabularului, a îmbogățirii lui, a selecției operate de un vorbitor în anumite împrejurări etc.).

Așadar, iată definiția generală a lexicologiei:

DEFINIȚIE GENERALĂ

Lexicologia este o disciplină științifică relativ recentă (în raport cu lexicografia, dar mai veche decât semantica) care are drept obiect de studiu **lexicul** (vocabularul) unei limbi.

Autonomizarea lexicologiei ca disciplină lingvistică, deci cu obiect propriu de cercetare, s-a produs datorită teoriei saussuriene, conform căreia cuvântul face parte dintr-o structură, iar sensul lui se definește negativ (adică în opoziție cu alt(e) sens(uri) al(e) aceluiași cuvânt), în funcție de contextul în care apare.

Lexicologia a introdus în studiul lingvistic descrierea câmpurilor semantice (clase de cuvinte grupate după sens), atât prin abordare semasiologică (semantică lexicală diacronică), cât și onomasiologică (semantică lexicală sincronică).

Lexicul se poate studia din diverse *perspective* (în manieră tradițională – sub aspectul evoluției semantice, sub aspect etimologic, sub aspectul mecanismelor de formare a tuturor creațiilor lexicale noi; în lexicologia modernă și sincronică – de exemplu, sub raportul frecvenței cuvintelor, deci statistic etc.) și prin diverse *metode* (de exemplu, tradiționale, formale, logico-filozofice etc.). Câmpul de aplicație fiind așa de larg (întreg lexicul unei limbi) și preocuparea pentru definirea sensului cuvintelor fiind comună cel puțin cu cea a semanticii și cu cea a lexicografiei, lexicologia se relevă ca o știință eterogenă și interdisciplinară prin însuși obiectul ei. De aceea, în vederea unor clarificări sau a operării unor taxinomii, lexicologia se folosește de rezultatele și instrumentele puse la dispoziție îndeosebi de semantica modernă.

Cum **cuvântul** este *unitatea de bază (minimală) a lexicologiei* încă de la originile ei, definirea lui este esențială. Aceasta se face, de regulă, considerându-se unitatea lexicală izolat de context sau enunț. Contextul sau enunțul sunt doar implicate în procesul definirii cuvântului.

Lexicologia s-a arătat interesată și de mecanismul formării cuvintelor, însă nu trebuie considerate „unități minimale” afixe susceptibile de a fi purtătoare de sens (deci cu rol lexical) sau chiar „încărcate” cu sens (cazul prefixoidelor și sufixoidelor); toate aceste afixe și elemente de compunere nu au autonomie deplină, precum se va demonstra că are cuvântul.

Cuvântul comportă diverse definiții în funcție de perspectiva aleasă. Din perspectiva lexicologiei, cuvântul este *unitate lexicală*, adică este *autonom*, pentru că satisface condițiile de fixare a limitelor pe care le implică orice unitate. Precizarea limitelor unei unități se face prin izolare. Procedeele de izolare sunt: *permutarea*, *substituția* și *distribuția*. Aplicarea acestor operații unui cuvânt dintr-un enunț simplu este suficientă pentru a demonstra autonomia acestuia.

Propoziției *Ion desenează frumos*, de exemplu, îi corespund cinci formule de **permutare** (după toate pozițiile), toate având un înțeles global (o anumită persoană face o anumită acțiune într-un anumit fel):

Desenează Ion frumos.

Frumos desenează Ion.

Frumos Ion desenează.

Desenează frumos Ion.

Ion frumos desenează.

Deși se înregistrează diferențe în fiecare formulare, în funcție de poziția cuvintelor, sensul global menționat se păstrează, ceea ce demonstrează valabilitatea permutării.

Substituția unui termen întărește această constatare: cf. *Ion vorbește frumos*. Schimbarea sensului global se datorează deci substituirii termenilor și nu permutării lor, de unde rezultă că *desenează* și *vorbește* sunt unități diferite. Pentru a evidenția acest lucru, termenul supus analizei nu trebuie înlocuit cu un sinonim (*desenează* cu sinonimul parțial *pictează*, de exemplu). În acest caz se anulează efectele substituției și este nevoie de o nouă probă, *distribuția*.

Distribuția stabilește contextele compatibile și incompatibile fiecărui termen. De exemplu, verbul *desenează* se combină numai cu un nume de ființă cu trăsătura [+uman] (*Gheorghe, Maria, studentul, elevul ș.a.m.d.*), nu și cu nume de tipul: *pisica, caloriferul* etc. Pe de altă parte, verbul *vorbește* se poate combina cu: *frumos, bine, mult, încet, tare, clar, elevat* etc. Verbul în cauză nu admite însă contexte adverbiale de tipul: *perpendicular, manual, oblic, întunecat* etc. (vezi despre *contextele reperate și diagnostice* în *Limba română contemporană*, op. cit., p. 12; vezi și subcap. *Autonomia cuvântului*, ibidem, p. 12-14).

Pentru că am menționat la începutul acestui subcapitol termenul *lexicografie*, oferim în cele ce urmează câteva repere ale domeniului desemnat de termenul în cauză.

Lexicografia se ocupă cu alcătuirea dicționarelor. S-a dezvoltat ca știință de-abia în secolul al XX-lea, deși dicționare elaborate după criterii și cu metode nu foarte sistematice se înregistrează în număr foarte mare și până la această dată. Originile disciplinei se leagă de numele cardinalului Richelieu, la a cărui inițiativă s-a înființat, în 1634, Academia Franceză. Obiectivele principale erau, atunci ca și azi, conservarea și cultivarea limbii. Ca o primă modalitate de atingere a acestor obiective, s-a pornit la elaborarea unei gramatici și a unui

dicționar ale limbii franceze.

Lexicografia se folosește în vederea sistematizării articolelor de dicționar (tipologia dicționarelor fiind extrem de diversă) de rezultatele cercetărilor din domeniile *lexicologiei* (aceasta punând la dispoziție informații despre structura vocabularului, despre posibilitățile de organizare, despre mobilitatea lui etc.), *semanticii* (lexicografia este interesată, în special, de semantica lexicală), *etimologiei*, *gramaticii* și *foneticii*. Dicționarele se află în relație directă cu semantica modernă prin principiul metodologic comun aplicat: *studiul relațional al cuvintelor*, care pune în evidență *asemănările* și *deosebirile*.

Pentru a nu afecta coerența materialului de față, am preferat să oferim o schemă tipologică a dicționarelor – evident, fără pretenții de exhaustivitate – și un scurt istoric al lexicografiei românești în *Anexa 2* a cursului.

Plecând de la exemplul dat pentru demonstrarea calității de unitate minimală a cuvântului pentru lexicologie, imaginați și alte exemple prin care să demonstrați autonomia cuvântului ca unitate lexicală cu ajutorul operațiilor de *permutare*, *substituție* și *distribuție*.

8. 4. Disponibilitatea lexicală. Vocabularul limbii române contemporane

DEFINIȚIE GENERALĂ

***Vocabularul contemporan* al unei limbi reprezintă totalitatea cuvintelor utilizate în sincronie la toate nivelurile limbii.**

Este evident însă că termenul „totalitatea” nu trebuie înțeles în mod absolut, pentru că *mobilitatea* vocabularului împiedică un inventar complet și definitiv. Pe de altă parte, vocabularul pus la dispoziție de dicționare este unul *ideal*. Aceasta înseamnă că, în afara *vocabularului fundamental* al unei limbi, niciun vorbitor nativ al acelei limbi nu cunoaște în totalitate *masa vocabularului*. Un vorbitor cult recunoaște aproximativ 30.000 de cuvinte. Așadar, vorbitorii cunosc numai o mică parte a masei vocabularului și folosesc o și mai mică parte din această secțiune care este nu numai mobilă, ci și foarte eterogenă.

Cunoașterea, aspect al *competenței lingvistice*, depinde de foarte mulți factori: gradul de inteligență, mediul formativ, gradul de instrucție și de cultură etc.

Folosirea, aspect al *performanței lingvistice*, depinde de diverse contexte: adaptarea în relație cu interlocutorul, adecvarea la situația de enunțare, actualizarea unui limbaj de specialitate în funcție de profesia vorbitorului, selectarea anumitor forme în cazul discursului scris (și el posibil în nenumărate variante: după destinatar, după subiect...) etc.

Recunoașterea de către vorbitor a unor cuvinte (aspect al *competenței lingvistice*, dar și al *performanței lingvistice* dintr-o anumită perspectivă) ca aparținând limbii lui materne este posibilă dată fiind existența în aceste cuvinte a cel puțin unei caracteristici specifice limbii în cauză (o asemănare fonetică, structura morfematică etc.).

De cele mai multe ori, datorită acestor *indici de formă*, recunoscuți spontan, și datorită *indiciilor de conținut* (afixe purtătoare de sens, context, informație etimologică), vorbitorul poate chiar să depisteze sensul acestor cuvinte. Am menționat fenomenele cunoașterii, recunoașterii și folosirii cuvintelor, deoarece ele se află în directă legătură nu numai cu actualizarea unei limbi, ci și cu protejarea și cultivarea acesteia.

Prin microtestul propus mai jos, dorim să ilustrăm cum se poate identifica sensul corect al unui cuvânt chiar dacă, presupunem, el nu a mai fost reperat de anumiți vorbitori în vreun context anterior. Rezolvarea va încerca să evidențieze elementele care țin de ceea ce numește *disponibilitate lexicală*. Este evident, că în cazul vorbitorilor non-nativi, această disponibilitate este mult diminuată.

Exemplu

Indicați sensul corect al cuvintelor:

1. *inextricabil*

- a) complicat;
- b) care nu se strică.

2. *interpolat*

- a) supus interogatoriului de către INTERPOL;
- b) inserat;
- c) somat să răspundă.

3. *verbiaj*

- a) vertij;
- b) logoree.

4. *ventriloc*

- a) ființă fabuloasă care mănâncă luna și soarele;
- b) cavitate naturală în anumite organe;
- c) care vorbește fără a articula.

REZOLVARE:

1 a. Se recunoaște cuvântul ca aparținând limbii române după sufixul *-bil*. Se elimină sensul b) în conformitate cu principiul „prieteni falși” (< (engl.) *false friends*; de ex., (engl.) *library* seamănă cu *librărie* din română, dar înseamnă „bibliotecă”). Așadar, nu se va considera drept corectă acea variantă care conține un cuvânt foarte asemănător cu cel dat în cerință sau care propune o definiție (corespunzătoare unui cuvânt existent în limbă – ca la 2 c, 4 a, b – sau artificială – ca la 2 a) al cărei cuvânt corespunzător este asemănător fonetic cu cel din cerință.

2 b. Se recunoaște cuvântul ca aparținând limbii române după sufixul participial *-at*. Se elimină sensurile a) (care propune o definiție artificială) și c) (definiție căreia îi corespunde lexemul *interpelat*).

3 b. Se elimină sensul a) pe principiul „prieteni falși”.

4 c. Se elimină sensurile de la a) și b) conform aceluiași principiu (a) – *vârcolac*, b) *ventricul*).

actualizarea unei limbi, ci și cu protejarea și cultivarea acesteia.

Sunt situații în care informația etimologică ajută la depistarea sensului. Ilustrăm acest aspect printr-un enunț pentru care sunt imaginate variante.

Sensul cuvântului ***dipsoman*** este:

- a) capsoman;
- b) persoană care simte nevoia patologică de a consuma băuturi alcoolice;
- c) specialist în scufundări la mare adâncime.

Dacă varianta a) se elimină ca fiind evident artificială (*capsoman* este un cuvânt destul de frecvent în limba vorbită și înseamnă „greu de cap”, „lipsit de inteligență”, dar și „îndărătnic, încăpățânat”), varianta c) poate crea dificultăți celor care fac legătura între *deep* (< engl. „adânc”) și o eventuală adaptare a lui fonetică în română la [dip]. Lăsând la o parte explicații mai ample care comportă o discuție din perspectiva istoriei limbii și a dinamicii vocabularului, credem că sensul corect b) se poate depista prin recunoașterea elementului component *-man* (regresiv din fr. *manie* „manie”) și sensul asociat „nevoie patologică”.

Imaginați variante de răspuns la o cerință identică pentru cuvintele: *foburg*, *pinacotecă*, *specios*, *apocrif*.

DEFINIȚIE

Vocabularul limbii române contemporane reprezintă mulțimea cuvintelor în uz începând cu mijlocul secolului al XIX-lea, de când datează modernizarea morfosintaxei, sintaxei și a lexicului.

Modernizarea s-a produs în mai multe direcții, însă a atins în primul rând aspectul cult, normat, al limbii, adică limba literară (standard). Prin urmare, studiul vocabularului limbii române contemporane nu se arată interesat de *arhaisme* sau de *sensuri arhaice*, ele reflectând perioade vechi ale limbii, sau de *regionalisme*, acestea fiind variante strict teritoriale ale limbii (ele fac obiectul investigației dialectologice). Arhaismele și regionalismele fac obiectul de studiu al lexicologiei doar în măsura în care ele mai întrețin vreun raport cu limba literară sau cu uzul actual în anumite contexte de enunțare.

De pildă, nu intră în preocupările lexicologilor care studiază vocabularul contemporan al limbii române *arhaisme* precum: *gubav* („lepros”), *efteșug* („îndurare”), *împielița* („a (se) întrupa”), *englendisi* („a se amuza”), *gulgulea* („răscoală”) ș.a.m.d., cuvinte ieșite din uz în secolul al XVII-lea. Se preocupă însă în analizele lor de arhaisme precum: *caftan* („manta scumpă, simbol al ridicării în rang”), *giubea* („haină lungă din postav”), *hanger* („pumnal scurt încovoiat”), *hatman* („rang boieresc”) etc. Primele sunt studiate de istoria limbii. Cele din urmă apar în literatura beletristică sau în lucrări de factură istorică, deci în produse ale culturii contemporane.

În ceea ce privește *regionalismele*, lucrurile stau la fel ca în cazul arhaismelor. Regionalisme, precum următoarele, nu interesează din perspectiva amintită: *bic* („taur”), *răipelț* („chibrituri”), *iorgan* („plapumă”) – folosite numai în Banat; *povidlă* („magiun”), *mancă* („doică”), *berbeși* („floricele de porumb”) – folosite numai în Moldova; *mășini* („chibrituri”), *paradaică* („pătlăgea roșie”), *lepedeu* („cearșaf”) – specifice graiului crișean; *potică* („farmacie”), *străfin* („strănut”), *pepini* („castravete”) – specifice zonei Maramureșului; *a se surliga* („a se cocoța”), *garniță* („căldare”), *șteajăr* („par mare”) – întâlnite numai în Oltenia (primul) și în Muntenia. În schimb, din motivul arătat mai sus, sunt avute în vedere cuvinte regionale ca: *popușoi* („porumb”), *cătană* („soldat”), *ortac* („prieten, tovarăș”), *păcurar* („cioban”) etc.

Studiul vocabularului este, în esență, *sincronic* (deși se folosește și de rezultatele etimologiei – disciplina lingvistică al cărei obiect de studiu este constituit de formele și înțelesurile originare ale cuvintelor și de evoluția acestora), iar, din perspectiva analizei

structurii stilistice a limbii, este și *stilistico-funcțional* (pentru că ia în considerare variantele funcționale: *poetice, științifice, administrative* etc.).

Așadar, sintagma *mulțimea cuvintelor în uz*, din definiția vocabularului contemporan al limbii române, vizează *toate aspectele sub care apare limba română în actuala etapă de dezvoltare a culturii naționale*.

Să ne reamintim...

- **arhaisme** sunt cuvinte, forme fonetice sau gramaticale ieșite din uz;
- **regionalisme** sunt cuvinte forme fonetice sau gramaticale sincrone cu limba literară (standard), dar utilizate numai în anumite zone în care se vorbește limba națională respectivă;
- după *criteriul nivelului lingvistic* la care se manifestă, atât arhaismele, cât și regionalismele se clasifică în: *fonetice, gramaticale, lexicale* și *semantice*.

Exemple

Ilustrăm mai jos identitatea tipologică după nivelul lingvistic a arhaismelor și regionalismelor.

a) arhaisme fonetice: <i>alhimist, chioftea, extremă, pretest, prințip</i> (cf. <i>alchimist, chiftea, extremă, pretext, principiu</i>) etc.	a) regionalisme fonetice: (mold.) <i>cochil</i>, (munt.) <i>dește</i>, (mold., criș., mar., băn.) <i>câne</i> (cf. <i>copil, degete, câine</i>) etc.
b) arhaisme gramaticale: <i>mânuri, gaure, livadei, boalei</i>, (pers. 3, pl.) <i>omorăsc</i> (cf. <i>mâini, găuri, livezii, bolii, omoară</i>) etc.	b) regionalisme gramaticale: (munt.) <i>să răză, puind</i>; (criș.) <i>o zâs cata min'e</i> (cata = către); (băn.) <i>vreaș cânta</i> (cf. <i>să rădă, punând; mi-a zis; aș cânta</i>) etc.
c) arhaisme lexicale: <i>caftan, hatman, giubea, icosari, iminei</i> („manta de gală”, „rang boieresc”, „haină lungă și largă”, „cercei”, „pantofi cu vârful acuzit și încovoiat”) etc.	c) regionalisme lexicale: (mold.) <i>curechi</i>, (criș.) <i>tenchi</i>, (mar.) <i>pepini</i>, (băn.) <i>oghial</i>, (munt.) <i>ciozvârtă</i> (varză, porumb, castraveți, plapumă, bucată) etc.
d) arhaisme semantice: (<i>a</i>) <i>tăbări</i>, „a așeza tabără”; <i>recenzie</i>, „recensământ”; <i>pumn</i>, „unitate de măsură pentru lungimi” (cf. „a năvăli”, „prezentarea succintă a unei opere la apariție”, „palmă închisă”) etc.	d) regionalisme semantice: (gr. mold.) <i>prost</i> (din expr. „a țese în prost”), „simplu, fără model”; (gr. criș.) <i>prunc</i>, „copilandru” (cf. „credul, naiv”; „sugar”) etc.

8.5. Rezumat

Unitatea de învățare 8 prezintă conceptele operaționale în studiul vocabularului, delimitează net domeniul lexicologiei și descrie raporturile lexicologiei cu alte discipline ale limbii. În ultima secțiune se definește *vocabularul contemporan*, cu aplicație la limba română.

8.6. Test de autoevaluare (vezi rezolvarea în *Anexa I*)

Răspundeți cerințelor:

1. Indicați seria care conține, în ordine, *arhaisme fonetice, gramaticale și lexicale*:
 - a) orighinal, vremi, țintirim;
 - b) prințip, livadei, giubea;
 - c) cochil, oglindei, cucuruz.
2. Indicați seria care conține, în ordine, *regionalisme fonetice, gramaticale și lexicale*:
 - a) prințip, mânuri, popușoi;
 - b) orighinal, omorăsc, icosari;
 - c) dește, să spuie, oghial.
3. Indicați seria care conține, în ordine, *arhaisme fonetice, gramaticale și lexicale*:
 - a) mnireasî, livadei, hanger;
 - b) prințip, oglindei, caftan;
 - c) orighinal, mânuri, cucuruz.
4. Indicați seria care conține, în ordine, *regionalisme fonetice, gramaticale și lexicale*:
 - a) frunce, (ei) face, copârșeu;
 - b) alhimie, mânuri, giubea;
 - c) paispridzîăși, centruri, curechi.
5. Sensul adjectivului **sagace** este:
 - a) (persoană) agitată patologic;
 - b) care pricepe ușor și repede ceva;
 - c) trăsătură comună eroilor din vechile saga.
6. Sensul cuvântului **apocrif** este:

- a) compusul chimic al apei cu carbonați de fier;
 - b) scriere religioasă necanonică;
 - c) alfabetul limbilor evrite.
7. Sensul cuvântului **foburg** este:
- a) specialitate de cârnați din zona Burgundiei;
 - b) oraș medieval;
 - c) cartier periferic al unui oraș mare.
8. Cuvântul **pinacotecă** înseamnă:
- a) muzeu în care se păstrează o colecție mare de tablouri;
 - b) muzeu botanic al speciilor de conifere dintr-un areal specific;
 - c) colecție de imagini speciale luate din puncte înalte, folosite în topografie și cartografie.
9. Sensul cuvântului **speță** este:
- a) cheltuială suportată de stat;
 - b) pricină adusă spre rezolvare înaintea unui organ de jurisdicție;
 - c) totalitatea persoanelor care descind din același strămoș.
10. Sensul cuvântului **ezoteric** este:
- a) accesibil tuturor;
 - b) care poate fi înțeles numai de inițiați;
 - c) reacție chimică a azotului cu eterul.

Unitatea de învățare 9. VOCABULARUL CA MULȚIME. DINAMICA VOCABULARULUI. FACTORII DE ORGANIZARE A VOCABULARULUI

Cuprins

9.1.	<i>Introducere.....</i>	87
9.2.	<i>Obiectivele unității de învățare.....</i>	87
9.3.	<i>Câmpuri / subansambluri lexico-semantic.....</i>	88
9.4.	<i>Organizarea vocabularului.....</i>	89
9.4.1.	<i>Factorul frecvență.....</i>	89
9.4.2.	<i>Factorul psihologic.....</i>	90
9.4.3.	<i>Factorul stilistico-funcțional.....</i>	93
9.4.4.	<i>Factorul semantic.....</i>	95
9.4.5.	<i>Factorul etimologic.....</i>	97
9.5.	<i>Rezumat.....</i>	100
9.6.	<i>Test de evaluare.....</i>	100

9.1. Introducere

Unitatea de învățare 9 introduce noțiunea de *câmp lexico-semnatic* în vederea înțelegerii vocabularului ca mulțime. Structura vocabularului este descrisă prin prezentarea fiecărui factor cu funcție de organizare.

9.2. Obiectivele unității de învățare 9

După parcurgerea unității de învățare, studenții vor fi capabili:

- să înțeleagă structura vocabularului privit ca mulțime;
- să înțeleagă coordonatele dinamicii vocabularului din perspectiva factorilor de organizare descriși.

Durata medie de parcurgere a acestei unități de învățare este de 1½ h.

9.3. Câmpuri / subansambluri lexico-semantic

Am văzut în capitolul anterior că *autonomia* este caracteristica esențială a cuvântului. Când spunem autonomie, înțelegem aceasta nu în sensul de independență, ci în acela de *dependență relativă*, adică în cuvânt se includ obligatoriu foneme și morfeme, iar în propoziții cuvinte. Din această perspectivă, a **totalității unităților autonome** care sunt cuvintele, vocabularul este o **mulțime** sau un **ansamblu**.

Submulțimile sau **subansamblurile** vocabularului sunt puse în evidență în măsura în care, la autonomie, se adaugă alte caracteristici. Un exemplu foarte la îndemână este acela al vechii practici a lexicografilor de a aranja cuvintele-titlu (sau „intrările”) în ordine alfabetică. Vocabularul își relevă, în felul acesta, atâtea submulțimi câte litere are alfabetul limbii respective. Învățarea limbilor străine oferă un alt exemplu: îmbogățirea, și memorarea totodată, a bagajului lexical se face mult mai rapid dacă vocabularul limbii respective este organizat după un criteriu semantic. Submulțimi rezultate după acest criteriu pot fi **câmpurile semantice**, cuvinte și grupuri de cuvinte asociate după un sens mai general. De exemplu, câmpul generat de cuvântul „casă” cu înțelesul {spațiu cu diverse destinații, construcție mare} include termeni ca: *imobil, cămin, clădire, bloc, hală, edificiu, palat, vilă, hardughie* etc. Același cuvânt, dar cu înțelesul {spațiu cu diverse destinații, construcție modestă}, generează câmpul: *arcea* (pop. construcție mică în care se așază vara războiul de țesut), *bordei, colibă, foișor, gheretă, chioșc, cabană* (de vară, de vânatoare etc.) *sălaș, magazie* etc. Dacă se pleacă de la înțelesul {construcție cu destinația „de locuit”}, câmpul va selecta numai termeni care corespund sensului menționat: *imobil, cămin, clădire, bloc, palat, vilă, bordei, colibă* etc. La fel, dacă accepția de pornire se restrânge și mai mult – {construcție, locuință temporară}: *cămin* (studentesc, de exemplu), *internat, cazarmă, hotel, han, azil, sanatoriu, cabană* etc.

Subansamblurile lexico-semantic (se admite și denumirea „câmp lexico-semantic”) sunt câmpuri semantice stabilite mai riguros, după un număr mai mare de *seme* (trăsături semantice) comune, seme cu gradul cel mai mare de repetabilitate în formula componentială a lexemelor (lexem = cuvântul contextualizat) susceptibile de a forma un câmp lexico-semantic. Câmpul lexico-semantic al *numelor de rudenie*, de pildă, decupează paradigmatic din vocabularul unei limbi un fragment ale cărui unități lexicale sunt „nume”, adică *substantive* (sem de categorizare gramaticală) și au următoarele seme lexicale și substanțiale: /relație/, /(de) rudenie/. Dacă ultimul sem se decompunează în semele /naturală/ și /socială (prin alianță)/, câmpul mare al numelor de rudenie se divide în subansamblurile lexico-semantic

caracterizate de semele menționate (vezi despre câmpul numelor de rudenie, împreună cu altele și cu detaliile privitoare la structurarea lor, în UI 14).

Exemplificați, prin cât mai multe unități, câmpurile semantice ale lexemelor: *CASĂ*, cu sensul {familie}, și *AMBARCAȚIUNE*, cu sensul {construcție mică}.

9.4. Organizarea vocabularului

Organizarea vocabularului în subansambluri sau mulțimi se realizează, așadar, *după caracteristicile formale* (fonologice sau morfologice; vezi, de exemplu, mulțimea omonimelor sau a paronimelor) ale cuvintelor sau/și *după semnificațiile* lor (vezi, pe lângă ce s-a exemplificat deja, mulțimea sinonimelor, a antonimelor, a cuvintelor polisemantice). Principiile generale fiind expuse, nu ne rămâne decât să descriem principalii factori de organizare a vocabularului și modul efectiv în care aceștia conduc la organizarea acestuia: *factorul frecvență*, *factorul psihologic*, *factorul stilistico-funcțional*, *factorul semantic* și *factorul etimologic*.

9.4.1. Factorul frecvență

Factorul frecvență organizează statistic vocabularul. O limbă de cultură, cum este și româna, are un vocabular format din câteva sute de mii de cuvinte. Sub raportul frecvenței, al utilizării efective, s-a precizat deja că un vorbitor cult, ceea ce presupune și un grad avansat de instrucție, cunoaște și recunoaște aproximativ 30.000 de cuvinte, însă de folosit, folosește aproximativ 10.000 de cuvinte. Un dicționar înregistrează, în funcție de criteriul de organizare a intrărilor, de la câteva mii până la zeci de mii de cuvinte (marele *Dicționar al limbii române*, elaborat sub egida Academiei, va cuprinde peste 140.000 de cuvinte).

Pe de altă parte, este de domeniul evidenței că anumite cuvinte se utilizează mult mai des decât altele. Mai mult chiar, unele cuvinte sunt absolut necesare construirii unui enunț dezvoltat. Din acest punct de vedere, *conectorii* (cuvintele de legătură: conjuncțiile și locuțiunile conjuncționale, prepozițiile și locuțiunile prepoziționale) și *auxiliarele* (verbele *a fi*, *a avea* și *a voi*; bineînțeles cu alt statut gramatical, pot fi incluse aici și unele *semiadverbe*, adverbe primare fără funcție sintactică, dar cu anumite valori) au frecvența cea mai mare în orice limbă. Se adaugă la acestea, din aceeași perspectivă a frecvenței, *bazele* (cuvinte,

majoritatea vechi, cu mare putere de derivare și compunere sau cu capacitatea de a intra în locuțiuni și expresii). Toate aceste elemente constituie *fondul principal lexical* al unei limbi. **Fondul principal lexical al limbii române** (unii cercetători îl mai numesc și *vocabular reprezentativ*) include aproximativ 1.500 de cuvinte de diferite origini: 60% latinești, 20% slave vechi, puțin peste 2% maghiare, sub 1% turcești, peste 1% grecești, 2% autohtone, 6% internaționale, 5% cu etimologie necunoscută, 3% de diverse origini (Al. Graur, 1957). Majoritatea cuvintelor din fondul principal lexical desemnează noțiuni fundamentale și sunt polisemantice. Cuvintele fondului lexical sunt folosite, se înțelege, de toți vorbitorii unei limbi, indiferent de apartenența socioculturală sau de specialitate. Rezultă că fondul lexical asigură *coeziunea* și *stabilitatea* unei limbi prin însăși stabilitatea lui (modificări mai survin, dar foarte greu, la perioade foarte mari de timp; de exemplu, deși sunt relativ recente, se admit ca unități ale fondului principal lexical și cuvinte ca: *atom*, *linie*, *mașină*).

Tot statistica lexicală (care are metode și instrumente specifice de lucru) a demonstrat că numărul cuvintelor celor mai frecvente se ridică la circa 4.000 de cuvinte în orice limbă de cultură. O reprezentare grafică foarte sugestivă a vocabularului pe baze statistice aparține lui Abraham A. Moles (reprodusă în *Limba română contemporană*, op. cit., p. 177-178.).

Statistica este așadar în măsură să introducă în studiul vocabularului (ibidem):

- a) o ordine efectivă de interpretare a utilizării unităților prin stabilirea frecvenței lor;
- b) o modalitate de explicare a forței de dezvoltare lexicală internă prin comparația, posibilă oricând, între numărul de ocurențe al cuvintelor-bază și al derivatelor lor;
- c) o modalitate de clasificare a diverselor tipuri de cuvinte (după criteriul lexico-semantic): sinonime, antonime, omonime etc.;
- d) o modalitate de apreciere a raportului dintre dezvoltarea lexicală internă și împrumut.

9.4.2. Factorul psihologic

Factorul psihologic organizează și asigură dezvoltarea nu numai a lexicului individual, ci și pe cea a lexicului general, rezultatele obținute individual extinzându-se la colectivitate, ceea ce duce la fructificarea vocabularului în ansamblu (în sensul unei dinamici a vocabularului).

Prima modalitate de manifestare a factorului psihologic corespunde calității acestuia **deorganizator**, care generează divizarea vocabularului într-o parte *activă* și una *pasivă*.

Vocabularul activ este format din cuvintele întrebuințate efectiv în toate împrejurările în care un vorbitor construiește și exprimă mesaje.

Vocabularul pasiv este format din cuvintele cunoscute sau recunoscute de un vorbitor, dar neîntrebuințate decât foarte rar și numai în contexte determinate.

Întrebuințarea cuvintelor este din nou legată de factorul frecvență, frecvența depinzând atât de factorul sociocultural propriu-zis, cât și de factorul psihologic. Aceasta pentru că, să nu uităm, comunicarea este un act în esența lui social, ceea ce impune un cod comun, deci și un *lexic comun activ*. Iată cum factorul psihologic sub aspectul lui social, așadar colectiv, determină vocabularul activ al unui individ în relevanța lui comunicativă. Ceva similar se petrece și în zona vocabularului pasiv mai apropiată de granița cu partea activă. În această zonă de graniță se plasează acele cuvinte *recunoscute și înțelese* de mai mulți vorbitori. *Disponibilitatea lexicală* (posibilitatea recunoașterii și înțelegerii; vezi și *supra*) este responsabilă de trecerea unor cuvinte din partea pasivă în cea activă prin insistența cu care sunt folosite de anumiți vorbitori, prin actul mediator al lecturii sau prin alte canale de propagare și impunere a acestor cuvinte. Există însă și *cuvinte cu frecvență 0* sau *aproape de 0*, care se află la marginea vocabularului pasiv. Ele sunt „activate” mult mai rar, prin anumite scrieri.

Prin analogie cu părțile vocabularului, delimitate psihologic și sub raportul frecvenței, se poate vorbi și de *sensuri active*, respectiv *pasive*, ale cuvintelor. Anumite sensuri ale unor cuvinte sunt actualizate mai rar și numai cu ajutorul unor expresii în care intră: cf. *a face casă bună cu cineva* (sensul „menaj, căsnicie” al lui *casă*), *a (se) trage spre casă* (sensul de „origine, loc natal”, dar și „familie” al lui *casă*) etc. Sunt evident sensuri pasive spre deosebire, de pildă, de sensul activ de „locuință” al lui *casă*. Tot așa, ca în cazul vocabularului, se poate vorbi și de *sensuri cu frecvență 0* sau *aproape 0*: cf. „Sfânt să fie rostul tătâne-meu, că bine m-a învățat” (I. Creangă, *Povestea lui Harap-Alb*), unde se actualizează sensul de „povață părintească” al cuvântului **rost** (astfel de cuvinte se numesc arhaisme semantice, vezi *supra*, în UI 8), folosit azi cu alte sensuri.

A doua modalitate de acțiune a factorului psihologic, aceea de a acționa ca **element de dezvoltare** a lexicului individual și colectiv, are două aspecte: **imitația** și **creația**.

Imitația constă în preluarea de către un vorbitor a unor cuvinte auzite în diverse împrejurări, ca urmare a impresiei pe care i-au făcut-o sau a înțelegerii necesității includerii lor în bagajul lexical personal. Dacă receptarea s-a făcut adecvat, imitația inteligentă permite reproducerea acelor cuvinte în alte combinații decât cea auzită (învățarea terminologiilor profesionale comportă și acest aspect al imitației). Există și reversul – reproducerea inadecvată, cu efecte cel puțin ilare (mai ales atunci când vorbitorul este pătruns de caracterul

„elevat” al exprimării sale): Caragiale este un maestru în manipularea greșelilor de limbă cu diverse conotații – este deja de domeniul antologicului „legea de *murături*” a Conului Leonida, care îi explică pedant consoartei Efimița că legea în cauză (corect, *lege de moratoriu*, „lege care prevede amânarea plății datoriilor”) ar însemna că „nimini să nu mai aibă drept să-și plătească datoriile”. Sau, plasându-ne în cotidian, iată cum se exprimă o doamnă, dorind să-i comunice unei prietene că a fost nevoită să-și scurteze sejurul (exemplul este un fragment atestat de interacțiune verbală): „Dragă, deci *fortuită* de boala copilului, am fost *obligată* să mă întorc mai repede acasă”. Constatăm în această formulare o dublă greșeală: cuvântul *fortuit* (care are sensul „întâmplător”), folosit evident cu sensul „obligată”, este reluat prin verb. Aceste preluări defectuoase – determinate de neatenție, de contextul minimal în care a fost receptat cuvântul, de instrucția precară sau de sărăcia culturală – sunt, în același timp, generatoare de greșeli de limbă (etimologii populare, accidente semantice, incongruențe semantice, accidente fonetice etc.).

Creația lexicală individuală are la bază un transfer și el motivat de factorul psihologic. Transferul se realizează în două feluri: (1) *cu expresie materială* și (2) *fără expresie materială*.

(1) *Transferul cu expresie materială* constă în atașarea unui sufix sau a unui prefix la un radical sau la o temă cu care nu se mai aflase până atunci în relație. Spre exemplificare, sufixul neologic „-bil” < fr. *-ble*, folosit inițial cu precădere în limbajul științific, a început de ceva vreme să se extindă la nivelul limbajului administrativ și în cel literar, însă tot la cuvinte împrumutate. Respectând structura-bază (infinitiv + sufixul *-bil*), s-a transferat și la teme neîmprumutate și a generat formații lexicale analogice: *apărabil*, *auzibil*, *locuibil* etc. (cf. *Limba română contemporană*, op. cit., p. 164). Același transfer stă și la baza compunerii unor cuvinte deja existente, rezultatul fiind un cuvânt nou.

(2) *Transferul nu are expresie materială* când se produce doar în conținutul semantic. Aceasta înseamnă că se dă unui cuvânt un sens pe care nu l-a avut anterior și, mai mult, care nu are o legătură directă cu obiectul desemnat de suportul său material: astfel, se spune *gâscă* unei femei considerate „proastă, neroadă, netoată, ușuratică”, iar cuvântul *bou* a ajuns să desemneze, la români, prostia masculină. Transferurile de acest tip sunt mai mult sau mai puțin surprinzătoare. În limbajul poetic, creațiile (care pot fi și transferuri cu expresie materială) sunt suverane, îmbracă diverse forme de realizare, au la bază mecanisme de asocieri uneori foarte greu depistabile – mecanisme demontate prin diverse tipuri de analiză ce se folosesc cu succes de rezultatele obținute de analiza semantică.

Găsiți și alte exemple de transfer cu și fără expresie materială aparținând limbii române.

9.4.3. Factorul stilistico-funcțional

Factorul stilistico-funcțional vizează, în esență, alegerea cuvintelor în funcție de situația de comunicare. Acest aspect se află în directă legătură cu **principiul economiei limbajului**, care rezidă în tendința vorbitorilor de a întrebuința cât mai puține cuvinte. În perfectă consonanță cu acest principiu, se află utilizarea frecventă a unor cuvinte pe care le-am putea numi *asemice* (prin analogie cu *asemie*, figură retorico-stilistică de substituție totală la nivelul metasememelor), dată fiind valoarea lor semantică de mare generalitate: *lucru*, *chestiune* (cu varianta familiară *chestie*), *fapt*, *problemă*, *treabă*, *afacere*, demonstrativul *asta* etc.

Polisemia este un nivel lexical ilustrativ pentru economia de mijloace într-o limbă: în locul împrumutării sau al creării de noi cuvinte pentru noțiuni care nu au semnificant, se apelează la cuvinte deja existente și se plasează în contexte în care funcționează ca un nou „semnificant” pentru noțiunea respectivă. Se pot considera expresii ale economiei limbajului și *hiperonimele* (cuvintele generice, desemnând o clasă întreagă: *floare*, *canine*, *ovine* etc.). Cuvinte cu o mulțime de înțelesuri (care, de obicei, sunt puse în valoare de un context) sunt și: *a face*, *a munci*, *mașină* etc. Ultimul, de pildă, poate desemna foarte multe obiecte: „automobil”, „aparat de tuns iarba”, „sobă de gătit”, „aparat de ras”, „locomotivă”, „aparat de tocat carne” etc. Utilizarea acestor cuvinte fără determinări, produce însă goluri în comunicare și, implicit, dorința de a le înlătura, dovadă întrebările de genul: „ce treabă?”, „care lucru?”, „ce fel de mașină?” ș.a.m.d. Ele sunt urmate de răspunsuri în care termenul generic este înlocuit cu unul mai precis.

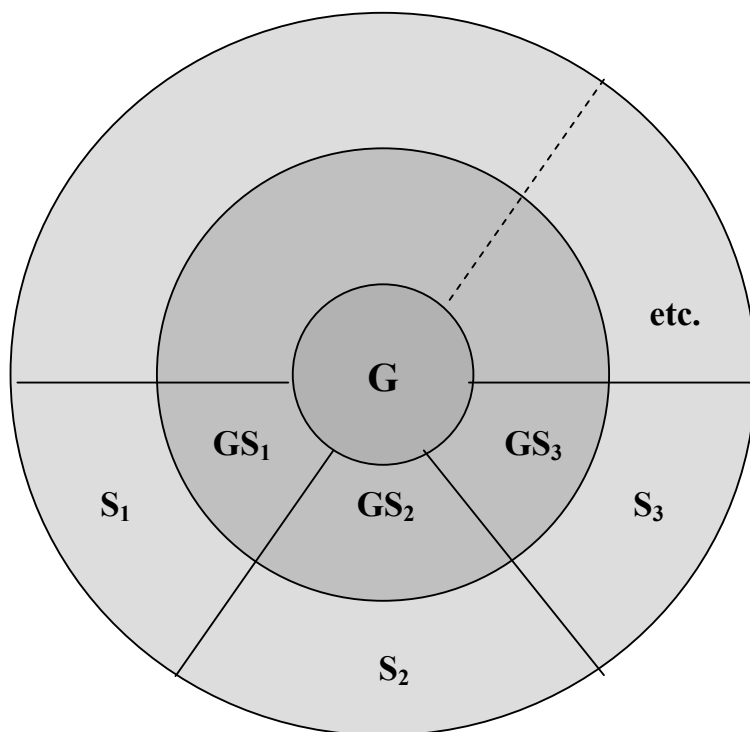
Așadar, „economia limbajului devine în cele din urmă *media statistică dintre tendința emițătorului spre economie de „corpuri” fonetice și tendința inversă a interlocutorului de a primi precizări*” (*Limba română contemporană*, op. cit., p. 166-167; subl. n.).

Alegerea cuvintelor este motivată – și deci nu mai necesită precizări pentru receptor – în funcție de situația de comunicare. Când cineva spune că a „făcut un accident cu *mașina*”, este evident că *mașina* nu poate fi un „fier de călcat”. La fel, când un bărbat care își sapă grădina este întrerupt dintr-un motiv oarecare de copilul său și îi spune „Nu vezi că am *treabă*?”, este clar în ce anume constă *treaba* respectivă.

O altă dovadă a dorinței de rigurozitate a vorbitorilor, și ca o consecință a dezvoltării societății umane și a progreselor ei în toate domeniile cunoașterii, este reprezentată de faptul

că, alături de cuvintele de uz general, se grupează submulțimi lexicale specifice diverselor profesii – acestea sunt *terminologiile*. Terminologiile culte (se mai numesc și *nomenclaturi*) includ toate cuvintele dintr-un domeniu, termenii tinzând către o precizie extremă, în sensul raportării fiecărui corp fonetic la un singur sens. Dar polisemia nu este singurul nivel evitat în terminologii, se evită la fel de asiduu sinonimia și omonimia. Este de prisos să mai argumentăm lipsa conotației în terminologii. Împrumuturile ori crearea de cuvinte noi se face controlat, după norme și mecanisme particulare.

Stratificarea vocabularului (și totodată dinamica), în funcție de terminologii văzute ca părți integrante, este reprezentată de K. Baldinger (apud *Limba română contemporană*, op. cit., p. 168) în figura de mai jos, unde: *G* = limba generală, *GS* = partea din limba specială care trece în limba generală și *S* = limba specială.

Din aceeași perspectivă a integrării terminologiilor în vocabular, acesta se mai poate clasifica în următoarele submulțimi:

A – vocabularul cu termeni obligatorii pentru orice variantă a limbii; cuvintele din această secțiune au frecvența cea mai mare și constituie *sfera general-activă* (sau *lexicul fundamental*, cu extensie la 4000 de cuvinte);

B – vocabularul corespunzător nivelului mediu de cultură sau ceea ce se numește *limbă*

literară curentă (exceptând limbajul poetic, deoarece acesta se folosește de toate nivelurile limbii);

C – vocabularul specific științelor și tehnicii (nomenclaturile), distinct de A și B; sub o formă rudimentară, există terminologii și în limbajul popular, rezultate din specializarea termenilor din A (de pildă, cuvântul *broască*, desemnează pentru un tâmplar sau pentru un dulgher, la locul lui de lucru, ceea ce în alte regiuni se numește *rindea* sau *rândea*).

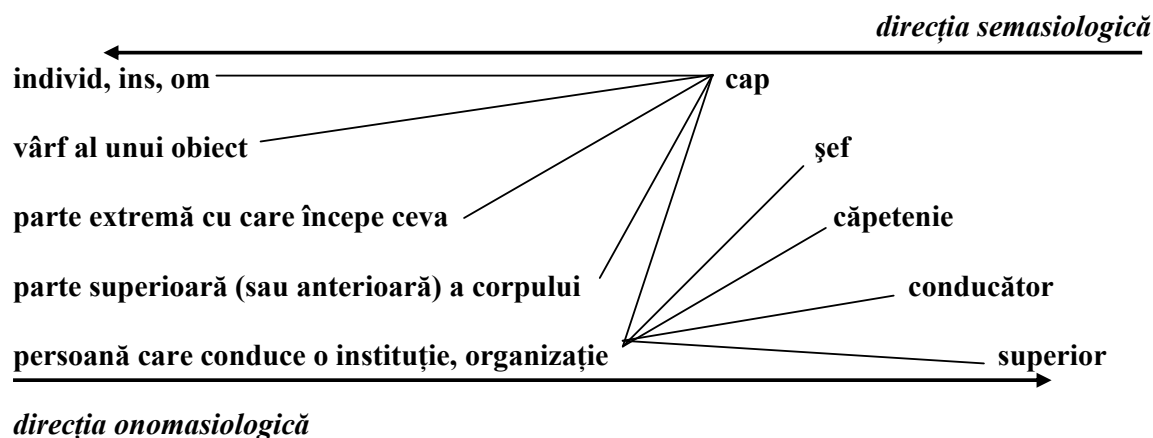
În categoriile A și B, nefiind supuse unei rigurozități funcționale ca în cazul categoriei C, polisemia este un nivel foarte bine reprezentat. Dat fiind că relația *sens propriu/sens figurat* stă la originea polisemiei, aceasta este principalul factor „responsabil” de *expresivitatea* unei limbi. Însă expresivitatea, ca element în esență afectiv, împreună cu tot ce implică ea, face obiectul unei alte discipline lingvistice, anume stilistica. În acest curs ne vom ocupa de expresivitate numai sub aspectul unei analize stilistice de o natură cu totul specială (de orientare strict lingvistică) – înțelegă doar ca o etapă a analizei semantice – și raportată în permanență la denotație.

9.4.4. Factorul semantic

Factorul semantic organizează vocabularul după înțelesul cuvintelor în calitatea lor de unități constitutive ale oricărui enunț lingvistic. Organizarea după acest factor nu este deloc lipsită de dificultăți, acestea ținând chiar de obiectul de studiu al semanticii, anume *sensul*, care este studiat prin metode diferite, aparținând lingvisticii, dar și altor științe (filozofia, psihologia, logica, sociologia, antropologia). De aceea, în studiul vocabularului, semantica este cvasisinonimă cu **semasiologia**, definită prin opoziție cu **onomasiologia**, aceasta din urmă având un pronunțat caracter enciclopedic.

Metoda semasiologică asociază fiecărui semnificant (complex sonor) un ansamblu de semnificații (sensuri) susceptibili de a fi vehiculați de semnificantul supus analizei. Altfel spus, are în vedere polisemia (sau omonimia) cuvântului. Se opune **metodei onomasiologice**, al cărei demers este invers: are în vedere toți semnificanții (sinonimele) care desemnează un anume semnificat.

Redăm aici, spre exemplificarea acestor două metode, analiza cuvântului *cap* făcută de U. Ricken (preluată din DSL, op. cit., p. 462):

Datorită diverselor accepții care se dau sensului, foarte ușor se pot produce deplasări ale cercetării: dinspre sensul cuvântului se poate aluneca spre calitățile obiectelor denumite, tocmai pentru că ele sunt reflectate în cuvânt. Semanticii lingvistice însă îi revine doar sarcina de a studia cum sunt denumite și înțelese lucrurile, nu și de a le explica esența (filozofică, epistemologică).

Un alt criteriu de clasificare semantică este acela al *câmpurilor semantice* (vezi și *supra*) sau *lingvistice*, cum le-a numit Jost Trier, în 1931, cel care a formulat teoria privitoare la câmpuri. Dezavantajul acestei organizări este acela că nu evidențiază decât un număr relativ mic de noțiuni, pe care nu le redă întotdeauna sistematic, și nu rezolvă problema abstractelor.

Prin anii '60 ai secolului XX, s-a propus o altă modalitate de organizare semantică a vocabularului pe două direcții: *inductivă* și *deductivă*.

Direcția *inductivă* are la bază ceea ce se numește *analiză componentială* (sau în *constituenți*). Pentru ilustrare, redăm exemplul și argumentarea oferite de lingvistul englez John Lyons (în *Linguistique générale*, apud *Limba română contemporană*, op. cit., p. 82). Se pornește de la o grupă de cuvinte stabilită intuitiv:

<i>bărbat</i>	<i>femeie</i>	<i>copil</i>
<i>taur</i>	<i>vacă</i>	<i>vițel</i>
<i>cocoș</i>	<i>găină</i>	<i>pui</i>
...	...	...
<i>armăsar</i>	<i>iapă</i>	<i>mânz</i>
...	...	...

Aceste cuvinte pot fi redacte în formule ca: *bărbat / femeie / copil* ≠ *taur / vacă / vițel*, deoarece fiecare serie orizontală conține o trăsătură comună diferită de aceea a seriei verticale. Astfel, analiza poate fi reprezentată sub forma unei matrice simple:

	<i>mascul</i>	<i>femelă</i>	<i>adult</i>	<i>non-adult</i>	<i>uman</i>	<i>bovin</i>
<i>bărbat</i>	+	–	+	–	+	–
<i>femeie</i>	–	+	+	–	+	–
<i>copil</i>	Ø	Ø	–	+	+	–
<i>taur</i>	+	–	+	–	–	+
<i>vacă</i>	–	+	+	–	–	+
<i>vițel</i>	+ (Ø)	– (Ø)	–	+	–	+

Notă: Nu s-au luat în considerație diversele posibilități de metaforizare (*vacă* – „femeie planturoasă sau proastă” etc.), iar, pentru *copil*, s-a considerat că sexul nu este relevant.

Avantajul incontestabil al acestui tip de analiză și, implicit, al organizării efectuate pe baza ei constă în descoperirea unor constante semantice minime ca factori de legătură între termenii unei serii. La dezavantaje pot fi bifate: limitarea investigației la serii stabilite intuitiv; limitarea numărului de termeni care constituie seria în cauză (de exemplu, în opozițiile *taur / vacă / vițel* nu pot fi introduse *vițică* sau *vițea* ș.a.m.d.; eliminarea din discuție a sensului figurat; introducerea în aprecierea faptelor a unor criterii extralingvistice (de exemplu, din clasificarea zoologică, calitatea de *bovin*).

Direcția **deductivă** (sau *conceptualistă*) pleacă de la premisa că orice limbă conține un număr de *concepțe universale semantice*. Astfel, pot fi caracterizate conceptual ca desemnând „obiecte fizice” cuvinte precum: *piatră, dulap, lopată, copac* etc. Prin opoziție cu „obiectele fizice”, se vor subordona „obiectelor non-fizice” cuvinte ca: *adevăr, minciună, curaj, zbor, disperare, înțelepciune* etc.

9.4.5. Factorul etimologic

Factorul etimologic trebuie luat în considerare pentru descrierea stadiului actual al limbii, deoarece, prin **etimologie**, nu se înțelege numai *știința care urmărește și explică dezvoltarea cuvintelor de la formele și înțelesurile cele mai vechi până la formele și înțelesurile actuale*.

În aria ei de cercetare intră și *studiul genezei derivatelor și compuselor* fără referire obligatorie la evoluția lor istorică.

În ceea ce privește *formele* cuvintelor, se au în vedere: 1) *toate aspectele pe care le iau cuvintele în flexiune* (declinare, conjugare) și 2) *toate aspectele noi, vechi, literare sau regionale, sub care apar cuvintele unei limbi sau în conștiința vorbitorului*.

Astfel, **studiul etimologic** sub aspectul *formelor* al cuvântului *casă* vizează nu numai formele literare evidențiate de declinare (6 forme: *casă, case, casa, casei, casele, caselor*), ci și formele regionale (*casî, căși, cășile...*). La acestea se adaugă toate formele (vechi și noi) obținute prin derivare de la baza *casă*: *căsuță, căscioară, căsean, căsaș, căsică, căsoi (căsoaie), casnic, căsnicie, căsători, căsătorie* etc.

Pentru a putea explica formele actuale, lexicologia se arată interesată de modul cum se modifică în timp **etimonul** unui cuvânt (< gr. v. „sens adevărat, originar”). Etimoanele cuvintelor sunt afectate pe parcursul evoluției unei limbi atât sub raportul formei, cât și sub acela al înțelesului. Forma unui etimon se modifică prin acțiunea: (1) a *transformărilor fonetice regulate* (sau *condiționate*; acestora li se mai spune și *legi fonetice*, însă termenul *lege* trebuie folosit având conștiința faptului că legile din lingvistică nu au același statut ca în științele exacte – s-a demonstrat deja că legile fonetice nu sunt imuabile); (2) a *transformărilor fonetice neregulate* (sau *necondiționate, spontane* – a căror cauză este obscură); (3) a *accidentelor fonetice*.

Cauzele principale ale tuturor schimbărilor condiționate, ca și ale accidentelor fonetice, acestea fiind la bază tot condiționate (ele însă nu au caracter sistematic; diferențierea se va accentua pe parcursul prezentării), sunt: a) *influența sunetelor vecine* și b) *contextul fonetic actualizat în lanțul vorbirii*.

Legile fonetice au următoarele trăsături: sunt *inconștiente, progresive, constante* (această caracteristică nu trebuie absolutizată, vezi mai sus statutul legilor în lingvistică), *temporare*. Ultimele două caracteristici sunt definitorii. Sunt *constante* în sensul că afectează aproape toate cuvintele care prezintă context fonetic identic sau asemănător cu acela al cuvântului care a suferit primul transformarea. Sunt *temporare* pentru că acționează într-o limbă numai până la formarea macrostructurii ei (moment după care sistemul fonologic al limbii respective nu mai poate fi modificat). Există însă și legi cu acțiune parțială: cele *locale* (sau regionale) și cele *cu acțiune mai elastică*. O lege parțială locală este *rotacismul* (**n** intervocalic trece la **r**: *inimă > irimă*), fenomen întâlnit numai în Maramureș (și doar sporadic în zonele limitrofe). O lege elastică este *diftongarea lui e la ea*, dovadă fiind fluctuațiile de tipul *leage/lege*, sau lipsa

acțiunii acestei legi în cazul unor forme, probabil din dorința de evitare a unor omonimii (*merg/meargă*). În opoziție cu acestea se află legile care au acționat *fără excepție*: *palatalizarea* până la stadiul final a grupurilor consonantice *cl, gl* (> *k', g'*; *clavem* > *cheie*, *ung(u)lam* > *unghie*), *conservarea lui a urmat de -nn* (*annus* > *an*) etc.

Spre deosebire de legile fonetice, *accidentele fonetice* nu au un caracter sistematic, în sensul că ele nu afectează decât accidental formele cuvintelor, netransmițându-se obligatoriu la altele cu context identic din punct de vedere fonetic. O altă deosebire fundamentală este aceea că nu produc modificări fonologice. Este evident că între trecerea accidentală (și nefonologică) a lui *e* la *o* din *čolofan* (asimilare, prin pronunția neîngrijită a lui *celofan*) și trecerea lui *a* neaccentuat la *ă* (lege fonetică din care rezultă un nou fonem vocalic, inexistent în latină: lat. *casa* > rom. *casă*) este o deosebire de substanță. Prin urmare, în cazul accidentelor fonetice, condițiile transformării nu se pot formula decât prin înșirarea unor cuvinte în care s-a produs schimbarea enunțată. Pe de altă parte, accidentele fonetice sunt *universale* (nu sunt specifice pentru o limbă anume) și *atemporale* (căci acționează concomitent cu legile fonetice, dar și după formarea unei limbi). Încă din antichitate s-au identificat 4 *tipuri majore de modificare a formei cuvintelor*: *adjectio* (adăugare), *detractio* (suprimare, înlăturare), *transmutatio* (inversiune), *immutatio* (înlocuire). Fiecărui tip *i* se subordonează o serie de transformări după poziția în cuvânt a sunetului sau a grupului de sunete afectat. La tipul *immutatio* se aglomerează mai multe transformări care nu se explică numai prin poziția în cuvânt a sunetului afectat. Dată fiind importanța accidentelor fonetice pentru studiul vocabularului (dar și pentru alte discipline), acestea sunt descrise în amănunt în *Anexa 2* a cursului (definițiile și exemplele, în majoritatea lor, sunt preluate din DSL).

În legătură cu *înțelesurile* cuvintelor, se studiază evoluția tuturor posibilitățile pe care le are un cuvânt de a numi obiecte, acțiuni, idei, fenomene și de a trezi reprezentări ale acestora în mintea vorbitorilor. Așadar, pentru *casă*, se cercetează toate înțelesurile: nu numai acela foarte frecvent de „locuință”, ci și sensurile „clădire”, „membri ai unei familii”, „neam”, „mod de a trăi împreună” etc., actualizate de anumite contexte. Grupări și subgrupări, așa cum s-a văzut la forme, se pot face și după înțelesuri (vezi *supra* despre câmpuri semantice). Etimologia este preocupată și de evoluția grupărilor de cuvinte. Cum asocierile reprezintă un proces dinamic, este evident că lexicologia se arată interesată de acest tip de cercetare.

9.5. Rezumat

Unitatea de învățare 9 prezintă vocabularul ca mulțime. Factorii de organizare a vocabularului descriși în acest capitol sunt cei în măsură să explice dinamica acestuia. Prezentarea lor succintă este urmată de descrierea diverselor aspecte pe care le comportă modificarea vocabularului și a mecanismelor care le generează.

9.6. Test de evaluare

- Având ca model analiza făcută de U. Ricken cuvântului *cap* (redată în acest capitol) și folosind DEX-ul (pentru depistarea sensurilor), ilustrați direcțiile semasiologică și onomasiologică în cazul următoarelor cuvinte: *ambala, arie, baie, banc, barem, bob, bun*.
- Fie următoarea serie de termeni: *masă, birou, teighea, banc, noptieră, gheridon, catedră*.
 - Completați în tabelul de mai jos matricea seriei, rezultată prin analiză componentială (vezi exemplul lui Lyons, redat în subcap. *Factorul semantic*), folosind următoarele notații: +, pentru relevanța trăsăturii; –, pentru absența trăsăturii; ±, pentru relevanța contextuală a trăsăturii.
 - Precizați cum se realizează direcțiile semasiologică și onomasiologică (pe verticală / orizontală).

MASĂ	<i>de ținut obiecte uzuale</i>	<i>de expus obiecte ornamentale</i>	<i>de lucru intelectual</i>	<i>de lucru manual</i>	<i>de lucru comercial</i>
<i>birou</i>					
<i>teighea</i>					
<i>banc</i>					
<i>noptieră</i>					
<i>gheridon</i>					
<i>catedră</i>					
<i>birou</i>					

Unitatea de învățare 10. EVOLUȚII SEMANTICE. GREȘELI DE NATURĂ LEXICO-SEMANTICĂ

Cuprins

10.1.	Introducere.....	101
10.2.	Obiectivele unității de învățare.....	101
10.3.	Evoluția semantică: direcții de modificare a sensului, cauze, tropii implicați.....	102
10.4.	Greșeli lexico-semantică – „stilul relaxat”.....	103
10.4.1.	Pleonasmul.....	103
10.4.2.	Atracția paronimică.....	105
10.4.3.	Etimologia populară.....	105
10.4.4.	Accidentul semantic.....	107
10.4.5.	Alte greșeli lexico-semantică.....	107
10.5.	Rezumat.....	108
10.6.	Test de autoevaluare.....	109

10.1. Introducere

Unitatea de învățare 10 prezintă modul în care pot fi afectate înțelesurile cuvintelor, descrie principalele cauze care generează evoluția semantică a cuvintelor și direcțiile de evoluție din această perspectivă. De asemenea, sunt descrise cele mai frecvente greșeli lexico-semantică care afectează diacronic/sincronic lexicul limbii române.

10.2. Obiectivele unității de învățare 10

După parcurgerea unității de învățare, studenții vor fi capabili:

- să înțeleagă mecanismele care afectează înțelesurile cuvintelor;
- să identifice cauzele diverselor evoluții semantice;
- să identifice greșelile lexico-semantică și să le demonteze mecanismele.

Durata medie de parcurgere a acestei unități de învățare este de 2 h.

10.3. Evoluția semantică: direcții de modificare a sensului, cauze, tropii implicați

Modificarea **înțelesurilor** cuvintelor se interpretează, în linii generale, prin *tropi* (figuri ce presupun modificări de sens). Cel mai des aduși în discuție sunt tropii: *metafora*, *hiperbola* (tropi bazați pe asemănare), *metonimia* și *sinecdoca* (tropi bazați pe contiguitate). Schimbările pot fi *cantitative* (metonimia și hiperbola) și *calitative* (metafora și sinecdoca).

Principalele direcții de evoluție semantică sunt *lărgirea (extensia) de sens* sau *restrângerea de sens*. Acestea pot fi însoțite de *înnobilarea de sens* sau de *degradarea (deprecierea) de sens*. Exemplele care urmează ilustrează direcțiile de evoluție semantică menționate.

Exemple

- ❖ Cuvântul **marfă** a intrat în circulație în limba română în secolul al XVI-lea cu sensul restrâns „vite” și cu unul mai general, „avuție”. S-au propus două etimologii: < (mgh.) *marha* (vite) sau < (sb.-cr.) *marva* (vite). Proveniența etimonului interesează mai puțin, semnificația cuvântului fiind în discuție. **Extensiei** inițiale, de la „vite” la „avuție”, i-a urmat o alta care corespunde sensului actual de „orice produs care întrunește condițiile pentru a intra în circuitul comercial” (nu discutăm aici diversele conotații relativ recente ale cuvântului în limbaj argotic).
- ❖ Verbul **a peți** avea în latină, de unde provine (< *peto*, -*ěre*), două sensuri denotative și unul figurat (cu diverse nuanțe actualizate de anumite contexte): 1) „a se repezi”, „a ataca”; 2) „a cere, a solicita”; 3) (fig.) „a dori, a tinde către ceva/cineva”. În latină, cu sensul „a cere în căsătorie”, cuvântul se folosea fără determinantul *in matrimonio*. În limba română actuală cuvântul a ajuns să însemne, prin **restrângere** de sens, numai acest lucru (fără a consemna aici toate etapele de evoluție semantică a cuvântului, menționăm numai sensul „a cerși”, înregistrat în secolul al XVI-lea, relevant pentru direcția de selecție a sensului într-o primă fază).
- ❖ Cuvântul **război** are etimon slav: < (sl.) *boi*, „tâlhărie, jaf, omucidere”. A fost prefixat pe teren românesc cu *răz-*, în secolul al XVII-lea încetând să mai însemne „tâlhărie”. Prin **înlăturarea conotației depreciative**, a început să desemneze „luptă, succesiune de lupte” sau „a se lupta”, pentru verbul omograf. Derivarea pe teritoriul limbii române cu *-nic* (sufix tot de origine slavă ca și rădăcina) a dus la apariția unui nou cuvânt, **războinic**.

Acesta nu numai că a beneficiat de evoluția anterioară de sens, ci – prin **înnobilarea** semnificației – desemnează un „luptător, ostaș care ia parte la un conflict armat”, sens adesea asociat cu „brav, curajos, viteaz” (dar și cu „bătăios”, sens nedeterminat sub aspectul conotației pozitive).

- ❖ Cuvântul **mișel** are azi, prin **degradare** de sens, o încărcătură peiorativă evidențiată de sinonimele: (*om*) *de nimic, netrebnic, ticălos, nemernic, josnic, laș, fricos*. Evoluția în sensul deprecierii este clară, căci sensul original al cuvântului (< lat. *misellus*) este „slab, sărac, nenorocit” și chiar „infirm”.

Identificați, pentru exemplele de mai sus, eventualii tropi implicați în evoluțiile semantice descrise.

10.4. Greșeli lexico-semantice – „stilul relaxat”

Greșelile lexico-semantice vizează cel mai adesea formele neologice și apar în exprimarea scrisă/orală a unor vorbitori relativ/foarte puțin instruiți. Cele mai frecvente sunt: *pleonasmul, atracția paronimică, etimologia populară și accidentul semantic*. *Truismul, tautologia, incompatibilitatea semantică, nonsensul* nu sunt nici ele tocmai rare, din păcate, în limbajul multor vorbitori ai limbii române contemporane. La acestea se adaugă greșeli la nivelul sintaxei: *anacolutul* (dezacordul extins), *dezacordul gramatical* (între subiect și predicat, între subiect sau articol și substantivul determinat etc.; forme particulare de dezacord sunt *silepsa* – acordul după înțeles – și *zeugma* – acordul prin atracție).

Mai mult, se înregistrează în ultima vreme (după 1989) și o nedorită interferență a stilurilor, în special în limbajul mass-mediei. Îngrijorătoare este amploarea fenomenului din ultimele decenii, ceea ce a determinat-o pe Valeria Guțu Romalo să vorbească (în *Corectitudine și greșală...*, op. cit.) despre existența unui *stil relaxat*, termen deloc onorant, în majoritatea situațiilor, pentru cei în al căror discurs se manifestă.

10.4.1. Pleonasmul

DEFINIȚIE GENERALĂ

Pleonasmul este un tip de redundanță constând în repetarea aceluiași semnificat prin semnificanți diferiți; se realizează ca o repetiție de sens în anumite condiții sintactice.

După **gradul de inadecvare**, pleonasmul sunt de diverse tipuri (definiția și exemplele sunt preluate, parțial prelucrate, după DSL, op. cit.; la acestea se adaugă exemple personale).

- **Pleonasme mai greu recognoscibile** – unele pleonasme s-au impus în limbă la un anumit moment dat și pot fi combătute numai prin apelul la explicații etimologice: ***mujdei de usturoi*** (***mujdei*** < *must* + *de* + *ai* [< (lat.) *alium* „usturoi”]; ***usturoi*** < *ustura* [< (lat.) *ustulare*]) + suf. -*oi*). Multe dintre aceste pleonasme (numite „latente” de Th. Hristea) circulă în diverse limbi, repetiția de sens fiind facilitată de nerecunoașterea sensului etimonului unuia dintre termeni: ***a cronometra timpul*** (gr. *kronos* „timp”), ***a avansa înainte*** (fr. *s’avancer* „a se apropia de un punct”), ***caligrafie frumoasă*** (gr. *kalos* „frumos”), ***muncă laborioasă*** (lat. *labor* „muncă”) etc.
- **Pleonasme parțial justificate** – este cazul structurilor în care unul dintre termeni are mai multe sensuri, diferențierea realizându-se contextual, cf.:

Culesul recoltei nu se face mecanizat la noi. /vs/ Primul **cules al recoltei** de roșii a început.

↓ ↓

„cantitate de roade dintr-o anumită perioadă” /vs/ „culegere, strângere a recoltei” → pleonasm

O sintagmă mai degrabă tolerată decât justificată este ***plouă în averse***, dar nu și ***aversă/averse de ploie*** (fr. *averse* „ploie torențială de scurtă durată”).

- **Pleonasmele intolerabile** – (majoritatea) sunt pleonasmele care se realizează ca redundanțe evidente:
 - a) **repetiția unor forme apropiate:** *fapt ce a făcut ca..., prevăzut în vederea, legi ce urmează a fi abolite în urma inițiativei, a fost dezvelită o placă comemorativă în memoria eroilor, a se adăuga aditivi* etc.
 - b) **sinonime aflate în strictă vecinătate:** *aproximativ peste o sută, în jur de vreo douăzeci, starea continuă să fie menținută, posibilitatea nemijlocită de a fi în (a lua) contact direct cu..., adunare festivă consacrată sărbătoririi lui..., mijloace mass-media, în procent de trei la sută* etc.
 - c) **repetiția sensului unui element formativ printr-un determinant cu același sens:** *reveni din nou, s-a sinucis singur, a mai repeta încă o dată, autobiografia mea, a scădea hipoglicemia sângelui, a se bifurca în două, a conviețui împreună, a încerca*

o tentativă, cobori în jos, ieși afară, a prezice viitorul, a îngheța de frig, dună de nisip, a depășit peste 50 km pe oră etc.

Adăugați exemple la listele tuturor categoriilor pleonastice de mai sus.

10.4.2. Atracția paronimică

DEFINIȚIE

Atracția paronimică este o greșeală lexico-semantică generată de **paronimia cuvintelor**: vorbitorul selectează o formă utilizând-o cu sensul formei paronime.

De regulă, selecția se face în detrimentul formei mai puțin cunoscute/utilizate în limbă, cf.: forma **sașiu** (< tc.), utilizată cu sensul termenului **șasiu** (< fr. *chassis*), **temporar** în loc de **temporal**, **a gresia** în loc de **a gresa** etc.

Paronimele sunt cuvinte foarte asemănătoare ca formă (gr. *para* „lângă, aproape de” + *onoma* „nume”), dar care sunt deosebite ca sens. Foarte rar se înregistrează forme cu un sem (sau mai multe) în comun, cf.: **temporar** (fr. *temporaire*, lat. *temporarius*) „care este de scurtă durată, nu durează decât un anumit timp, vremelnic, trecător, provizoriu” [*locuință temporară*] / **temporal** (fr. *temporel*) „care indică timpul, depinde de timp” [*propoziție temporală*] – ambele cu referire la timp, dar din perspective diferite.

Găsiți și alte paronime care să genereze atracție paronimică din cauza existenței unor seme comune.

10.4.3. Etimologia populară

DEFINIȚIE GENERALĂ

Etimologia populară este un fenomen care înglobează toate asocierile etimologice false ca reacție a vorbitorilor față de caracterul nemotivat al semnului lingvistic.

Etimologia populară presupune un *element inductor* (forma corectă a cuvântului), care generează asocieri de sens mai mult sau mai puțin obscure, și un *element indus*, care reprezintă forma alterată a cuvântului. Asocierile produse în mintea vorbitorului sunt spontane, ele apar, de regulă, în procesul pătrunderii împrumuturilor în limbă și se datorează unui anumit grad de ignoranță (motivată, la rândul lui, de lipsa instrucției sistematice). În unele situații, lanțul asociativ este dificil de refăcut și, din această cauză, nu se poate vorbi de o tipologie a asocierilor.

Uneori predomină o simplă apropiere fonetică dintre două forme: *vindecativ*, în loc de *vindicativ* („răzbunător”, elementul inductor), pus în legătură nemotivată semantic cu (*a*) *vindeca*, *vindecător*. Alteori se poate depista un suport semantic sau/și unul morfologic: *funegru*, pentru *funebru* (*negru*, asociat cu noțiunea de „doliu”, generează modificarea elementului inductor). Așadar, sensul cuvântului este folosit adecvat, însă forma lui este afectată.

Exemplul *vindecativ*, presupunând în cele mai multe cazuri și o utilizare eronată a sensului, este pus în legătură cu un alt fenomen întâlnit în practica limbii – *atracția paronimică*. Atracția paronimică (vezi mai sus) reprezintă totuși un fenomen distinct de etimologia populară. Totuși, a se reține că, spre deosebire de etimologia populară, atracția paronimică presupune cuvinte paronime și nu un element inductor și altul indus. Asemănarea fonetică generează o substituție de forme, ambele existente în limbă. În cazul etimologiei populare: a) elementul inductor nu este paronim cu cel indus; b) iau parte, de regulă, mai mulți termeni și există o relație logică; c) rezultatul nu este o confuzie de tip paronimic, ci o deformare a elementului inductor.

Se dau elementele induse prin etimologie populară: *antiger*, *cumpărativă*, *aerogant*, *arcoladă*, *boliclinică*, *incubație*, *răspunzabil*, *vermult*, *lipsus*, *somnieră* (toate formele sunt atestate).

Depistați posibilele asocieri produse în mintea vorbitorului, pornind de la elementele inductoare (*antigel*, *cooperativă*, *arogant*, *acoladă*, *policlinică*, *incubație*, *responsabil*, *vermut*, *lapsus*, *somieră*).

10.4.4. Accidentul semantic

DEFINIȚIE

Accidentul semantic (sau improprietatea semantică) consistă în utilizarea unui cuvânt cu forma lui corectă, dar cu un sens eronat.

La sensul inadecvat se ajunge printr-o contaminare a formei cuvântului cu forma asemănătoare a altui cuvânt, preluându-se sensul acestuia din urmă. Spre deosebire de atracția paronimică, formele care intră în contaminare sunt mult mai diferite decât în cazul paronimelor (paronimele diferă printr-un sunet sau prin cel mult două aflate, de regulă, în poziție consecutivă).

Neologismele sunt cuvintele care suportă acest tratament. Ignoranța, lipsa de instrucție, constituie din nou cauza acestor greșeli de limbă. Astfel: ***fortuit*** („întâmplător, inopinat”) este folosit cu sensul „forțat”, ***specios*** („amăgitor, înșelător, iluzoriu”) – cu sensul „special”, ***salutar*** („salvator”) – este folosit și înțeles ca „(individ) care merită să fie salutat”, ***inextricabil*** („complicat de înțeles”) – ca „(lucru) care nu poate fi stricat”, ***summum*** (fig., „punctul cel mai înalt la care se poate ajunge”) – ca „sumă” etc.

10.4.5. Alte greșeli lexico-semantic

Pe scurt, iată definițiile (fără referință la nuanțe) și câteva exemple pentru alte greșeli de tip lexico-semantic:

- **Truismul** – exprimarea unui adevăr evident: ***iarna nu-i ca vara***.
- **Tautologia** – tot un fenomen de redundanță, care poate avea și rol de subliniere a unei calități sau a unei acțiuni: ***Ce-i frumos e frumos, Vorbește ca să vorbească, La munte, când plouă, plouă, Datoria e datorie*** etc. Ca greșeală lexico-semantică, este o varietate de pleonasm (vezi mai sus, categoriile b) și c) de la pleonasmul intolerabil).
- **Incompatibilitatea semantică** – nepotrivire de sens între doi sau mai mulți termeni actualizată contextual: ***Echipa oaspeților avea șanse efective să piardă***. Substantivul

șansă are sensul „circumstanță favorabilă, posibilitate de reușită, de succes; noroc” (DEX, op. cit.) și deci nu se poate combina cu verbe de tipul *a pierde* („a fi învins”, ibidem), cele două cuvinte excluzându-se reciproc din punct de vedere semantic când sunt coocurente într-un context. Iată un exemplu care comportă și alte aspecte de discuție: ***Datorită șoferului aflat sub influența alcoolului, un tânăr aflat pe trecerea de pietoni și-a pierdut viața.*** Dincolo de incompatibilitatea semantică evidentă, se impune o remarcă de ordin morfosintactic: nu se poate exprima compl. circ. de cauză în dativ cu una dintre prepozițiile *datorită/mulțumită/grăție* când regentul exprimă ceva de ordin negativ. De altfel, când avem o situație de genul: ***Datorită efortului depus la antrenamente, sportivul român a câștigat medalia de aur,*** tot nu se poate vorbi de un compl. circ. de cauză, ***datorită efortului*** fiind compl. circ. instrumental. Alte exemple: *X nu înțelege nici dacă îi bagi cu forcepsul în cap; a călca cu pas ușor/greu* (din punct de vedere stilistic, sintagma este un *paradox*) etc.

- ***Nonsensul*** – este greșeala de limbă care, mai mult decât incompatibilitatea semantică, reprezintă o aberație din punct de vedere logic: *20 de procente la mie; Mi-a adus ambele trei casete; Este salutar să acorzi locul celor vârstnici în autobuz* (aici se poate discuta despre o combinație cu un accident semantic); „*12 trecute fix*”; „*Să se revizuiască, primesc, dar să nu se schimbe nimica...*” etc.

Să ne reamintim...

- greșelile lexico-semantică vizează cel mai adesea formele neologice;
- cauzele greșelilor lexico-semantică sunt: ignoranța, lipsa de instrucție, preluarea defectuoasă a cuvântului respectiv;
- aceste greșeli nu țin doar de „estetica” limbii, ci pot chiar vicia comunicarea.

10.5. Rezumat

Unitatea de învățare 10 se ocupă de modificarea înțelesurilor cuvintelor – atât de evoluțiile lor semantice, cât și de greșelile de limbă generate la nivelul sensului cuvintelor sau de asocierile de sens care afectează forma cuvintelor. Tot aici, am încercat să disociem mai atent mecanismele care generează etimologia populară și atracția paronimică, dat fiind că, uneori, ele sunt tratate nediferențiat.

10.6. Test de autoevaluare (vezi rezolvarea în *Anexa I*)

Răspundeți cerințelor:

1. Cuvântul *salutar* este folosit corect în varianta:
 - a) Pentru politețea lui, este considerat un individ salutar;
 - b) A făcut un gest salutar în aceste grele împrejurări;
 - c) Este salutar să acorzi locul celor vârstnici în autobuz.
 2. Formularea fără pleonasm se află în seria:
 - a) Au venit cam vreo douăzeci din cei invitați;
 - b) Mijloacele mass-media au acordat mare atenție cazului;
 - c) Meteorologii au anunțat averse frecvente pentru toată săptămâna.
- Appreciați corectitudinea enunțurilor:**
3. 1) *Au fost depistate elemente speculative în piață*; 2) *A vrut să creeze un mediu cât mai ambient*; 3) *Nu merită acest efort considerabil*:
 - a) numai 3 corect;
 - b) toate incorecte;
 - c) 2, 3 – corecte.
 4. 1) *Adam și Eva au fost izgoniți din edem*; 2) *I-am tot explicat; or, însă el tot n-a înțeles*; 3) *Canibalii sunt omnivori*:
 - a) toate corecte;
 - b) 1, 3 – corecte;
 - c) toate incorecte.
 5. 1) *Suferea de hipertensiune mare*; 2) *Și-a încheiat alocuțiunea în aplauze*; 3) *Mi-a promis că vor apare la timp*:
 - a) toate incorecte;
 - b) numai 2 corect;
 - c) 2, 3 – corecte.
 6. 1) *Habitacul ciupercilor este umed și rece*; 2) *A terminat școala cu rezultate excepțional de eminente*; 3) *Instanța a hotărât să-l absolvească de pedeapsă*:
 - a) toate incorecte;
 - b) numai 3 corect;
 - c) 1, 2 – corecte.
 7. Arătați ce relație există între cuvintele *vindiac, vindicativ, vindictă*:
 - a) paronimie;
 - b) toate sunt calcuri cu aceeași bază;
 - c) nu există nicio relație.
 8. Se dau expresiile: 1) *palmares de succes*, 2) *obelisc comemorativ*, 3) *parapetul balustradei*, 4) *noblețe aristocratică*. Sunt pleonasme:
 - a) numai 1 și 4;
 - b) numai 2 și 4;
 - c) toate.
 9. Expresiile *contrabandă ilegală, scadență de plată, oprobriu public, hit de mare succes* constituie:
 - a) truisme;
 - b) pleonasme;
 - c) nonsensuri.

Unitatea de învățare 11. ÎMBOGĂȚIREA VOCABULARULUI

Cuprins

11.1.	Introducere.....	110
11.2.	Obiectivele unității de învățare.....	110
11.3.	Îmbogățirea vocabularului – mijloace interne. Afixele lexicale.....	111
11.3.1.	Derivarea cu prefixe. Prefixele internaționale. Prefixoidale.....	111
11.3.2.	Derivarea cu sufixe. Suffixoidale. Derivatele etnice.....	115
11.3.3.	Derivarea parasintetică, regresivă și frazeologică.....	120
11.3.4.	Compunerea. Schimbarea valorii gramaticale.....	121
11.4.	Decompozarea după afixele lexicale.....	123
11.5.	Îmbogățirea vocabularului – mijloace externe.....	125
11.5.1.	Împrumutul lexical.....	125
11.5.2.	Calcul lingvistic.....	127
11.6.	Argoul și jargonul în dinamica vocabularului.....	128
11.7.	Rezumat.....	131
11.8.	Test de evaluare.....	131
11.9.	Tema de control 2.....	131

11.1. Introducere

Unitatea de învățare 11 prezintă mijloacele de îmbogățire a vocabularului. Se descriu tipurile de derivare și compunere, ca și conversiunea. Se descriu și mijloacele externe, împrumutul și calcul lingvistic, cu clasificările aferente.

Această unitate de învățare conține *Tema de control nr. 2*, condițiile de rezolvare și predare fiind menționate în caseta de titlu a acestei secțiuni.

11.2. Obiectivele unității de învățare 11

După parcurgerea unității de învățare, studenții vor fi capabili:

- să înțeleagă dinamica vocabularului din perspectiva îmbogățirii acestuia;
- să recunoască structurile lexicale și să le decompozeze după afixele lexicale;
- să distingă formațiile lexicale ale limbii române de formele împrumutate.

Durata medie de parcurgere a acestei unități de învățare este de 3 h.

Deși unitatea este destul de întinsă ca număr de pagini, timpul alocat studiului este suficient, deoarece materialul înfățișat reprezintă, preponderent, recapitularea unor noțiuni predate anterior, dar reluate la un nivel superior.

11.3. Îmbogățirea vocabularului – mijloace interne. Afixele lexicale

Un frecvent mijloc intern de îmbogățire a vocabularului limbii române este derivarea. Acest procedeu presupune formarea unor noi cuvinte prin adăugarea (sau suprimarea, în cazul derivării regresive) unor *afixe* (*formative, formanți, lexiforme*) la un cuvânt-bază.

Folosim aici termenul *afixe* numai în accepția de *afixe lexicale*, adică formanți care produc noi cuvinte; *afixele gramaticale* (desinențele, sufixele gramaticale, morfemele auxiliare) nu intră în discuția privitoare la formarea cuvintelor, aceste afixe fiind relevante din perspectivă morfologică (ajută la exprimarea unor forme compuse – perfectul compus, viitorul I și II etc. – sau apar în declinare și conjugare).

Afixele lexicale sunt *prefixele* (afixe care se adaugă în fața bazei) și *sufixe* (afixe care se adaugă după bază). Unii lingviști consideră că și *interfixele* (sau *infixe*, afixele de legătură) sunt afixe lexicale, însă nu există argumente solide pentru a le califica drept un tip aparte de sufixe. Interfixul reprezintă o „porțiune dintr-un derivat care nu intră nici în temă, nici în sufix, cum ar fi elementul *-ur-* din *colț-ur-os* sau *-ul-* din *om-ul-eț* [...] nu se identifică suficient de bine cu un sufix independent și precede sufixul imediat următor” (DSL, op. cit., subl. n.). Așadar, termenul este operativ (în sensul că poate fi folosit în descrierea structurilor morfematice), dar trebuie să se țină seama de statutul lui de afix (cvasilexical) nonindependent (aceasta însemnând că poate fi integrat în sufixul imediat următor, iar în practica decompunerii se va pune între paranteze: *colț + -(ur)os*).

11.3.1. Derivarea cu prefixe. Prefixele internaționale. Prefixoidele

Derivarea cu prefixe este mai puțin productivă, în limba română, decât cea cu sufixe (date fiind complexitatea și varietatea sufixelor). De aceea nu este necesară o clasificare morfologică (statutul morfologic al cuvintelor rezultate prin derivare cu prefixe fiind evident). Mai profitabilă pentru descriere este *clasificarea semantică a prefixelor*.

1. **Prefixele privative** au sensul general de „fără”, „lipsit de”, „a lipsi de”: *des-*, cu varianta strict fonetică *de-*, și *a(n)-*, de origine greacă veche. De regulă, prefixul *des-* (*de-*) se atașează la un verb și intră în opoziție cu *în-* (*îm-*): *dezbinda/îmbina*, *descreți/încreți*,

dejuga/înjuga etc. După cum se vede din prima pereche, nu întotdeauna se poate detașa un substantiv-bază, considerarea unui cuvânt ca derivat cu prefix într-o asemenea situație făcându-se prin raportare la cuvântul cu prefix opus din punct de vedere semantic (în unele lucrări, o astfel de situație este încadrată drept derivare mixtă). Prefixul privativ *a-* (înainte de consoane)/*an-* (înainte de vocale) se atașează aproape exclusiv la neologisme sau la termeni din limbajele științifice: *acefal*, *alogic*, *amoral*, *analfabet*, *anorganic*, *anizotrop*, *avitaminoză* etc.

În limba română, prefixul *des-* (ca și *răs-*, vezi mai jos, poziția 4) devine *dez-* când se atașează la cuvinte care încep cu: vocală, sonantă [l, m, n, r] sau consoană sonoră (evident, cu excepția consoanei sonore [z]).

În limba română, prefixul *în-* devine *î-* când se atașează la cuvinte care încep cu consoanele bilabiale [p], [b].

2. Foarte productiv pentru toate variantele limbii române este **prefixul negativ *ne-***. El formează substantive, adjective, adverbe: *necuviință*, *neadevăr*, *neacoperit*, *neascultător*, *nedrept*, *nemaiauzit*, *nemaipomenit*, *neconținut*, *negreșit* etc. Uneori, poate avea și sens privativ: *nesomn* (cf. *o noapte de nesomn*). Prefixul neologic ***in-*** (***im-*** înainte de bilabiale și *i-* înainte de sonante [l, m, n, r]) îl dublează pe *ne-* pentru cuvintele corespunzătoare variantei savante a limbii române: *intraductibil*, *inacceptabil*, *inegalitate*, *imoral*, *ilogic*, *impolitețe*, *impenetrabil* etc. Uneori, *ne-* și *in-* se află în variație liberă: *inegalitate* și *neegalitate*, *inadaptabil* și *neadaptabil* etc. Prefixul *in-* apare și la verbe (*indispune*), ceea ce se întâmplă foarte rar cu *ne-*.

3. **Prefixele delocutive** (formează cuvinte de la locuțiuni/expresii: cf. *a se face colac* – *a se încolăci*) ***în-*** și ***de-*** sunt și ele foarte productive în limba română. Din punct de vedere semantic, sunt foarte apropiate de prepoziții sau chiar sunt prepoziții pe cale de a se specializa în formarea cuvintelor: (*a*) *înfăptui*, (*a se*) *încrede*, (*a*) *înlătura*, (*a*) *deochea*, (*a*) *deosebi*, (*a*) *desăvârși* ș.a.m.d. Primul prefix este dublat de prefixul savant ***in-*** (de origine latină cultă): *incrimina*, *insufla*, *incorpora* etc.

4. **Prefixele iterative** *răs-* și *re-* formează verbe (mai rar adjective sau substantive – *răzbucuros, rășputeri*): *răzgândi, răscumpăra, răz judeca, reacoperi, recăsători, retipări, reînflori* etc. Se diferențiază între ele prin faptul că *răs-* are multe valori (*a rășpopi*, de exemplu, exprimă rezultatul contrariu al unei acțiuni, neimplicând ideea de a se face popă din nou), iar *re-* are valoare strict iterativă și, deși este neologic (< fr.), este unul dintre puținele prefixe împrumutate care se poate atașa direct la bază din limba română contemporană (adică fără calchiere). Acest aspect a condus la calificarea lui ca prefix cult, dar nu mai figurează printre prefixele savante.

5. **Prefixele internaționale** sunt de origine cultă (nemoștenite), din latină sau greacă veche, și sunt prezente în limba română în special prin împrumuturi (analizabile sau calcuri) latino-romance. În ultimele decenii, se înregistrează o creștere semnificativă a formațiilor lexicale cu astfel de prefixe în limba literară (standard) și în limbajele de specialitate. Iată câteva exemple: **ante-** („înainte, dinainte”, *antebraț*), **circum-** („în jur, împrejurul”, *circumscripție*), **co-/con-/com-** („împreună, împreună cu”, *colocatar, concetățean, compatriot*), **pre-** („înainte de”, *preoperatoriu*), **i-/in-/im-** (afix cu sens negativ și privativ, *ireal, inalienabil, impracticabil*). Unele asemenea afixe au un statut incert, între acela de prefixe și cel de prefixoide (elemente de compunere, vezi mai jos): **contra-** („împotriva, în față, în corelație cu”, *contrapagină*), **ex-** („scos din, în afara”, *ex-campioană*), **extra-** („exterior, în afară; în afară de orice comparație, excepțional”, *extraplat*), **inter-** („între, dintre, în corelație cu”, *interconectat*), **intra-** („înăuntru”, *intravilan*), **intro-** („înăuntru, în interior”, *introspecție*), **post-** („după”, *postbelic*), etc. – toate de proveniență latină. De proveniență greacă sunt, de exemplu: **anti-** („contra, împotriva”, *antișoc*), **arhi-** („gradul cel mai înalt în care se manifestă ceva”, *arhicunoscut*), **hiper-** („peste măsură de, în grad foarte mare, supra”, *hipersensibil*), **hipo-** („sub măsură, foarte mic, foarte puțin”, *hipotensiv*).

Dați și alte exemple pentru fiecare dintre prefixele menționate în clasificarea de mai sus.

Prefixoidele (*false prefixe* sau *pseudoprefixe*) au în comun cu prefixele numai poziția de afixare, dar sunt cuvinte cu sens de sine stătător în limba de origine (cele mai multe sunt din greaca veche).

Cele mai frecvente prefixoide în limba română sunt: **aero-** („privitor la aer”, *aeropurtat*), **auto-** („de la sine, propriu”, *autobiografie*), **bio-** („referitor la viață”, *bioenergetic*), **geo-** („care privește pământul”, geopolitic), **hemo-** („referitor la sânge”, *hemostatic*), **hipo-** („referitor la cal”, *hipofag*), **iso-/izo-** („egal, de același fel”, *izomorfism*), **orto-** („corect”, *ortografic*), **filo-** („iubitor de”, *filogerman*), **micro-** („mic, a milioana parte”, *microradiografie*), **mono-** („unic, singur, o dată”, *monocelular*), **poli-** („mai mulți”, *polivitamină*), **proto-** („primul, anterior, preistoric, primitiv, simplu, inițial”, *protocronism*), **pseudo-** („fals, aparent asemănător, pretins”, *pseudoștiințific*), **radio-** („referitor la radiația electromagnetică”, *radiolocație*), **semi-** („pe jumătate”, *semipreparat*), **tele-** („departe, la distanță, de departe”, *telecomandă*), **tri-** („trei, triplu”, tri), **zoo-** („referitor la animale, animalier”, *zootehnician*) etc.

Unele prefixoide sunt specifice sau apar cu predilecție în limbajele specializate (terminologii) și, adesea, se creează relații de sinonimie: **ana-** („din nou, înapoi, în afară”, *anacronic*), **epi-** („deasupra, pe”, *epicranian*), **foto-** („referitor la lumină”, *fotofobie*, *fotocelular*), **semi-** = **hemi-** = **demi-** (*hemipareză*, *demisec*), **micro-** = **mini-** (*minicalculator*), **poli-** = **multi-** = **pluri-** (*multidimensional*, *plurimolecular*), **intra-** = **endo-** („înăuntru”, *endocentric*, *intraglandular*) etc.

În opoziție cu *sufixoidele* (falsele sufixe, vezi mai jos), prefixoidele se deosebesc mai puțin de prefixe decât sufixoidele de sufixe, deoarece – în primul caz – nu există consecințe funcționale, pe când – în al doilea – se impune o anumită formă, de obicei, cuvântului-bază (de exemplu, cele care primesc *-fil*, se termină în *-o*: *munteanofil*, cele care primesc *-fug*, se termină în *-i*: *febrifug*).

Pentru compuşii savanţi* se utilizează prefixele internaţionale, prefixoidele, sufixoidele şi bazele clasice. Formăm, de exemplu, termenul *hidrocarbură* (Chim.), corespunzător definiţiei „compus organic din carbon şi hidrogen”, cu elementul de compunere savantă *hidro-* (< gr. *hydro*), şi nu **apocarbură*, adică printr-o „naturalizare” a elementului *hidro-* dată de contaminarea cu semnificaţia „(de) apă, hidric, apos”; sau formăm termenul *binoclu* selectând baza *oclu* din latinescul *oc(u)lus* şi nu cuvântul *ochi*, moştenit din baza menţionată (rezultatul **binochi* ar fi, în mod evident, ilar).

* Un material extrem de preţios şi de minuţios analizat privitor la compunerea savantă se află în lucrarea *Dinamica lexicului românesc* (op. cit.) de Florica Dimitrescu.

Așadar, prefixoidele și sufixoidele sunt elemente formative, prezente în împrumuturi sau în formații după model străin, care dau impresia de prefixe, respectiv sufixe, cuvintele rezultate în acest fel nefiind derivate propriu-zise, ci, mai degrabă compuse (valoarea lexicală a prefixoidelor și sufixoidelor este mai concretă decât cea a prefixelor și sufixelor). Însă, pentru că formațiile lexicale obținute după model străin prin atașarea prefixoidelor și sufixoidelor sunt, în general, analizabile în limba română, Ion Coteanu (apud DSL, op. cit., p. 401) consideră că ele pot fi integrate în procedeele de îmbogățire internă a vocabularului.

Dați și alte exemple pentru fiecare dintre prefixoidele menționate mai sus.

11.3.2. Derivarea cu sufixe. Suffixoidele. Derivatele etnice

Derivarea cu sufixe este un mijloc intern de îmbogățire a vocabularului limbii române extrem de productiv. Numărul mare al sufixelor și varietatea lor impun **două clasificări: morfologică și semantică.**

Clasificarea morfologică distinge sufixele după partea de vorbire în care se încadrează cuvântul nou format (pentru a nu aglomera materialul de față, ilustrăm situațiile prin cel mult două exemple, lista sufixelor nefiind exhaustivă).

Așadar, după acest criteriu, sufixele sunt:

1. **substantivale:** **-ar** (bucătar), **-easă** (mireasă), **-ime** (agerime, muncitorime), **-iță** (casierită, feteță), **-uș** (urcuș, vițeluş), **-iș/-îș** (brădiș, coborâș), **-et** (brădet, tineret);
2. **adjectivale:** **-esc** (ceresc, românesc), **-iu** (albăstriu), **-os** (dureros);
3. **verbale:** **-a** (înnegura, brăzda), **-i** (cuibări), **-ui** (înlocui, biciui), **-iza** (marginaliza);
4. **adverbiale:** **-ește** (prieteneste), **-iș/-îș** (pieziș, târâș);
5. **pronominale:** **-uță** (mătăluță), **-ică** (mătălică), **-ica** (atâtica);
6. **care formează numerale:** **-ime** (optime);
7. **care formează interjecții:** **-ică** (aolică).

Clasa a 6-a ar putea fi inclusă la *substantivale* (clasa 1), dat fiind că numerele în cauză sunt substantive din punct de vedere morfologic.

Clasificarea semantică este mult mai complexă, ca urmare a caracteristicilor semantice ale sufixelor foarte asemănătoare cu cele ale cuvintelor:

- i)** sufixele pot fi **omonime** (augmentativul **-an** cu sufixul de origine **-ean**, în pronunție tot **-an**: *bogătan*, *crișean*; sufixul diminutival **-aș** cu sufixul locativ/de agent **-aș**: *băiețaș*, *mărginaș*, *ciocănaș* – „muncitor în saline”);
- ii)** sufixele pot fi **sinonime** (**-tor**, **-ar**, **-aș**, **-giu**, **-uș**, **-ist** sunt sufixe de agent: *muncitor*, *cizmar*, *poștaș*, *geamgiu*, *cărăuș*, *fochist*);
- iii)** sufixele pot intra în relații de **antonimie** (este drept, una specială – sufixul diminutival **-aș** poate apărea cu sens afectiv, dar și marcat peiorativ: *băiețaș*, *poetaș*);
- iv)** sufixele pot genera **polisemie** (sufixul **-tor** poate forma: ca adjectival, cuvinte care desemnează o însușire dedusă din verbul de bază – *apăsător*; ca substantival, nume de agent – *croitor*, nume de instrumente – *stingător*, nume de plante – *sunătoare*, nume de animale – *ciocănitoare* sau abstracte – *măsurătoare*, *sărbătoare*).

Prin urmare, din punct de vedere semantic se disting următoarele tipuri de sufixe:

- 1. augmentative** (sens de supradimensionare, formează substantive și, mai rar, adjective; cu și fără valoare depreciativă): **-andru** (*copilandru*), **-an/-ean** (*băietan*, *bețivan*, *grăsan*, *tăurean*, *crăpcean*, *chițcan*), **-oi/-oaie/-oaică** (*butoi*, *fătoi*, *băboi*, *măgăoaie*, *vioaie*, *tigroaică*, *băiețoaică*, *englezoaică*; formează și nume proprii: *Alboiu* < *Albu*, *Gheorghiuțoaia*/*Gheorghiuțoiu* < *Gheorghiuță*), **-ovan**, **-oman**, **-oran** (în combinații rare și învechite ale lui **-an**: *prostovan*, *hoțoman*, *chițoran* – „șoarece mare de câmp”);
- 2. diminutive** (sens de subdimensionare și/sau afectiv și/sau peiorativ, în funcție de context; formează substantive, adjective și, rar, adverbe și pronume): **-aș** (*copilaș*, *actoraș*, *trandafiraș*, *golaș*), **-el/-ea/-icel/-icea/-ică/-icică/-uică** (*nepoțel*, *puțintel*, *cumnățea*, *curățea*, *floricea*, *ușurică*, *puțintică*, *aolică*, *mătălică*, *fetică*, *mărgică*, *prostică*, *măricică*, *păsăruică*, *ferestruică*), **-or/-ior/-ioară/-cior/-cioară** (*repejor*, *roșior*, *prostioară*, *oscior*, *căscioară*, *crăticioară*), **-iță** (*bluzuliță*), **-uc/-ug/-ucă/-ugă/-igă** (*grăsuc*, *năsuc*, *lănțug*, *mămucă*, *tărucă*, *păstrugă*, *săpăligă*), **-ișor/-ișoară/-șor** (*mărișor*, *fețișoară*, *încetișor*, *binișor*, *locșor*), **-uleț** (*gărduleț*, *șanțuleț*), **-uș/-ușă** (*gălbenuș*, *nițeluș*, *vițelușă*), **-uț/-uță** (*grăsuț*, *bunuță*, *mătăluță*);

Când un cuvânt ca *trandafir* înseamnă „specie de trandafir” și nu „trandafir mai mic” (ca și în alte situații asemănătoare: *morunaș*, „specie de pește diferită de morun”, sau la numele proprii – *Andreiaș/Andreieș* ș.a. – și în cazul altor sufixe) intervine fenomenul numit **neutralizare**, pentru că diminutivul își pierde, mai mult sau mai puțin, valorile conotative suplimentare.

3. **de agent** (au semnificația generală de „cel care îndeplinește într-un mod oarecare o acțiune”; formează substantive și adjective): **-ar/-er** (*brutar, dulgher*; **-ar** poate avea și valori depreciative – *opincar, mămăligar*), **-aș/-eș** (*făptaș, arcaș, plutaș, buclucaș, codaș, băieș, cimpoieș*), **-easă** (*cusătoreasă, coloneleasă*), **-eț/-eață/-ăreț/-ăreață** (*iubeț, iubeață, înfigăreț, plimbăreață, băltăreț* – „vântul”, nu „cel care locuiește la baltă” care este derivat cu sufixul de origine **-ăreț**), **-giu/-agiu** (*reclamagiu, scandalagiu, camionagiu*), **-ist** (*ceferist, zeflemist*), **-tor** (*băutor, judecător, ghicitor*);
4. **pentru denumirea însușirii din obiecte** (se atașează la o bază care nu exprimă ea însăși o calitate, nu este un adjectiv – deci nu intră în discuție: *negricios* < *negru*, *albăstriu* < *albastru* etc.; formează adjective de la substantive, de la verbe sau de la alte părți de vorbire): **-al** (*vamal, săptămânal*), **-ar** (*inelar, mărfar*), **-aș** (*nărăvaș, fruntaș*), **-at** (*gușat, înmănușat*), **-bil** (*atacabil, lăudabil, locuibil*), **-esc** (*boieresc, orășenesc*), **-eț/-ăreț** (*glumeț, băgăreț*), **-ist** (*microbist, căminist, junimist*), **-iu/-ie** (*cireșiu, auriu, purpurie, vișinie, fistichie*), **-os/-ios/-cios** (*zemos, tămâios, lucios* < *luciu*), **-tor** (*chinuitor, fermecător*), **-nic** (*fățarnic, îndoielnic*), **-et/-it** (*urlet, grădinărit*);
5. **pentru denumirea plantelor și animalelor** (multe din acestea sunt și diminutive); **nume de plante**: **-aș** (*toporaș*), **-el/-ea** (*ghiocel, albăstrea*), **-ică** (*răchițică*), **-ior/-cior/-șor** (*lăcrămioară, cimbrișor, ovăscior*), **-uță** (*feriguță*), **-iță** (*crăiță, cununiță*), **-uș/-ușcă** (*păiuș, căldărușă, crețușcă*), **-uleț** (*pufuleț*), **-ariță** (*măselariță, pelinariță*), **-ar** (*frăgar, acățar*), **-tor** (*plesnitoare, sunătoare*), **-os** (*nebunoasă*), **-iș** (*aluniș*), **-oi** (*usturoi*), **-easă** (*cârciumăreasă*); **nume de animale, păsări și pești**: **-ar** (*cufundar, lopătar, țipar*), **-aș** (*ferestraș* – „soi de rață”, *morunaș*), **-ean(că)** (*boulean* – „pește”, *dumbrăveancă* – „cioară pucioasă”), **-at** (*dințat* – „pește”), **-el** (*fântânel* – „păstrăv”, *vânturel* – „soi de șoim”), **-ică** (*stufărică* – „pasăre”, *burtică* – „pește”), **-ior/-ișor** (*roșioară* – „pește”,

domnișor – „soi de cintează”, *gălbioară* – „presură”), **-iță/-ăriță** (*gârliță* – „soi de rață”, *inăriță* – „soi de cintează”, *nisipăriță* – „pește”), **-iu** (*arămiu* – „soi de lipan”), **-oi/-oaică** (*pițigoi*, *cojoaică*, *codoi* – „pește”), **-os** (*bălos* – „pește”), **-tor** (*ciocănitore*), **-uș/-ușcă** (*pietruș* – „soi de pescăruș”, *plevușcă* – „pește”), **-uț** (*lătuț* – „pește”), **-ete** (*orbete*), **-uică** (*nevăstuică*), **-elniță** (*urechelniță*);

6. **pentru denumirea instrumentelor** („instrumente” într-o accepție largă; primele două sufixe se atașează la substantive, al treilea, la verbe): **-ar** (*alfabetar* – „repertor”, *cenușar*), **-niță** (*botniță*, *zaharniță*), **-tor/-toare** (*încălțător*, *ascuțitoare*, *strecurătoare*);

7. **pentru denumiri abstracte**: **-are** (*adunare*, *crezare*), **-ere** (*părere*, *abatere*), **-ire/-îre** (*ocrotire*, *coborâre*), **-ătate** (*puținătate*, *bunătate*), **-eală** (*acreală*, *buimăceală*), **-ie/-ărie** (*boierie*, *cumetrie*, *măgărie*), **-anță/-ență/-ință** (*alianță*, *prezență*, *biruință*), **-ime** (*agerime*, *cruzime*), **-ism** (*ardelenism*, *pașoptism*), **-ură/-ătură** (*adunătură*, *cotitură*, *căzătură*), **-eață** (*albeață*, *dulceață*).

8. **colective**: **-ărie/-ăraie** (*apărie*, *prăfăraie*), **-et** (*bănet*, *brădet*), **-ime** (*dăscălime*, *studențime*), **-iș** (*ariniș*, *păienjeniș*, *tufiș*), **-iște** (*cânepiște*, *porumbiște*).

9. **locative**: **-ie/-ărie/-erie** (*blănărie*, *cazangerie*), **-ean** (*arădean*, *râmnicean*).

10. **pentru indicarea modalității** (formează adverbe din substantive și adjective; **-ește** trebuie să respecte condiția să existe de la aceeași bază și un adjectiv în **-esc**): **-ește** (*nebunește*, *copilărește*), **-iș/-îș** (*pieptiș*, *chiorâș*), **-mente** (*actualmente*, *singularmente* – apare foarte rar la teme românești).

11. **pentru nume proprii de familie** (în româna contemporană există puține sufixe specializate în acest sens și presupun – ca augmentativele, diminutivele sau numele de agent – o poreclă sau un supranume): **-escu** (*Popescu*, *Andreiescu*), **-eanu** (*Iacobeanu*, *Ungureanu*).

Găsiți relații de sinonimie, antonimie, omonimie între sufixele exemplificate în cele două clasificări de mai sus.

Sufixoidele (*false sufixe* sau *pseudosufixe*), ca și prefixoidele, au în comun cu sufixele numai poziția de afixare (se atașează după o bază), dar sunt cuvinte cu sens de sine stătător în limba de origine (cele mai multe sunt din greaca veche).

Sufixoidele curente în limba română sunt: **-fug** („care alungă, care fuge”, *febrifug*, *vermifug*, *centrifug*, *ignifug*), **-fob** („care are aversiune, teamă patologică (de ceva)”, *claustrofob*, *agorafob*, *acrofob*, *xenofob*), **-fil** („iubit de”, *anglofil*, *calofil*, *heliofil*), **-for** („care poartă, purtător”, *necrofor*, *hidrofor*), **-log** („specialist”, *psiholog*, *dermatolog*, *filolog*), **-gramă** („schemă, grafic”, *antibiogramă*, *organigramă*), **-cid** („care ucide, ucigător”, *bactericid*, *fratricid*), **-fag** („care se hrănește cu”, *antropofag*, *cronofag*, *energofag*).

Așa cum s-a arătat deja (vezi *supra*, la prefixoide) sufixoidele impun o anumită formă, în cele mai multe cazuri, cuvântului-bază: de exemplu, bazele care primesc *-fil* se termină în *-o*, iar cele care primesc *-fug*, se termină în *-i*.

Dați și alte exemple pentru fiecare dintre sufixoidele menționate mai sus.

Derivatele etnice sunt denumirile de locuitori autohtone sau autohtonizate (ale locuitorilor altor țări/localităților străine). Acestea se formează, de regulă, cu anumite sufixe, mai rar, prin derivare regresivă (Andalucia/Andaluzia – *andaluz*, Birmania – *birman*, Cehia – *ceh*, Croația – *croat*, Grecia – *grec*, Iugoslavia – *iugoslav*, Turcia – *turc* etc.) și, uneori, prin denumire complet diferită de cea a localității/țării respective (Coasta de Fildeș – *ivorian*, Madagascar – *malgaș*, Monaco – *monegasc* etc.).

Ilustrăm mai jos *sufixe* utilizate în **derivarea etnică** pentru limba română.

Exemple:

- ac:** Austria – *austriac*, Bosnia – *bosniac*, Prusia – *prusac*;
- an:** Afg(h)anistan – *afg(h)an*, Africa Centrală – *centrafrican/afrikan*, Alsacia – *alsacian*, America de Sud – *sud-american*, Alba Iulia – *albaiulian*, Andorra – *andorran*, Boston – *bostonian*, Budapesta – *budapestan*, Chile – *chilian*, El Salvador – *salvadorian*, Honduras – *hondurian*, Laos – *laoțian*, Milet – *milezian*, Napoli/Neapole – *napolitan*, Paris – *parizian*, Peru – *peruan/peruvian*, Roman – *romașcan*, Tazlău – *tazlăuan*, Târgu-Jiu – *târgujian*;
- ar:** Kosovo – *kosovar*;

- aș:** Papua-Noua Guinee – *papuaș*;
- (uv)ean:** Bistrița – *bistrițean*, Bistrița-Năsăud – *năsăudean*, Caransebeș – *caransebeșean*, Covasna – *covăsnean*, Giurgiu – *giurgiuvean*, Gura Humorului – *humorean*, Hârșova – *hârșovean*, Huși – *hușean*, Oaș – *oșean*, Mediaș – *medieșean*, Miercurea-Ciuc – *miercurean*, Predeal – *predelean*, Râmnicul Sărat – *râmnicean*, Râmnicu-Vâlcea – *vâlcean*, Târgu-Mureș – *târgumureșean*, Turda – *turdean*;
- en:** Madrid – *madrilen*; Slovenia – *sloven*;
- ez:** Bordeaux – *bordelez*, Bruxelles – *bruxellez*, Burundi – *burundez*, Ceylon – *ceylonez*, Java – *javanez*, Japonia – *japonez/nipon*, Marsilia – *marsiliez*, Milano – *milanez*, New York – *newyorkez*, Noua Zeelandă – *neozelandez*, Piatra-Neamț – *pietorean*, Portugalia – *portughez/lusitan*, Praga – *praghez*, Saigon – *saigonez*;
- in:** Anzi – *andin*, Levant – *levantin*, Mallorca – *mallorquin*;
- it:** Moscova – *moscovit*, Yemen – *yemenit*;
- ot:** Cairo – *cairot*, Cipru – *cipriot*, Mangalia – *mangaliot*, Sofia – *sofiot*, Tokio – *tokiot*.

11.3.3. Derivarea parasintetică, regresivă și frazeologică

Derivarea parasintetică reprezintă formarea de cuvinte noi prin atașarea simultană sau succesivă (succesiunea nemaiputându-se reconstitui diacronic) a unui prefix și a unui sufix la același cuvânt-bază: *închipui*, *îndulci*, *îmbărbăta*, *îmbărbătare*, *încuietoare*, *îmbucurător* etc.

O probă simplă pentru identificarea derivatelor parasintetice este suprimarea, pe rând, a prefixului, respectiv a sufixului. Dacă ambele suprimări au ca rezultat o formă nereperabilă în limba română, atunci derivatul în cauză este sigur parasintetic. De exemplu, S₁ – *îmbărbăta* - pref. **îm-** > **bărbăta*, S₂ – *îmbărbăta* - suf. verb. **-a** > **îmbărbăt*.

Toate tipurile de derivare înfățișate până în acest punct sunt derivări progresive, adică se obțin formații lexicale noi prin adăugare de afixe. **Derivarea regresivă**, mult mai slab reprezentată în limba română decât cea progresivă, se realizează prin **suprimare de afixe** (sufixe lexicale sau desinențe) și se bazează, de regulă, pe **principiul analogiei**: astfel, s-a derivat regresiv din *etimologie* cuvântul *etimolog* pentru a-l înlocui pe mai vechiul *etimologist* în baza existenței perechilor *filologie-filolog*, *mineralogie-mineralog*, *geologie-geolog*, *psihologie-psiholog*, *stomatologie-stomatolog* ș.a.m.d.

Cuvântul nou, rezultat al derivării regressive, are înfățișarea unui cuvânt-bază. De aceea, în cele mai multe cazuri, trebuie să se recurgă la istoria limbii. De exemplu, pentru că prefixul **-ne** nu se atașează de obicei la verbe, verbele *neliniști*, *nemulțumi* sunt derivate, prin îndepărtare de afix, de la *neliniștit* și *nemulțumit*, nu invers. Alte exemple: *zbor* < *zbura*, *cânt* < *cânta*, *îngheț* < *îngheța* etc.

O **clasificare** a derivatelor regresive se poate face după criteriul morfologic, adică în funcție de partea de vorbire rezultată prin suprimarea de afixe (preluăm clasificarea și exemplele aferente din DSL, op. cit., p. 163):

1. **verbale provenite din substantive (postsubstantivale):** *aloca* < *alocație*, *aniversa* < *aniversare* etc.;
2. **verbe provenite din adjective (postadjectivale):** *deosebi* < *deosebit*, *nesocoti*, *nedumeri*, *nemulțumi* din adjectivele (interpretate greșit ca participii) *nesocotit*, *nedumerit*, *nemulțumit* etc.;
3. **substantive provenite din substantive:** *mandarin* < *mandarină*, *lămâi* < *lamâie*, *portocal* < *portocală* etc.
4. **substantive provenite din verbe (postverbale):** *avânt* < *avânta*, *înot* < *înota*, *vaiet* < *văita*, *auz* < *auzi*, *dezgheț* < *dezgheța* etc.

Derivarea frazeologică este un tip de derivare mai complex, deoarece constă în formarea unei unități frazeologice pe baza altei unități frazeologice din aceeași limbă (Th. Hristea) și deci nu este o simplă atașare de afixe.

Prin derivare frazeologică se pot obține:

1. **locuțiuni substantive:** *băgare de seamă* < *a băga de seamă* + **-re**, *aducere aminte* < *a aduce aminte* + **-re**, *păreră de rău* < *a-(i) părea rău* + **-re** etc.);
2. **locuțiuni adjectivale:** *scos din fire* < *a scoate din fire*, *pescuitor în apă tulbure* < *a pescui în apă tulbure*.

Frazeologia este o disciplină lingvistică în curs de constituire, al cărei obiect de studiu este reprezentat de unitățile frazeologice. Clasificarea acestor unități în subunități, identificarea surselor lor sunt două dintre obiectivele acestei noi discipline.

Căutați și alte exemple pentru fiecare dintre tipurile de derivare înfățișate mai sus.

11.3.4. Compunerea. Schimbarea valorii gramaticale

Compunerea este un alt mijloc intern de îmbogățire a vocabularului, mai puțin productiv decât derivarea, și constă în reunirea a două sau mai multe cuvinte într-o unitate lexicală cu un sens nou.

Ilustrăm mai jos tipurile de compunere.

1. **Compunerea prin contopire** – aceasta poate avea la bază relații sintactice de tip:
 - a) **parataxă** (coordonarea prin juxtapunere) – *oricare, cineva, bunăoară, celălalt, fiecare, numai decît, deocamdată* etc.;
 - b) **hipotaxă** (subordonare) – *botgros, untdelemn, bunăvoie, bunăstare* etc.
 2. **Compunerea prin alăturare** – și acest tip se poate realiza prin:
 - a) **parataxă** (coordonarea prin juxtapunere) **cu cratimă** – *pușcă-mitralieră, cuvânt-bază, mobilă-tip, navă-satelit, anglo-francez* etc;
 - b) **hipotaxă** (subordonare) **cu cratimă sau fără** – *Almașul-Mare, Baia Mare, Târgu-Jiu**, *Calea Laptelui, Vatra Dornei, Târgu-Ocna**, *vorbă-lungă, coate-goale, încurcă-lume, viță-de-vie, bună-cuviință, ducă-se-pe-pustii* etc.).
- * Există și cazuri de falsă parataxă: de exemplu, *Târgu-Jiu* și *Târgu-Ocna* trimit, de fapt, la *Târgul Jiului* și respectiv *Târgul Ocnei* (la bază se află o relație de subordonare).
3. **Compunere prin abreviere:**
 - a) **după inițială:** *CFR* (Căile Ferate Române), *ONU* (Organizația Națiunilor Unite) etc.;
 - b) **din trunchierea primelor silabe ale unor baze:** *ROMPRES* (Presa Română), *SANEPID* (la bază, formație calchiată după (rus.) *sanitarnaia epidemiolighiceskaia* > (rom.) [aviz/control]) **Sanitar Epidemiologic**, *APROZAR* (**A**provizionare [cu] **Z**arzat), *loc. cit.* * (**locul citat**), *aprox.* * (**a**proximativ) etc.;

* A se vedea ortografierea cu punct sau fără a abreviatelor de diverse tipuri în materialul *Ce e nou în DOOM 2* în *Anexa 2* a cursului.

- c) **mixtă** (abreviere după inițială și silabe trunchiate/baz(e)): *aragaz* (< Astra **R**omână + **g**az), *cca* (circa) etc.

Schimbarea valorii gramaticale: conversiunea, metalimbajul – sunt alte procedee interne de îmbogățire a vocabularului, însă acestea nu fac obiectul expres al expunerii de față, deoarece mijloacele implicate sunt de altă natură decât lexicală. Precizăm aici doar că articularea este cel mai frecvent procedeu de **conversiune**, iar prin **metalimbaj** (marca grafică mai frecventă fiind ghilimelele [„ ”]) orice parte de vorbire devine substantiv (de exemplu, „**Frumos**” este un *adjectiv propriu-zis*). Chiar propozițiile și frazele pot funcționa în metalimbaj ca substantive (de exemplu: *Vine o vreme ¹/ când „mi se pare” devine o certitudine ²/*. sau „*Vorba ceea: «Zi-i lume ¹/și te mântuie ²/».*” – Creangă).

Metalimbajul nu poate fi totuși considerat un mijloc propriu-zis de îmbogățire lexicală, dat fiind că nu rezultă formații lexicale noi, ci doar actualizări temporare (contextuale) a unor sensuri.

Și despre conversiune s-ar putea afirma aparent același lucru, dacă ne referim la cazurile de schimbare a valorii gramaticale fără antrenarea schimbării formei. De exemplu, în enunțul *Binele se răsplătește **cu** bine* avem adverbul *bine* convertit în substantiv în ambele ocurențe. La prima ocurență, marca schimbării gramaticale (art. hot. pr.-zis și encl. **-le**) afectează forma cuvântului (are ca rezultat o formă nouă). La a doua ocurență, cuvântul apare într-o poziție sintactică nouă (vezi regimul cazual impus de prepoziția de acuzativ **cu** și posibilitatea ca forma convertită să primească atribut, comportându-se astfel ca un substantiv: cf. [...] *cu [mult] bine*), rezultatul fiind schimbarea valorii gramaticale, dar nu și a formei cuvântului. Totuși, chiar și în această situație se poate vorbi de îmbogățire lexicală, dar fără mărci formale de tip afixe gramaticale atașate la cuvânt.

11.5. Decompozarea după afixele lexicale

În practica predării, decompozarea după afixele lexicale se face, de obicei, în felul următor:

începșoare < pref. *în-* + *ceață* + suf. adj. *-os* + suf. vb. *-a* + suf. subst. *-re*.

NU recomandăm această modalitate de decompozare, deoarece ea prezintă principalul dezavantaj al nepunerii în evidență a etapelor de formare (nu se înțelege care formă din care a

rezultat), dar și pe acela al neprecizării rădăcinii lexicale atunci când aceasta nu se suprapune cu cea a bazei.

Rădăcina (radicalul) este afixul lexical indecompozabil dintr-un anume cuvânt, iar

baza (cuvântul-bază) desemnează punctul de plecare al fiecărei operații de derivare, deci cuvântul al cărui radical este folosit pentru atașarea afixului derivativ.

De exemplu, în cuvântul *deluros* (< răd. *del-* + infix *-ur-* + suf. adj. *-os*), rădăcina este *del-*, iar baza este *deal*. Sunt și situații când rădăcina coincide ca formă cu baza (sau, altfel spus, baza nu a suferit nicio modificare fonetică în procesul afixării): în cazul cuvântului *colțuros* (< răd. *colț* + infix *-ur-* + suf. adj. *-os*) prezintă identitate a rădăcinii cu baza.

Așadar, decompozarea corectă se realizează ca în exemplul următor. Pentru fiecare etapă a decompozării se va lua întotdeauna în considerare clasa morfologică din care face parte cuvântul pentru a stabili ordinea detașării afixelor; de exemplu, mai jos avem un substantiv deverbal – este normal să se detașeze mai întâi sufixul cu ajutorul căruia s-a format acest deverbal și nu prefixul.

Exemplu

- (I) *încețoșare* < (*a se*) *încețoșa* + suf. subst. *-re*;
- (II) (*a se*) *încețoșa* < pref. deloc. *în-* + *-cețos-* (< *cețos*, prin alternanță consonantică [s/ș]) + suf. vb. *-a* (derivare parasintetică – atașarea simultană a prefixului și a sufixului);
- (III) *cețos* < răd. *ceț-* (< baza *ceață*, prin apocopa vocalei [ə] și alternața vocalică [a/e]) + suf. adj. *-os*.

Să ne reamintim...

- mijloacele de îmbogățire a vocabularului limbii române sunt: *derivarea*, *compunerea* și *conversiunea* (schimbarea valorii gramaticale);
- derivarea este cel mai productiv mijloc de îmbogățire a vocabularului limbii române;
- decompozarea după afixe lexicale se face în etape, pentru a se evidenția astfel evoluția fiecărei forme în parte.

11.5. Îmbogățirea vocabularului – mijloace externe

Îmbogățirea vocabularului unei limbi se poate realiza și prin mijloace externe. Acestea sunt **împrumutul** și **calcul lingvistic**.

Împrumutul reprezintă un „proces de încorporare a unui element lingvistic dintr-un idiom în altul” (DSL, op. cit., p. 279). Împrumutul afectează toate subsistemele limbii (împrumuturi de sunete – vezi sunetele [ö] și [ü], nefonologizate în română –, mărci flexionare, tipare sintactice), dar se manifestă cu precădere în lexic.

11.5.1. Împrumutul lexical

Împrumutul lexical – ca, de altfel, toate celelalte tipuri de împrumut – este rezultatul contactelor diverse stabilite între idiomuri, este deci o manifestare a *interferenței lingvistice*. Dintre factorii extralingvistici care favorizează împrumuturile menționăm: *vecinătatea geografică, conviețuirea populațiilor, raporturile* (economice, politice, culturale) *între comunități*.

Împrumutul poate fi: a) **direct** sau **indirect** (printr-o filieră lingvistică); b) **popular** sau **savant**; c) pe cale **orală** sau **scrisă**; d) **vechi** (din fazele anterioare modernizării limbii și în opoziție cu cuvintele moștenite*) sau **nou**.

* Cuvintele moștenite sunt acelea din fazele de formare a limbii, altfel spus, etimoanele care au trecut prin transformări fonetice cu caracter regulat, căci se știe că aceste transformări acționează într-o limbă numai până la definitivarea macrostructurii ei și, uneori, și prin accidente fonetice: cf. (lat. cl.) *directus* < (lat. pop.) *directu* < (rom. v.) *direptu* < *dereptu* < *dreptu* < *drept* – cuvânt moștenit, în opoziție cu: (lat. cl.) *directus* < (rom. mod.) *direct* – împrumut târziu, neologic, din latină, prin îndepărtarea conștientă a unei terminații nespecifice structurii limbii române.

Împrumutul nou trimite la un alt termen – **neologism**. Prin acest termen „se indică o unitate lexicală (semnificat, semnificant sau reuniunea celor două) care a pătruns recent într-o limbă dată” (DSL, op. cit., p. 343). Termenul are o eficiență relativ redusă datorită ambiguității caracteristicii *recent*, care depinde de raportarea cronologică operată. Cercetările privitoare la periodizarea limbii române au lămurit această problemă – neologismele sunt împrumuturile intrate în limba română începând cu procesul (prima fază) de modernizare a ei, proces a cărui limită inferioară este secolul al XVIII-lea (spre sfârșit). În funcție de *momentul*

intrării lor în limbă, de *frecvența* utilizării lor și de *diversitatea categoriilor de vorbitori* care le folosesc, neologismele se adaptează fonetic și morfologic la structura limbii române, mai mult sau mai puțin sistematic. Cuvintele neologice încă neadaptate se numesc *barbarisme*. Așadar, după proveniența lor, barbarismele pot fi: franțuzisme, anglicisme, germanisme, americanisme etc.

Clasificarea împrumuturilor se face *după origine* (vezi Th. Hristea, op. cit.) și *sincronic*, *după criterii lingvistice*, obiectivul celei din urmă fiind delimitarea neologismelor de calcuri.

Un alt criteriu de clasificare a împrumuturilor este *gradul de asimilare* („românizare”), despre care vorbește A. Stoichițoiu-Ichim (în *Aspecte ale influenței limbii engleze...*, op. cit.).

Așadar, **după gradul de asimilare**, împrumuturile se încadrează într-una dintre următoarele categorii:

- a) **termeni integral adaptați** (fonetic, grafic, morfologic) – *lider, miting, bos, a agreea*;
- b) **termeni în curs de adaptare** (anglicisme și americanisme) – *board, briefing, congressman/congresmen, lobby, speaker/spicher, speech/spici, staff, summit, yankeu*;
- c) **xenisme** („străinisme”) – *Big Brother, establishment, leadership, mcdonaldizare, shadow government, road map*.

Autoarea precizează că granița dintre primele două categorii nu poate fi precis trasată, deoarece procesul de asimilare este în curs de desfășurare și invocă drept argument fenomenului dublei grafii (tip *boss/bos, speech/spici*). Se observă o tendință de „reanglicizare”; revenirea la ortografia etimologică (cf. formele *leader, meeting, congressman* etc.) este considerată o manifestare a snobismului lingvistic. Unele forme dezvoltă chiar plurale hibride, le-am numi noi, de tip *leader > leader-ii*, obținut din adăugarea desinenței românești de plural „-i” la forma neadaptată la limba română.

În fine, autoarea citată mai observă că, în unele cazuri, procesul de asimilare este înregistrat cu întârziere de dicționarele românești, care continuă să reflecte situația din engleză, ignorându-se astfel diversele modificări de formă sau/și de sens survenite în limba română (de exemplu, anglicismul *lobby* este folosit în presă cu sensul engl. *lobbysm*, „activitate de influențare, persuasiune”, dar dicționarele de neologisme, precum MDN, nu înregistrează această modificare formală și semantică).

Trebuie precizat că în clasificarea înfățișată mai sus nu se face o delimitare netă între neologisme și calcuri. Unele forme, incluse la *xenisme* (*Big Brother, shadow government, road map*) au generat deja calcuri frazeologice (vezi mai jos).

11.5.2. Calcul lingvistic

Calcul lingvistic (sinonim: *decalc*) este un fenomen lexical complex care, într-o accepție largă, denumește „procedeul de transpunere literală, exactă, a unui **cuvânt semantic analizabil**, a unei **construcții** sau numai a unui **sens**, dintr-o limbă **A** într-o limbă **B**, cu materialul limbii **B**” (DSL, op. cit., p. 90, subl. n.). În funcție de ce anume desemnează elementele subliniate în definiție, calculul presupune o tipologie diversă și încă insuficient de riguroasă (tocmai datorită multitudinii de criterii avute în vedere). Redăm mai jos câteva clasificări (exemplele sunt preluate din DSL și A. Stoichițoiu-Ichim, *Aspecte ale influenței engleze...*, op. cit.).

- **După criteriul structural, al copierii parțiale sau integrale a „forme interne”** (adică a sensului etimologic proxim) **a modelului din limba „donatoare”**:
 - a) **calcuri integrale (totale)** – (rom.) *suprafață* < (fr.) *surface*, (rom.) *susține* < (fr.) *soutenir*;
 - b) **calcuri parțiale (semicalcuri)** – (rom.) *procentaj* < (fr.) *pourcentage*.
- **După nivelul lingvistic vizat**:
 - a) **calcul semantic (lexical)** – cuvântul românesc de origine latină *limbă* avea în româna veche și sensul „popor”, sub influența cuvântului slav corespunzător (язык – în transliterare *iazîk*); la sensurile deja existente ale cuvântului românesc *nebun* s-a adăugat sub influența limbii franceze sensul „piesă de șah” (< fr. *fou*); tot din franceză (< fr. *feuille*) a fost preluat pentru cuvântul românesc *foaie* și sensul „ziar, revistă, publicație”, acum învechit; iată și câteva calcuri semantice noi, toate având ca sursă limba enleză: (a) *agrea* (< engl. *agree*) – „a fi de acord”, *cârțiță* (< engl. *mole*), „șpion infiltrat”, *determinat* (< engl. *determined*), „hotărât”, *domestic* (< engl. *domestic*), „intern, propriu unui stat”, *image* (< engl. *image*), „percepție publică”, *provocare* (< engl. *challenge*), „dificultate de învins”, *uliu* (< engl. *hawk*), „personalitate oficială cu spirit belicos”;
 - b) **calcul gramatical** – (rom.) *a schimba direcția*, după (fr.) *changer de direction*.
- **După extensia unităților lexicale calchiate**:
 - a) **calc lexical** (traducerea unui singur cuvânt) – (rom.) *dreptunghiular* < (fr.) *rectangulaire*;

- b) **calc frazeologic** (transpunerea unei sintagme stabile în limba „donatoare”) – (rom.) *a pune în aplicație*, după (fr.) *mettre en application*; limba engleză a furnizat în ultimele decenii multe asemenea formații frazeologice: *axa răului* (< engl. *axis of evil*), *Carte Albă* (< engl. *White Paper*), *câine de pază* (< engl. *watchdog*), *corectitudine politică* (< engl. *political correctness*), *clasă de mijloc* (< engl. *middle class*), *cortină de fier* (< engl. *iron curtain*), *discriminare pozitivă* (< engl. *positive discrimination*); *foaie de parcurs* (< engl. *road map*), *foc prietenesc* (< engl. *friendly fire*), *Fratele cel Mare* (< engl. *Big Brother*), *gulere albe* (< engl. *white collars*), *guvern din umbră* (< engl. *shadow government/cabinet*), *lider de opinie* (< engl. *opinion leader*), *ONG* – „organizație nonguvernamentală” (< engl. *NGO – National Government Organization*), *pierderi colaterale* (< engl. *collateral damages*), *primă doamnă* (< engl. *first lady*), *principiul dominoului* (< engl. *domino effect*), *război rece* (< engl. *cold war*), *Unchiul Sam* (engl. *Uncle Sam*).

Combinarea acestor criterii conduce la subdivizări mai rafinate și, implicit, mai riguroase (de exemplu, *ape radioactive*, după fr. *eaux radioactives*, este *calc frazeologico-gramatical* – cf. Th. Hristea).

11.6. Argoul și jargonul în dinamica vocabularului

În cele ce urmează vom prezenta două dintre *sociolectele* limbii române: *argoul* și *jargonul*. **Sociolectul** reprezintă o *variantă idiomatice delimitată după criterii sociale*, spre deosebire de **dialect**, care reprezintă *variantele cea mai întinsă ca subdiviziune lingvistică teritorială a unei limbi* (următoarele subdiviziuni fiind: subdialectul, graiul, subgraiul).

Argoul apare cu această denumire numai în unele limbi (română, rusă, franceză) și cu alte denumiri, dar acoperind relativ aceeași noțiune, în alte limbi (it. *furbesco* – „limbajul șmecherilor”; sp. *cale* (< țig.) – „limbajul hoților”; engl. – *cant* – „limbajul răufăcătorilor”).

DEFINIȚIE GENERALĂ

Argoul este un limbaj codificat, înțeles numai de inițiați, ceea ce înseamnă că este utilizat de grupuri sociale relativ închise și care se opun conveniențelor (elevi, studenți, soldați, pușcăriași), grupări care vor să se diferențieze de alți vorbitori.

Pentru discuția privitoare la argou ca *lexic special*, vezi Ana Ene, *Introducere în lexicografie...* (op. cit., pp. 47-49).

Iată câteva **caracteristici de bază** ale argoului:

- vocabularul specific al argoului este foarte schimbător, de aici decurgând una dintre cauzele dificultății decodării lui din afară;
- cuvintele de bază, fonetica și morfosintaxa aparțin limbii pe care o dublează;
- argoul are preponderent întrebuințare orală.

Pentru a satisface condiția permanentei reînnoiri, argoul are mai multe **surse**. Le ilustrăm mai jos.

i) Folosirea cu sensuri schimbate a unor cuvinte din limba comună: *cocor* („hoț care voiajează operând în diverse locuri, pungaș care înșală femeile prin promisiuni de căsătorie”); *cobzar* („informator, trădător”; vezi și expresia „X te-a cântat”); *premiat* („condamnat”); *termometru* („bastonul de cauciuc al polițiștilor”); *universitate* („închisoare, pușcărie”). Uneori, prin așa-numita *derivare sinonimică*, se utilizează mai multe cuvinte din limba comună cu același sens sau cu sensuri apropiate: *curcan*, *scatiu*, *sticlete* („polițist”); *caramangiu*, *junior*, *diurnist*, *angrosist* („hoț”); *academie*, *mititica*, *incubator*, *preventoriu* („închisoare”) etc.

ii) Cuvinte dialectale sau arhaice mai puțin cunoscute (sau deloc) de toți vorbitorii: *pârnaie* (reg. – „oală de pământ”, argou – „închisoare”); *calemgiu* (arh. „funcționar în administrație publică”, argou – idem); *calpuzan* (arh. – „falsificator de bani”, argou – idem) etc.

iii) Termeni tehnico-științifici cu circulație relativ restrânsă: *lunetist* („informator”); *streptomycină* („coniac”); *acciz* (în expr. „te bagă la acciz”, adică „intri la plată”); *afazit* („beat”), *capelmaistru* („hoț foarte iscusit”), *draibăr* („spărgător de mare clasă”) etc.

iv) Împrumuturi din limbi străine:

a) diverse neologisme/barbarisme: *bonjur* (în expr. „l-a servit la bonjur”, adică „l-a furat din buzunarul hainei”); *junior* („hoț tânăr”); *șvaițer* („gestionar, vânzător”); *tapeur* („profitor”); *angrosist* („infractor”); *audient* („tăinuitor, complice”) etc.;

b) din limba țigănească: *rodimos* („percheziție”); *chișer* („hoț de buzunare”); *(a) mangli* („a fura”); *phiraimos* („spargere”), *solovast* („furt de buzunare”); *țiflar* („polițist”) etc.

v) **Derivarea:** *ascultătoare* („urechi”); *bălcești* („vechea bancnotă de 100 de lei”); *diurnist* („delapidator”) etc.

Unii cercetători susțin că se preferă termenii expresivi, însă utilizatorii s-ar părea că resimt doar secundar această expresivitate. De altfel, termenii în cauză devin expresivi de abia când intră în limba comună (*mișto*, *a ciordi*, *a șparli*, *a ciripi*). Expresivitatea acestora este cu atât mai mare, cu cât includ mai mulți tropi: **metaforă** – *boboc* („student în anul I, hoț începător etc.”); **metonimie** – *foaie* („bancnotă”); **antonomază** – *gherlă* („închisoare – termen generalizat de la renumita închisoare Gherla); **eufemism** – *mititica* („închisoare”).

Deși lexicul argotic este foarte eterogen și mobil, deci greu de sistematizat, s-a încercat totuși o **clasificare după domenii**. Iată ilustrate, pe scurt, câteva dintre ele: **1) limbajul sportiv** – (*a*) *bubui* („a șuta puternic”); *boabe* („goluri, puncte”); *dansează-l!* („dublează-l!”); *cartonar* („arbitru”); *dresor* („antrenor”) etc.; **2) limbajul studenților** – *boabă* („restanță”); *a bubui*, *a buși* („a pica un examen”); *cui* („examen greu”); *felicitare* („mustrare”); *a se camufla* („a face fițuici”) etc.; **3) limbajul infractorilor/pușcăriașilor:**

În fine, mai trebuie precizat că, uneori, este dificil de trasat granița dintre elementele argotice și cele familiare. Totuși, criteriul delimitării decurge din trăsătura esențială a argoului, anume aceea de *lexic special codificat, înțeles numai de către inițiați*. Așadar, multe dintre exemplele date mai sus fie au intrat deja în limbajul comun (deci au devenit familiare, colocviale), fie urmează să intre, ceea ce determină o dinamică permanentă a limbajului argotic în ideea păstrării caracterului de cod lingvistic.

DEFINIȚIE GENERALĂ

Jargonul reprezintă o variantă a limbii naționale, delimitată mai ales după criterii sociale, culturale sau profesionale.

Ca *limbaj special*, **jargonul** pune probleme similare cu cele ale argoului, lexicul și pronunțarea fiind nivelurile afectate (după Iorgu Iordan, limbajul sportivilor se constituie în limita dintre argou și jargon).

Termenul **jargon** a căpătat și *un sens general*, acela care desemnează *orice limbaj tehnic cu o terminologie de specialitate (profesionalisme)*.

Prin extindere, **jargonul** desemnează și folosirea deformată a elementelor unei limbi în aceeași intenție de diferențiere a unui grup de altele (unele elemente sunt inutile): *malșansă* („neșansă”), *demoazelă* („domnișoară”), *jour fix* („zi de primire”), *bonton* (în expresia *a fi de bonton*, „a fi în acord cu codul bunelor maniere/al înaltei societăți; a fi distins, elegant”), *șarmant* („captivant, fermecător, seducător”) etc.

11.7. Rezumat

Unitatea de învățare 11 prezintă mijloacele de îmbogățire a vocabularului – atât pe cele interne, cât și pe cele externe. În cadrul primei modalități de îmbogățire, sunt descrise tipurile de derivare, tipurile de compunere, dar și conversiunea, deși aceasta se produce preponderent cu mijloace gramaticale. Mijloacele externe de îmbogățire a vocabularului, împrumutul și calcul lingvistic, sunt descrise, definite și exemplificate.

11.8. Test de evaluare

- Decompozați următoarele structuri morfematice, precizând tipul afixelor: *încețoșat*, *reînființare*, *pâlpâială*, *înfățișare*, *mormăit*, *deluros*, *neîntemeiat*, *răstălmăcit*, *neîmblânzit*, *îngândurat*, *gogoșerie*, *rămuriș*, *cuconet*, *viespăraie*, *obraznicătură*, *treierătoare*, *lumânărică*, *închipuire*, *îmbărbătare*, *descreierat*, *nemaipomenit*.
- Se dau cuvintele: (a) *șofa*, (a) *întreține*, *panoramă*, *ucigă-l-crucea*, *aragaz*, *acefal*, *agorafobie*, *binefacere*, *nictalfob*, *mobilă-tip*, *interșanjabil*, *centrifugare*, *auzibil*, *binecredincios*, *orășenism*, *papagalicește*, *izomorfism*. Să se precizeze, pentru fiecare, dacă este format pe teren românesc și cum. Dacă nu sunt formații lexicale românești, să se arate felul intrării lor în limbă (împrumut, calc).

11.9. Tema de control nr. 2 (se predă conform graficului stabilit la prima activitate tutorială)

Răspundeți cerințelor:

- Rescrieți enunțurile de mai jos corectând toate greșelile de limbă (indiferent de natura lor). Extrageți-le apoi separat pe cele de natură lexico-semantică, indicând tipul de greșală.
 - Întradevăr cartea care am terminat-o ieri este într-o-câtva interesantă, dar însă deja nu

mai mi-aduc aminte câteva amănunte așadar trebuie ca să revin din nou asupra acelor capitole.

2. În cei privesc pe prietenii mei se poate să se spună că au un program libertin.
3. Nu-ș amintii cei spusese iei, și nu se sfiii săi întrebe iar din nou, cine este principalul protagonist al filmului anglofrancez.
4. În magazinele centrale au fost aduse decât mărfuri calitative.
5. Casa iubitei mele mătușe este tot odată habitaculul al nenumărate pisici.

BAREM: 5 p. (rescrierea corectă a enunțurilor) + 5 p. (identificarea corectă a greșelilor lexico-semantică) = 10 p.

II. Se dau următoarele cazuri de *modificări semantice*:

1. cuvântul **mahalagi** (*mahala* + *suf. -giu*; *mahala* < tc. *mahalle*) desemnează „locuitorul unei mahalale, periferii”, dar, relativ recent, a început să mai însemne și „persoană vulgară”, intrând astfel în sinonimie cu „țopârlan, bătăran etc.”;
2. verbul **a înțărca** (*în* + *țarc*; *țarc* < alb. *čark*, gr. *tsárkos*) însemna la origine „a închide mieii în țarc pentru a-i dezobișnui de supt”; azi, mai înseamnă „a înceta alăptarea sugarilor”, „a dezobișnui, a dezvăța, a lipsi pe cineva de ceva” și intră în expresia ***l-a înțărcat dracul*** (despre cineva foarte șiret); substantivul **suflet** (< lat. **sufflitus* < *sufflare*) păstrează în nenumărate expresii sensul original de „suflare, respirație”, însă, aproape în toate, există o conotație secundară. Sensul general este acela de „esență a personalității umane”. Cuvântul mai este reperat și într-un context ca *sat de o mie de suflete*.

Cerință: Să se precizeze, pentru fiecare caz, pe ce direcție și prin ce trop s-a produs evoluția semantică descrisă.

BAREM: 5 p. (rezolvare corectă) × 2 modificări semantice = 10 p.

III. Alegeți o pagină (sau fragmente însumând o pagină) dintr-un roman/nuvelă/orice alt fel de text, care să conțină elemente de *argou* și/sau *jargon*. Demonstrați în maximum o pagină, redactată computerizat la un rând, încadrarea acestor elemente ca argotice/de jargon. Fragmentul citat va fi transcris/scanat și se vor da toate trimiterile bibliografice corespunzătoare. Nerespectarea limitei de 1 pag. atrage neluarea în considerare a lucrării.

BAREM: 5 p. (identificarea elementelor solicitate) + 5 p. (argumentarea încadrării elementelor solicitate) = 10 p.

IV. Bifați soluția corectă printr-un X pe formularul nominal de la sfârșitul testului grilă.
Subiectele au în mod obligatoriu o singură soluție corectă.

1. Precizați în câte afixe lexicale (prefixe, sufixe, rădăcini) poate fi descompus adjectivul *neîndestulător*:
 - a) cinci;
 - b) trei;
 - c) patru.
2. Baza cuvântului *îmbărbătare* este:
 - a) -bărbăt-;
 - b) îmbărbăta-;
 - c) bărbat.
3. Indicați câte greșeli (de orice tip) există în enunțul *Grație consecvenței și a seriozității studenților cei mai buni le-a fost acordată câte o distincție*:
 - a) patru;
 - b) două;
 - c) trei.
4. La utilizarea formei evidențiate în enunțul *Toți au **ansamblat** greșit piesele s-a ajuns prin*:
 - a) atracție paronimică;
 - b) accident fonetic;
 - c) accident semantic.
5. Rădăcina cuvântului *înfățișare* este:
 - a) -făț-;
 - b) înfățișa-;
 - c) față.
6. Indicați seria care include numai cuvinte formate prin *derivare parasintetică*:
 - a) îmbina, impenetrabil, deochea;
 - b) încuietoare, îmbărbăta, descreierat;
 - c) descreți, dejuga, nesomn.
7. Se dau cuvintele: *nebun, necaz, negoț, negocia, nemernic, neon, nerușinat, nesaț, netot, nevoie*. Precizați în structura a câte dintre acestea intră prefixul **ne-**:
 - a) trei;
 - b) patru;
 - c) cinci.
8. Indicați seria care conține numai cuvinte formate cu prefixoide sau/si sufixoide:
 - a) circumcis, apatrid, hiperventilat;
 - b) hipofag, hemostatic, panromanice;
 - c) heterodox, vermifug, prestabilit.
9. La utilizarea formei subliniate în enunțul *A dat în **marșalier** până s-a ciocnit s-a ajuns prin*:
 - a) atracție paronimică;
 - b) accident fonetic;
 - c) accident semantic.
10. Indicați seria care conține numai formații obținute prin *calchiere*:
 - a) susține, (a) sublinia, (a) coabita, (a) colabora;
 - b) (a) întreține, suprafață, procentaj, (a) menține;
 - c) dreptunghiular, intransitiv, impardonabil, (a) aparține.

REZOLVARE SUBIECT IV – TEMA DE CONTROL 2

Numele și prenumele.....

Grupa.....

	A	B	C		A	B	C		A	B	C		A	B	C		A	B	C
1				3				5				7				9			
2				4				6				8				10			

BAREM: 10 soluții corecte × 1 p. = 10 p.

Unitatea de învățare 12. NOȚIUNI GENERALE DE SEMANTICĂ

Cuprins

12.1. Introducere.....	135
12.2. Obiectivele unității de învățare.....	135
12.3. Schiță a semanticii diacronice și a problemelor sensului.....	136
12.4. Direcțiile semanticii moderne.....	137
12.5. Semantica structurală: metodologie, analiza semantică structurală.....	138
12.6. Unitățile analizei semantice structurale. Tipologia semelor.....	140
12.7. Analiza lexicală-paradigmatică.....	147
12.8. Rezumat.....	151
12.9. Test de autoevaluare.....	151

12.1. Introducere

Unitatea de învățare 12 prezintă principalele probleme ale sensului și, implicit, ale semanticii. Capitolul descrie premisele constituirii semanticii ca disciplină, principalele direcții ale semanticii moderne, într-o primă parte, pentru ca într-o a doua parte să se insiste pe metodologia, principiile și unitățile de analiză specifice semanticii structurale, ca fiind orientarea cea mai importantă în școala lingvistică europeană în contemporaneitate. De asemenea, se prezintă trei dintre cele mai uzitate clasificări ale semului, concept central în semantica structurală. Ca o ilustrare a acestor noțiuni teoretice se descrie în linii generale un tip de analiză semantică practicat în lingvistica românească – analiza lexicală-paradigmatică.

12.2. Obiectivele unității de învățare 12

După parcurgerea unității de învățare, studenții vor fi capabili:

- să delimiteze câmpul de cercetare, obiectul de studiu și obiectivele semanticii;
- să identifice principalele orientări semantice moderne;
- să opereze cu diversele unități de analiză ale semanticii structurale;
- să aplice analiza semantică în studiul diverselor probleme ale vocabularului.

Durata medie de parcurgere a acestei unități de învățare este de 2 h.

12.3. Schiță a semanticii diacronice și a problemelor sensului

DEFINIȚIE

Semantica este o ramură a lingvisticii al cărei obiect de studiu este reprezentat de sensuri (proprietăți ale cuvintelor, construcțiilor, propozițiilor, frazelor).

Între sensuri se stabilesc relații de polisemie, sinonimie, antonimie, omonimie etc., relații care fac obiectul de studiu atât al semanticii, cât și al lexicologiei.

În funcție de diversele accepții ale sensului, se au în vedere două discipline majore: **semantica lingvistică** și **semantica aparținând altor științe**. Între aceste domenii există interferențe.

Semantica lingvistică este cu precădere *descriptivă*, pentru că se dezvoltă numai în interiorul unei limbi, privind o perioadă limitată de timp din evoluția limbii respective. Acest tip de semantică a debutat cu o metodologie diacronică, a fost deci, până pe la jumătatea secolului trecut, subordonată *curentului istorist*. Începuturile ei se leagă de nume precum: **Wilhelm von Humboldt** (care a marcat ruperea de organicism – curentul dominant în cercetarea lingvistică a secolului al XIX-lea; Humboldt este considerat părintele *psihologismului lingvistic*), **Afanasii Afanasievici Potebnea** (a impus, în descendența lui Humboldt, *direcția psihologică* în știința filologică rusă și a deschis noi perspective în cercetarea literaturii și a artei în general), **Michel Bréal** (unul dintre primii lingviști care au încercat să dea o explicație schimbărilor de sens, cauza principală fiind acțiunea *tropilor*), **Lazăr Șăineanu** (preocupat și el de cauzele schimbărilor de sens; el introduce un nou factor – *uitarea* sensului original), **Antoine Meillet** (aduce ca noutate în studiul modificărilor semantice *factorul sociologic*), **Hans Sperber** (a cercetat modificările de sens *cu instrumentele psihanalizei freudiene*).

Continuatorii acestei direcții sunt iarăși nume de referință în cercetarea lingvistică: **Stephen Ullmann, Karl Baldinger, Pierre Guirod** ș.a.

Teoriile conținute în studiile lingviștilor **Jost Trier** (autorul *teoriei câmpurilor lexicale*, în cadrul căreia se studiază pentru prima dată sensul cuvintelor într-un „context” și nu izolat), **Ferdinand de Saussure** (*tezele sale despre limbă* și conceptul de *valoare lingvistică* au pus bazele științifice ale lingvisticii moderne) și **Louis Hjelmslev** (care arată într-un articol din 1958 că *sensurile unităților lexicale sunt susceptibile de analiză sistematică*) marchează

mutarea problemelor sensului de pe axa diacronică pe *axa sincronică*. Ferdinand de Saussure este considerat părintele *structuralismului lingvistic*.

Imperativele generale ale *semanticii moderne (sincronice)* sunt:

- organizarea sensurilor într-un sistem lingvistic;
- elaborarea unor legi generale de organizare a sensurilor;
- studierea relației sens propriu/sens figurat.

12.4. Direcțiile semanticii moderne

Direcțiile principale ale semanticii moderne sunt: *semantica structurală*, *semantica transformațională* și *semantica logică* (aceasta din urmă neapărtinând propriu-zis cercetării lingvistice, ci, mai degrabă, studiului limbii din perspectivă logică și filozofică).

Numitorul comun al acestor direcții este **metalimbajul semantic**. Conceptul *metalimbaj semantic* presupune o distincție mai generală, aceea dintre *limbaj-obiect* și *metalimbaj*.

Limbajul-obiect este reprezentat de orice *limbă naturală* sau *artificială* susceptibilă de a fi supusă unei descrieri globale sau parțiale.

Metalimbajul este limbajul în care se realizează descrierea unui alt limbaj. Toate științele uzează de un metalimbaj. Un metalimbaj este **semantic** dacă se ocupă cu studiul fenomenelor de sens și/sau de denotație dintr-un limbaj-obiect.

• **Semantica structurală** este produsul doctrinei și metodei structuraliste (vezi mai sus reprezentanții și problemele legate de cercetarea structuralistă). Structuralismul a delimitat ca unitate minimală a semanticii **semul** (trăsătură semantică distinctivă, pertinentă, prin analogie cu fonologia a cărei unitate minimală nu mai este considerată a fi fonemul, ci trăsătura distinctivă, dat fiind că fonemul este „decompozabil”, adică îi corespunde o matrice de trăsături distinctivă). În virtutea acestei delimitări, oricărei unități lexicale dotate cu sens îi va corespunde un **semem** (totalitatea semelor care caracterizează acea unitate).

Semantica structurală expune așadar un principiu unic de descriere a sensului. Acest principiu este de natură *analitică* și constă în a considera *sensul lexical drept o unitate decompozabilă*, de unde rezultă că *sensul lexical* este un concept (prin aceeași analogie cu fonemul), dovadă a *izomorfismului* dintre expresie și conținut. Semantica structurală este un mănunchi de tendințe unite, ce este drept, printr-o metodologie generală comună, dar există și un dezavantaj. Acesta constă în terminologia neunitară (termeni, precum *clase*, *izotopie* etc.,

apar cu accepții diferite la autori diferiți). Asupra acestei direcții, fiind extrem de utilă analizei diverselor niveluri lexico-semantică, vom reveni.

- **Semantica transformațională** (*generativă*) se constituie în parte a teoriilor generative, al căror autor este **Noam Chomsky**. Acesta a publicat, în 1965, versiunea a doua a *teoriei generative* (numită și *teoria standard*) în *Aspects of the Theory of Syntax*. Teoria are două componente: *componenta transformațională* – care este *sintaxa*, *componenta interpretativă* – alcătuită din *semantică* și *fonologie*. De componenta semantică a teoriei transformaționale se arătaseră preocupați, în anii '60, și **Jerrold Katz** și **Jerry Fodor** (colaborând mai apoi și cu **Paul Postal**). Aceștia stabilesc în cadrul componentei semantice un *lexicon* (un vocabular special) și un *tip de reguli*. Cuvintele aparțin limbajului-obiect și se numesc *formative*. Prin *reguli* se arată cum se compune sensul unei propoziții din sensul formativelor. Lexiconul uzează de trei categorii de *simboluri* (sau *mărci*): *semantice*, *distinctive* și *selective*.

- **Semantica logică** își are originile în analiza logică a științelor exacte și a limbajului filozofiei. Principalii reprezentanți sunt **Ludwig Wittgenstein** și **Rudolf Carnap**. Conjugând teoriile wittgensteiniene asupra limbajului, în general, și asupra semnificației, în particular, Rudolf Carnap elaborează o metodă de analiză semantică numită *metoda intensiunii și a extensiunii*. Anii '60 sunt marcați în semantica logică de elaborarea *metodei modelelor semantice* (sau *metoda lumilor posibile*). Prin această metodă se apreciază condițiile de adevăr ale enunțurilor. Metoda folosește *formalizarea logică* (de unde și denumirea paralelă de *semantică formală*). Studiul sensului se face cu ajutorul logicii matematice, din care, de altfel, se preiau concepte, notații simbolice etc. Semantica logică nu se ocupă propriu-zis de semnificații, dar a obținut informații prețioase privind semantica frazei și a textului. Prin asemenea preocupări, semantica logică aspiră să devină o *teorie a limbajului*.

12.5. Semantica structurală: metodologie, analiza semantică structurală

Semantica structurală presupune, **metodologic** vorbind, *studiul structural* al conținutului (conținutul este înțeles ca *structură*, deci decompozabil).

Principalele trăsături ale acestei direcții semantice derivă din faptul că, în studiul structural, toate definițiile sunt: *imanente* (indiferent de domeniu; adică fac apel în exclusivitate la factorii interni lingvistici), *formale* (fie în sensul utilizării relațiilor dintre

componente, fie în acela al utilizării factorilor de expresie lingvistică) și integral *explicitate* (fiind însoțite de justificarea fiecărei etape și soluții, a fiecărui detaliu de analiză). **Imanența**, **formalismul** și **explicitarea** asigură caracterul obiectiv și științific al metodologiei structuraliste.

Alte trăsături ale operațiilor structuraliste:

- au caracter **analitic** (urmăresc segmentarea succesivă a corpusului în elemente componente până la nivelul unităților minimale);
- au caracter **sincronic** (se aplică în sincronie; diacronia structurală nu este altceva decât compararea datelor obținute în sincronie);
- au caracter **descriptiv** (urmăresc descrierea stării surprinse de corpus, fără considerații normative).

Tehnici formale de analiză în structuralism:

- a) *distribuția* – se referă la totalitatea contextelor (sau a vecinătăților) în care o unitate lingvistică poate apărea într-o limbă (rezultatul este un inventar de invariante, vezi în fonologie reducția variantelor);
- b) *substituția* – operează în plan paradigmatic și constă în înlocuirea într-un context păstrat constant a câte unui element;
- c) *contextul diagnostic* – contextul lingvistic în care apariția unui element este unic determinată, contextul neadmițând decât ocurența unui singur element sau a unei anumite clase de elemente (Z. Harris – școala americană).

Toate aceste tehnici stau la baza unor **metode** cu largi posibilități de aplicare și cuprindere:

- **analiza în constituenți imediați** (segmentarea succesivă);
- **analiza distributivă** (prin context diagnostic);
- **analiza semică** (componențială).

Școlile structuraliste se subordonează *curentului european*, al cărui fondator este **Ferdinand de Saussure**, și *curentului american* (școala structuralistă americană se mai numește și *distribuționalism* sau *descriptivism*), al cărui părinte este considerat **Leonard Bloomfield**. Cele două școli au elemente principiale și metodologice în comun, dar sunt absolut ireconciliabile sub aspectul modului de a privi *semnificația*, de aici decurgând toate

diferențierile majore. Pentru descriptivismul american, semnificația este exterioară lingvisticii (orientarea inițială fiind *behavioristă*, adică bazată pe psihologia comportamentală); semnul lingvistic este o *entitate monoplană*, morfologia și sintaxa fiind înțelese ca prelungiri ale fonologiei. Pentru structuralismul european, semnul lingvistic este o *entitate biplană* (constituită din unitatea dintre *semnificant* și *semnificat*), de unde rezultă că semnificația nu trebuie căutată în afara limbii.

Avantajele incontestabile ale metodei structuraliste, indiferent de școală, sunt posibilitatea analizei sistematice a unităților vizate și mutarea problemelor sensului, în ceea ce privește semantica, în sincronie.

Dezavantajele principale rezidă în terminologia neunitară și în caracterul minimal nu totdeauna evident al semului. Acesta este, nu de puține ori, interpretabil, ceea ce face ca formularea semelor să fie discutabilă din mai multe puncte de vedere (vezi mai jos definirea semului și a caracterului său minimal).

12.6. Unitățile analizei semantice structurale. Tipologia semelor

DEFINIȚIE

Semul este componentă a sensului unui cuvânt sau a unui lexem, considerată trăsătură semantic distinctivă sau pertinentă (prin analogie cu analiza fonologică). Semul se constituie în unitate minimală de semnificație, non-susceptibilă de realizare independentă, care se manifestă numai într-o configurație semantică (sau într-un semem), al cărui element constitutiv este. Valoarea sa distinctivă se stabilește relativ la un ansamblu dat de lexeme.

Sem este termenul preferat de semantica europeană; lingvistica americană preferă termenii *componentă*, *constituent*. Așadar, condiția de a fi minimal (vezi *supra* despre caracterul discutabil al formulării semelor) apare numai în relația dintre sensurile termenilor constitutivi ai unei clase lexico-semantice (paradigmatice) date, în interiorul căreia pot apărea diferențe între seme. De exemplu, clasa {*a privi*, *a scruta*, *a contempla* etc.} este caracterizată de semul (semele) comun(e) /activitate senzorială vizuală/. Este discutabil caracterul minimal al acestei formulări, căci fiecare unitate este susceptibilă de decompozare: /activitate/ + /volitivă/ ș.a.m.d. Formularea unitară, deși complexă, este însă convenabilă pentru că reunește clar

termenii într-o singură clasă și evidențiază, prin opoziție semică, și alte clase (vs /activitate senzorială auditivă/ pentru *a auzi*, *a asculta...*). Așadar, procedura delimitării și formulării semelor se bazează pe comparația sensurilor din clasa semantică dată (câmp lexical, paradigmă lexico-semantică de tip antonimie, sinonimie...) și este o construcție metalingvistică realizabilă prin comutare (substituție de seme care pune în relief corelația în planul expresiei).

Spre ilustrarea acestui aspect, al delimitării semelor prin comparație, vezi mai jos interacțiunile posibile între formulele semice ale unor adjective aflate în relații paradigmatic.

Exemplu

Așadar, formula semică (generală) a lui CALD apare la poziția A. Substituind ultimul sem cu semul /grad foarte mare/, apare o modificare în planul expresiei reprezentată de adjectivul FIERBINTE – vezi poziția B. Dacă se substituie semul /apreciere în plus/ cu /apreciere în minus/, se ajunge la adjectivul RECE – vezi poziția C – și se stabilesc totodată și lexemele care pot apărea alternativ într-un context comun: de pildă, *supă caldă* /vs/ *supă rece*, nu și *supă fierbinte* /vs/ *supă rece* (vezi și principiul simetriei în stabilirea antonimelor, în UI 14, subcap. 14.4.).

A	B	C
$\left\{ \begin{array}{l} \text{/caracteristică/} \\ \text{/(referitoare la) temperatură/} \\ \text{/apreciere în plus/} \\ \text{/grad nedeterminat/} \end{array} \right.$	$\left\{ \begin{array}{l} \text{/caracteristică/} \\ \text{/(referitoare la) temperatură/} \\ \text{/apreciere în plus/} \\ \text{/grad foarte mare/} \end{array} \right.$	$\left\{ \begin{array}{l} \text{/caracteristică/} \\ \text{/(referitoare la) temperatură/} \\ \text{/apreciere în minus/} \\ \text{/grad nedeterminat/} \end{array} \right.$

Tipologia semelor se diversifică în funcție de perspectiva urmărită și de elementele atrase în clasificarea respectivă. Redăm mai jos trei dintre cele mai importante clasificări ale semelor operate în lingvistica europeană.

Clasificarea I (după John Lyons):

- i) **seme lexicale sau de categorizare gramaticală** (preluate ca atare din definiția lexicografică, adică formulări tip dicționar): /caracteristică/, /activitate/, /care.../, /privitor la.../, /asemănător cu.../;

Exemple:

- ❖ în cazul lui *agil*: /care se mișcă ușor, repede/;

- ❖ în cazul lui *afectiv*: /privitor la afect (sau la sentimente)/;
- ❖ în cazul lui *cald*: /privitor la temperatură/ etc.

ii) *seme semantice sau de substanță*:

- a) *descriptive* – /(activitate) vizuală/, /(obiect) de un anumit tip/...);
- b) *scalare sau graduale* (privind gradul de manifestare a unei însușiri) – /grad nedeterminat/, /grad maxim/, /apreciere în plus/ etc.;

Exemplu:

- ❖ adjectivul *gălbui*, aparținând câmpului lexico-semantic al culorilor, este caracterizat – față de *galben* – printr-un sem scalar de tipul /grad inferior/ sau /aproximare în minus/).

Clasificarea a II-a (după François Rastier & Benjamin Pottier):

- i) *seme inerente* – de natură strict semantică, care definesc tipul sau sunt atribuite cu valoare tipică;

Exemplu:

- ❖ atributul /culoare/ al lui *corb* are ca valoare tipică semul inherent /negru/;
- ❖ pentru *cal*, se delimitează următoarele seme inerente: /animat/, /nonuman/, /patruped/.

- ii) *seme aferente* (sau *contextuale*) – care rezultă din propagarea semelor în context;

Exemplu:

- ❖ taxemului* //bărbat, femeie// i se asociază taxemul //forță, slăbiciune//, constituit din seme aferente; sau: semul /peiorativ/ aferent al lui *corb* va fi actualizat în contextul „un corb de rău augur”;

* termen din semantica modernă, care desemnează un cuplu de unități lexicale

- iii) *seme generice* – elemente ale clasemului (vezi mai jos definiția clasemului);

- iv) *seme specifice* – elemente ale semanțemului (vezi mai jos definiția semanțemului).

Aplicați tipologia semelor înfățișată prin clasificările de mai sus și altor cuvinte relaționându-le pe principiul apartenenței la anumite paradigme.

Clasificarea a III-a (după Algirdas Julien Greimas):

- i) **seme nucleare** – elemente de semnificație care se păstrează indiferent de context (cum ar fi semele lexicale sau cele inerente);
- ii) **seme contextuale** – definite prin intermediul gramaticii generative (unde se mai numesc și **seme selective**) ca seme cu dublă natură, *semantică* și *sintactică*;

Exemplu:

- ❖ *a admira* cere un subiect animat uman sau – *a azvârli* operează o selecție atât în privința subiectului, cât și în cea a obiectului (subiect animat, dar obiect nonanimat, concret sau abstract).

Alte unități ale analizei semantice de tip structural sunt: *sememul*, *arhisememul*, *lexemul*, *arhilexemul*, *clasemul*, *semantemul*, *virtuemul*.

DEFINIȚIE

***Sememul* reprezintă reuniunea tuturor semelor care caracterizează o unitate lexicală.**

În afara semelor lexicale și semantice, în formula semică a unui cuvânt sau a unui lexem mai apar și așa-numitele (de către unii cercetători) **seme reziduale**. Acestea diferențiază o unitate de alta, marchează sensul aparte pe care îl ia o unitate într-un anumit context. Ca exemple de sememe, se pot revedea formulele semice ale adjectivelor *cald*, *fierbinte*, *rece*, la care se adaugă semele așa-zis reziduale (contextuale).

DEFINIȚIE

***Arhisememul* (calc după *arhifonem*) este unitatea care definește semnificatul comun unor paradigme sau unor ansambluri de cuvinte.**

Altfel spus, *arhisememul* este *reuniunea sau intersecția tuturor sememelor dintr-un ansamblu lexical*.

Exemplu:

- ❖ Arhisememul /obiect/ + /pentru a se așeza/ + /pentru o singură persoană/

definește clasa {*scaun, fotoliu, taburet* etc.}. Pentru a se individualiza, fiecare termen al clasei respective adaugă la arhisemem semul specific (diferențiator): arhisememul de mai sus + semul /cu brațe/ desemnează termenul *fotoliu*; același arhisemem + semele /fără spătar/, /fără brațe/ desemnează termenul *taburet* ș.a.m.d. Așadar, arhisememul este un ansamblu de trăsături pertinente care subzistă în caz de neutralizare.

DEFINIȚIE

Lexemul este cuvântul contextualizat (deci se definește ca termen nonambiguu, prin opoziție cu cuvânt). Lexemul este o sumă de seme (semem) asociată cu un complex sonor. Spre deosebire de cuvânt, care aparține numai limbii naturale date, lexemul aparține atât limbajului-obiect (limbii naturale date), cât și metalimbii.

Lexemul apare, de pildă, în analiza contextuală pentru dezambiguizarea polisemiei unui cuvânt. Numai cuvântul poate fi *polisemantic* (cf. calorifer *cald*/primire *caldă*), lexemul este *monosemantic*.

DEFINIȚIE

Arhilexemul este ansamblul de seme comune diverselor unități din aceeași paradigmă lexicală, ansamblu care se asociază cu un semnificant constant dintr-o limbă dată. Cu alte cuvinte, este arhisememul care are o formă sintetică și nonperifrastică (se exprimă printr-un singur cuvânt).

De aici, decurg diferențele de lexicalizare între limbi, uneori, neputându-se reda într-o anumită limbă conținutul printr-un singur cuvânt (cum se va vedea că se întâmplă în română, din exemplul care urmează).

Exemple:

- ❖ Cuvintele (fr.) *siège* și (sp.) *asiento* (care nu se pot lexicaliza în română, cf. **așezătoare*, ele neputând fi redate decât perifrastic: /obiect, loc pentru a se așeza/) sunt arhilexeme pentru (fr.) *chaise*, sp. *silla*, rom. *scaun* sau pentru (fr.) *tabouret*, sp. *tabureto*, rom. *taburet*, dar și pentru (fr.) *fauteuil*, sp. *sillon*, (rom.) *fotoliu*.

Uneori, arhilexemul este echivalent cu **hiperonimul** (termen supraordonat unor sensuri ale cuvintelor **hiponime**: *animal* este hiperonim pentru hiponimele *cal*, *pisică* etc.).

DEFINIȚIE

Clasemul reprezintă ansamblul semelor generice și este componenta sememului prin care se indică apartenența la o clasă semantică mai largă.

Exemple:

- ❖ După B. Pottier, care a introdus termenul, cuvântul *dulap* are clasemul /mobilă/, iar clasemul /culoare/ corespunde cuvintelor: (fr.) *rouge*, (fr.) *pourpre*, (rom.) *roșu*, (rom.) *purpuriu* etc.
- ❖ După A. J. Greimas, *clasemul* reunește seme contextuale combinate cu semele de bază: sintagma *leul rage* are clasemul /animal/, pe când o sintagmă de tipul **băiatul rage de durere* este exclusă de clasemul /uman/.

DEFINIȚIE

Semantemul, pentru B. Pottier, este unul din elementele componente ale sememului, care constituie ansamblul semelor specifice ale unității considerate.

Exemple:

- ❖ Pentru *scaun*, semantemul va cuprinde trăsăturile specifice care îl diferențiază de celelalte unități ale paradigmei „scaunelor”: /cu spătar/, /fără brațe/.

DEFINIȚIE

Virtuemul, termen introdus tot de B. Pottier și utilizat numai de unii autori, desemnează semele descriptive (vezi clasificarea I), considerate ca simple posibilități.

Virtuemul mai poate fi definit ca *ansamblul semelor conotative* și este condiționat de factori variabili ai comunicării, în raport cu experiența socio-culturală a interlocutorilor.

Exemplu:

- ❖ Lexemul *roșu* are virtuemul /pericol/, care nu se actualizează însă decât în anumite contexte (ca fiind una din culorile semaforului, de pildă).

Conotațiile exprimate prin virtuem pot fi:

- spontane** – atunci când, de exemplu, un număr evocă un concept: numărul 13 poate actualiza conotația ocazională (virtuemul) /ghinion/;
- contextuale** – în enunțul marcat ironic „Un hoț *a vizitat* muzeul X”, cuvântul evidențiat are semul virtuemic /cu intenția de furt/, ceea ce duce la sinonimia contextuală a cuvântului cu *a fura*;
- analogice** – conotații virtuemice stabilite sociocultural prin comparație: *mai alb ca zăpada*, *lung ca un stâlp de telegraf* etc.

Virtuemul nu trebuie confundat cu *conotația* însăși, care caracterizează semnul în ansamblul lui, pentru că virtuemul redă *particularitățile ocazionale* ale referentului. Așa, de pildă, într-o anumită epocă (cea modernă), „scaunele” pot avea noi forme – pot avea trei picioare, un singur picior, un suport circular etc., ceea ce face ca semul /cu patru picioare/ al referentului *scaun* să nu mai fie pertinent în anumite contexte.

Găsiți și alte exemple corespunzătoare unităților analizei semantice de tip structural.

Să ne reamintim...

- direcțiile semanticii moderne sunt: *semantica structurală*, *semantica transformațională* și *semantica logică*;
- numitorul comun al acestor direcții este *metalimbajul semantic*;
- un metalimbaj este **semantic** dacă se ocupă cu studiul fenomenelor de sens și/sau de denotație dintr-un limbaj-obiect;
- semantica structurală oferă metodologia, principiile și unitățile de analiză cercetării semantice europene;
- semul este considerat unitatea minimală a semanticii.

12.7. Analiza lexicală-paradigmatică

Lingvistica românească a reușit încă de la începuturile modernizării ei să se sincronizeze cu cercetările europene. În domeniul semanticii moderne se detașează la noi, printre altele, lucrarea *Modele de structurare semantică* (op. cit.), semnată de Angela Bidu-Vrăncianu și Narcisa Forăscu., contribuție adusă la descrierea sistematică a sensurilor cuvintelor. Lucrarea se remarcă prin originalitatea cercetării și, nu în ultimul rând, prin claritatea deosebită a expunerii. Prezentăm pe scurt aici această lucrare pentru ilustrarea modului în care sunt utilizate efectiv unitățile de analiză semantică descrise în subcapitolul anterior.

Analiza lexicală-paradigmatică, promovată la noi de autoarele menționate, se încadrează în modalitățile de cercetare și analiză specifice *semanticii lexicale-paradigmatice*. În conformitate cu această încadrare generală teoretică, „obiectul principal de cercetare va fi *sensul cuvintelor*, spre deosebire de *semantica sintactică* (care cercetează sensul enunțurilor cu ajutorul unor auxiliare metodologice aparținând transformaționalismului, logicii sau altor științe”, precizează autoarele (idem, pp. 8-9).

Maniera de cercetare *nu se suprapune* însă vreuneia din cele practicate de principalii reprezentanți ai acestui tip de semantică (Eugen Coșeriu, Benjamin Pottier, Algirdas Julien Greimas, George Mounin, Horst Geckeler). Metodologic vorbind, maniera adoptată este una *structuralistă în sens larg*, iar scopul acestei analize este acela de a evidenția *relațiile de sens dintre cuvinte*. Analiza de acest tip este benefică pentru descrierea sistematică (și, implicit, mai nuanțată) a anumitor *niveluri semantice*: polisemia, sinonimia, antonimia și câmpurile lexico-semantice. Analiza nu se aplică la *omonimie* și *paronimie*, acestea fiind niveluri semantice care nu comportă probleme majore în descriere (omonimia este, oricum, abordată indirect la analiza polisemiei, nivel care – într-o primă etapă – necesită dezambiguizarea eventualei omonimii în care intră cuvântul supus analizei).

Gruparea unităților lexicale în *clase*, pentru care autoarele preferă termenul *paradigme*, este o *operație fundamentală*, căci studiul relațiilor care se stabilesc între sensurile cuvintelor implică organizarea unităților.

Rezultatele obținute vor fi: „organizarea vocabularului, sistematizarea faptelor de vocabular, pentru o mai bună cunoaștere, descriere și utilizare a lui” (idem, p. 13).

Principiile metodologice fiind descrise (în linii generale), nu ne rămâne decât să precizăm **unitățile și etapele** analizei lexicale-paradigmatice. În ceea ce privește *unitățile*, subcapitolul anterior oferă tot materialul explicativ, căci analiza lexicală-paradigmatică utilizează, cu exact

aceleași accepții, următoarele unități deja descrise (*sem, semem, lexem* etc.).

Principală (și prima, de regulă, în ordinea operațiilor) etapă este **analiza componentială** sau **semică**. Procedul de bază în această analiză este *comutarea* (realizată prin *substituție*; vezi mai sus, la descrierea *semului*, înlocuirea semelor care duce la un nou complex sonor). Rezultatul analizei este acela de *stabilire a identităților* și, în special, a *opozițiilor de conținut* (a diferențelor semantice) între unitățile lexicale. În prealabil trebuie satisfăcută o condiție: *principiul proprietăților comune*, adică stabilirea *semelor comune* (1) pentru unitățile reunite într-o aceeași paradigmă lexico-semantică. Pasul următor este constituit de stabilirea *diferențelor semantice* (2), acestea manifestându-se prin *seme variabile* sau *distinctive* (care se prezintă diferit de la un nivel semantic la altul). A treia condiție decurge din primele două: termenii reuniți într-o clasă în felul descris se vor afla într-o *relație paradigmatică*, de tipul „sau... sau”, prin urmare *excluzându-se din același context* (3). Vor apărea astfel „diferențe sub aspectul *complexității, diversificării* (4) și *subordonării* (5) *claselor paradigmatică*, ceea ce constituie *criterii suplimentare* de interpretare a lor.” (idem, p. 23).

A doua etapă este aceea a **analizei contextuale (sintagmatică)**. Prin studiul contextelor *se poate verifica identitatea sau nonidentitatea de sens a două unități* (sau proba funcțională; vezi mai sus, la descrierea *semului*, exemplul prin care se pune în evidență nonidentitatea funcțională a lui FIERBINTE în raport cu RECE, acesta din urmă fiind opus lui CALD). Astfel se determină *compatibilitățile și incompatibilitățile combinatorii* ale unităților lexicale; altfel spus, *contextele comune și restricțiile contextuale* (foarte importante la nivelul *vorbirii*). Analiza contextuală este realizată de cele două autoare prin decelarea a două perspective:

- a. una *preliminară*, „dar aplicată consecvent și unitar”(idem, p. 31) tuturor nivelurilor semantice analizate și care constă în dezambiguizarea contextuală (nu numai semantică) a lexemelor (deosebit de importantă în cazul cuvintelor polisemantice);
- b. alta *ulterioară analizei semice*, concepută *ca o rafinare a acesteia*.

Pentru a), spre exemplificare (preluăm, evident, un exemplu dat de autoare), analiza *adjectivelor*, condiționate gramatical de prezența unui alt termen, presupune încadrarea cuvântului într-o anumită clasă paradigmatică pentru actualizarea unui anumit sens. ÎNALT se grupează în aceeași clasă cu SCUND, MIC, PITIC și alți termeni, pe baza trăsăturii /extensiune verticală/ rezultată din contexte ca *om ÎNALT, munte ÎNALT* etc. Contexte de tipul *sunet ÎNALT, voce ÎNALTĂ* dictează însă încadrarea adjectivului în discuție în aceeași clasă semantică cu ASCUȚIT, GRAV, JOS.

Pentru b), care vizează rafinarea (detalierea), se face precizarea că „*are o pondere mai*

mare în ce privește *polisemia* și *sinonimia* și limitată sau mai mică în cazul *antonimiei* și *câmpurilor lexico-semantică*” (idem, p. 33). Studiul *distanței contextuale* dintre sinonime este unul dintre aspectele interesante ale acestei analize (vezi același exemplu referitor la *cald*, *fierbinte*).

Analiza stilistică este cea de a treia etapă și, ca și cea contextuală, reprezintă o posibilitate de actualizare semantică și este subordonată celei semice. Prin analiză stilistică se va înțelege o analiză stilistică restrânsă, cu implicații strict lingvistice, și nu analiza specifică disciplinei numite *Stilistică*. Această etapă de analiză figurează, pentru unitatea lucrării celor două autoare, la toate nivelurile semantice, dar „ea este cu adevărat interesantă și utilă numai la *polisemie* și *sinonimie* (dar, și aici, din perspective diferite)” (idem, p. 35). În cazul *polisemiei*, „organizarea sensurilor în conținutul unui cuvânt este urmarea marcării lui stilistice și a unui anumit raport între sensurile denotative și cele conotative” (ibidem). În cazul *sinonimelor*, rezultatele analizei stilistice sunt remarcabile, căci se pune astfel în valoare identitatea sau non-identitatea lor *funcțioanlă*, pe de o parte, și modul în care sunt capabile să funcționeze ca variante în anumite condiții, pe de altă parte. Dat fiind că demonstrarea oricăror valențe stilistice se face prin intermediul unui context, analiza stilistică apare ca dependentă de cea contextuală (prin utilizarea contextului ca variantă funcțional-stilistică).

Avantajele analizei lexicale-paradigmatice sunt, așadar, incontestabile în ceea ce privește descrierea nivelurilor semantice. Pe de altă parte, lucrarea prezintă în finalul ei și un capitol, intitulat *Modelarea matematică*, în care se exploatează metodele și instrumentele specifice matematicii în vederea studiului relațiilor dintre sensurile cuvintelor grupate în clase paradigmatică.

În încheiere, selectăm câteva exemple din capitolul de aplicații al lucrării. Exemplele se referă la importanța contextului ca auxiliar în interpretarea semantică.

Exemplul 1

„În anumite combinații contextuale, unele lexeme realizează sensuri speciale, exprimând valori marcate de trăsături semantice nedetectabile la nivelul analizei paradigmatică.

❖ Astfel, NEMULȚUMIRE, termenul cel mai neutru din paradigma lexemelor care denumesc sentimente are, în contextul care urmează, datorită determinantului, și ideea de „protestatar, manifestat”:

„(De Gaulle... După câțva timp se retrage, totuși, de la putere). Contractul lui cu Franța se încheiase pe acest fond de NEMULȚUMIRE *furioasă* a nepoților care vor altceva.” (E. Simion, *Timpul trăirii, timpul mărturisirii, Jurnal parizian*, Ed. Cartea Românească, București, 1979, p. 102).

Exemplul 2

Termenul SEVERITATE, combinat cu adjectivul *afectuoasă* realizează un sens diferit de cel indicat de DEX „care judecă și pedepsește fără indulgență”. Adjectivul, caracterizat prin trăsătura /afectiv-simpatetic/, modifică oarecum sensul substantivului prin adăugarea acestui sem în exemplul:

❖ „Bucuria doamnei Giroud este de a se judeca pe sine și, prin sine, pe alții, cu o SEVERITATE *afectuoasă*” (idem, 136).

Exemplul 3

Adjectivul APRINS din contextul care urmează realizează, datorită combinației, un sens abstract, marcat prin trăsătura /(surescitare) psiho-intelectuală/, păstrându-și din sensul propriu marca graduală /grad maxim/:

❖ „*Creierii APRINȘI de alcool* ai directorului lucrau încet” (Ion Marin Almăjan, *Tornada*, Ed. Eminescu, București, 1980, p. 38).

Exemplul 4

Termenul BUCURIE, nemarcat la nivelul sistemului sub aspectul trăsăturii /exteriorizare/, primește în contextul citat mai jos acest sem, rezultat din combinația cu *transfigurate* și cu *extaz*:

❖ „... prin fața ochilor i se perindau sute de chipuri necunoscute, *transfigurate de BUCURIE și extaz*” (idem, p. 12).

Aceeași observație este valabilă pentru lexemele din exemplele:

❖ „... *radiind de FERICIRE*” (Sorin Titel, *Pasărea și umbra*, Ed. Eminescu, București, 1977, p. 186).

❖ „Ea însă ieși din baie, luptându-se parcă din răspuseri cu *un surâs de FERICIRE* care parcă îi strâmba chipul acum demachiat” (Marin Preda, *Marele singuratic*, Ed. Cartea Românească, București, 1972, p. 100).

❖ „... o auzea cum își freacă degetul mare de speteaza scaunului și și-o închipuia *radiind de BUCURIE*”, (S. Titel, op. cit., p. 12).

- ❖ „Ca să scap de ADMIRAȚIA *mulțimii a trebuit să fug*”, (S. Titel, idem, p. 188).
- ❖ „... *pe chip îi apăru o expresie de CHIN* care parcă n-avea nici o legătură cu lacrimile care îi curgeau șiroaie” (M. Preda, op. cit., p. 100).
- ❖ „... de câte ori întreba, această *expresie de MÂHNIRE* fără leac dispăre.” (M. Preda, op. cit., p. 98).

Exemplul 5

- ❖ „... *încovrigat de SLAB* ce era” (S. Titel, p. 166).
- ❖ „Și în sfârșit a înțeles și ea că *nu e chiar atât de NEFERICITĂ*, că o iubesc și eu ca la început” (M. Preda, p. 77).

Să ne reamintim...

12.8. Rezumat

12.9. Test de autoevaluare (vezi rezolvarea în *Anexa 1*)

1. Formula semică a lui **înghețat** este: modificarea survenită în planul expresiei
/caracteristică/, /(privoare la) va fi reprezentată de:
temperatură/, /apreciere în minus/, /grad
maxim/. Schimbând în această formulă
ultimele două seme cu semele /apreciere
în plus/ și /grad nedeterminat/

2. Semul inerent pentru ***pom***, delimitat prin opoziție cu ***copac***, este:
 - a) /fructifer/;
 - b) /decorativ/;
 - c) /nefructifer/.
3. Clasesul cuvântului ***om*** include semele:
 - a) /mamifer/, /biped/, /uman/;
 - b) /mamifer/, /biped/, /reproducere sexuată/;
 - c) /mamifer/, /reproducere sexuată/, /rațional/.
4. Semantemul cuvântului ***om*** include semele:
 - a) /mamifer/, /biped/;
 - b) /mamifer/, /reproducere sexuată/;
 - c) /uman/, /rațional/.
5. Lexicalizarea arhisememului /obiect/ + /cu destinație practică precisă/ + /pentru amenajarea unui spațiu construit/ este:
 - a) ***mobilă***;
 - b) ***decorațiuni***;
 - c) ***furnir***.
6. Arhisememul este:
 - a) suma semelor contextuale;
 - b) reuniunea tuturor lexemelor unui ansamblu lexical;
 - c) parte a sememului unui lexem care subzistă în caz de neutralizare.
7. Se dau enunțurile: 1. „*Ne-am răcit împreună*” (I. L. Caragiale); 2. *O pisică neagră mi-a tăiat calea*; 3. *E prost ca noaptea*; 4. *Lupta s-a încheiat o dată cu ridicarea steagului alb*. În aceste enunțuri se actualizează, în ordine, conotațiile virtuemice:
 - a) 1. contextuală, 2. spontană, 3. spontană, 4. analogică;
 - b) 1. spontană, 2. analogică, 3. analogică, 4. contextuală;
 - c) 1. contextuală, 2. spontană, 3. analogică, 4. spontană.
8. În enunțul „*La acest punct **academia** franceză se apropie de biserica ortodoxă. Femeile nu pot intra în altar.*” (E. Simion, *Jurnal*), cuvântul evidențiat este folosit în sens:
 - a) conotativ virtuemic;
 - b) conotativ general;
 - c) denotativ.

Unitatea de învățare 13. NIVELURI LEXICO-SEMANTICE (I). OMONIMIA, PARONIMIA, POLISEMIA

Cuprins

13.1. Introducere.....	153
13.2. Obiectivele unității de învățare.....	153
13.3. Omonimia.....	154
13.4. Paronimia.....	155
13.5. Polisemia: definire.....	155
13.5.1. Polisemia: diferențierea de omonimie.....	155
13.5.2. Polisemia: cauze, clasificare.....	157
13.6. Rezumat.....	158
13.7. Test de autoevaluare.....	158

13.1. Introducere

Unitatea de învățare 13 începe seria descrierilor nivelurilor lexico-semantică cu prezentarea omonimiei, paronimiei și polisemiei. Se prezintă clasificarea omonimelor după criteriul toleranței limbii/vorbitorilor, fără a se mai aduce în discuție toate celelalte clasificări care presupun, de fapt, niște subcriterii. Paronimia – neconstituind un nivel care să conducă la o anumită organizare a vocabularului – este prezentată foarte sumar. Aceasta, mai ales pentru că atracția paronimică, fenomenul care suscită interes în legătură cu acest nivel, a fost prezentat deja într-un capitol anterior. Prin analiza contextuală, etapă a studiului de tip lexical-paradigmatic înfățișat în capitolul anterior, se identifică trăsăturile definitorii pentru cuvintele polisemantice și pentru omonime, aceste două niveluri confundându-se adesea.

13.2. Obiectivele unității de învățare 13

După parcurgerea unității de învățare, studenții vor fi capabili:

- să înțeleagă în ce mod conduc omonimia și polisemia la organizarea vocabularului;
- să diferențieze tipologic elementele nivelurilor lexico-semantică descrise.

Durata medie de parcurgere a acestei unități de învățare este de 2 h.

13.3. Omonomia

DEFINIȚIE GENERALĂ

***Omonimia* este manifestarea următorului proces (contrariu sinonimiei): același corp fonetic trimite la doi referenți diferiți.**

De exemplu, se află în omonimie *pistol*₁ – „armă de foc de dimensiuni mici” și *pistol*₂ – „veche monedă de aur” sau *mur*₁ – „zid” și *mur*₂ – „arbust” etc. În mod evident, omonimia este creatoare de ambiguitate în orice limbă, consecința sesizării acestui fenomen ducând de multe ori la eliminarea unui omonim (cum e cazul cu *mur*, învechit, căruia i s-a preferat *zid*) sau la modificarea lui (adjectivul *nou* ar fi trebuit să aibă la feminin plural forma *nouă*, cf. rom. veche: *haine nouă*, *case nouă* etc.; pentru evitarea confuziei cu forma de singular a femininului, s-a preferat omonimia cu forma de masc. sg. sau cu forma pronominală omonimă *noi*, care nu este așa de supărătoare, contextele fiind mai clare în privința diferențierii).

Sub același aspect al gradului de ambiguitate, omonimele se clasifică în: ***intolerabile*** (sau *totale*) și ***tolerabile*** (sau *parțiale*). Primele au drept caracteristică faptul că sunt *identice* în toate formele pe care le iau în limbă: cf. *tapițerie*₁ – „meseria” și *tapițerie*₂ – „locul unde se exercită profesiunea sau magazinul de desfacere a produselor respective”, *albinărie*₁ – „meseria de apicultor” și *albinărie*₂ – „prisacă” etc. O a doua caracteristică a ***omonimelor intolerabile*** este aceea a funcționării lor în același grai și în același stil funcțional de limbă (să apară în contexte de același tip). Din această perspectivă, nu se poate vorbi de omonimie intolerabilă în cazul: *spătar*₁ – „rezemătoare de scaun”, *spătar*₂ – „curea de ham care vine pe spatele calului” și *spătar*₃ – „boier care ținea spada domnului” (*Limba română contemporană*, op. cit., p. 119).

Când cele două condiții nu sunt îndeplinite, omonimia este ***tolerabilă***, cuvintele care intră în această relație diferențiindu-se printr-un *element fonetic* (omografele: *bărem* – adv. și *barém* – subst.), *gramatical* (*bun*₁ – „bunic”, cu pl. *buni* și *bun*₂ – „produs”, cu pl. *bunuri*) sau printr-unul stilistico-funcțional (de exemplu, *bob*₁ – „sămânță”, cu pl. *boabe* și *bob*₂ – „sanie”, cu pl. *boburi*, formă folosită numai în legătură cu sportul respectiv).

Găsiți și alte exemple de omonime care să se încadreze în tipologia expusă.

13. 4. Paronimia

DEFINIȚIE GENERALĂ

***Paronimele* sunt cuvintele care se deosebesc printr-unul sau două foneme și neavând nicio legătură de sens.**

De exemplu, termenii perechilor următoare sunt în relație de paronimie: *originar/original*, *temporal/temporar*, *eluda/elida*, *consort/consorțiu* etc..

Paronimia nu formează un nivel organizat al vocabularului. În ciuda asemănării lor cu omonimele (vezi definițiile), acest fenomen se încadrează în categoria asemănărilor accidentale, provocând nu de puține ori, în vorbirea oamenilor incuți, insuficient instruiți greșeli de limbă (vezi *supra*, UI 10, subcap. 10.4.2. despre *atracția paronimică*).

13. 5. Polisemia: definire

Capacitatea majorității cuvintelor din limbile naturale de a avea mai multe sensuri (în opoziție cu unitățile limbajelor artificiale) se numește polisemie. Statistica a arătat că aproximativ 80% din cuvintele lexicului activ al oricărei limbi sunt polisemantice.

DEFINIȚIE GENERALĂ

Este cuvânt polisemantic orice grup de corpuri fonetice identice reunit de un sem prezent în fiecare din ele.

Acest *sem comun* și *justificat* printr-un procedeu semantic este elementul care diferențiază net cuvintele polisemantice de omonime.

13.5.1. Polisemia: diferențierea de omonimie

Iată, de exemplu, cum se diferențiază omonimia de polisemie plecând de la un același cuvânt, ***bandă***. Procedul aplicat va fi acela al analizei semantice contextuale (descrișă în UI 12, subcap. *Analiza lexicală-paradigmatică*).

Corpul fonetic ***bandă***₁, cu pl. ***bande***, dezvoltă următoarele lexeme prin contextele:

1. „BANDĂ de răufăcători”;

2. „BANDĂ de prieteni”;
3. „BANDĂ de muzicanți”.

Lexemele actualizate în aceste contexte au *semul comun* sau, folosind un termen din logică, *genul proxim* /grup/.

Corpul fonetic **bandă**₂, cu pl. **benzi**, dezvoltă următoarele lexeme:

1. „BANDĂ de autostradă”;
2. „BANDĂ de material”;
3. „BANDĂ magnetică (de casetofon, magnetofon etc.)”;
4. „BANDĂ desenată”;
5. „BANDĂ rulantă” ș.a.m.d.

Este evident că lexemele evidențiate de aceste contexte au *semul comun* sau *genul proxim* /fâșie/.

Concluzie: din analiza contextuală (folosită aici ca etapă dezambiguizatoare) reiese clar că **bandă**₁ intră în omonimie cu **bandă**₂, căci *semul* /grup/ nu are nicio legătură cu *semul* /fâșie/.

Polisemia este redată în dicționare (vezi DEX-ul, de exemplu) prin înregistrarea diverselor sensuri sub cifre sau semne grafice diferite, dar în limitele aceluiași articol (pentru același cuvânt-intrare), spre deosebire de omonime, care sunt înregistrate tot sub cifre, dar în articole diferite.

Deosebirea de omonime se mai poate face și pe *bază etimologică*: cuvintele polisemantice pleacă de la același etimon (cf. subst. polisemantic *ochi* < lat. pop. *oculus*), pe când omonimele au, de regulă, etimoane diferite (cf. *mur*₁ < lat. *murus* – „zid” și *mur*₂ < lat. *morus* – „arbustul care face mure” sau *a semăna*₁ < lat. *seminare* – „a cultiva” și *a semăna*₂ < lat. *similare* – „a arăta precum cineva, a fi asemănător cu cineva sau ceva” ș.a.).

Există și excepții: *baie*₁ – „scaldă, scăldat, cadă...” are la bază lat. *balnea*, în timp ce *baie*₂ – „mină” provine din slav. *banĭ*; *baie* < *balnea* are și sensuri dezvoltate ulterior în diverse circumstanțe, cum ar fi *băi* – „localități, stațiuni balneare”, cf. expresia „a merge la băi”.

Polisemia se dezvoltă pe baza raportului *denotație/conotație* (raport ce asigură echilibrul dintre sensurile cuvintelor polisemantice), dar numai contextul este elementul care evidențiază acest raport. De aceea, dicționarele nu se pot dispensa, pentru ilustrarea polisemiei cuvintelor, de explicarea sensurilor prin contexte, sinonimia nefiind întotdeauna suficientă, deoarece nu

se pot reliefa prin sinonimie restricțiile contextuale. De exemplu, seria sinonimică a lui **acut** include cuvintele *ascuțit*, *violent*, *pătrunzător* etc. Se poate spune, de pildă: „sunet ACUT”, „durere ACUTĂ”, „boală ACUTĂ”, dar nu și *, „cuțit ACUT” în baza sinonimiei cu *ascuțit*.

13.5.2. Polisemia: cauze, clasificare

Cauzele polisemiei sunt diferite: *tendința de economie lingvistică* (manifestată prin utilizarea unui număr cât mai mic de corpuri sonore pentru redarea sensurilor; prin această caracteristică, polisemia se opune sinonimiei), *evoluția semantică a unor cuvinte după legi și tipuri* (vezi subcap. 9.4.5. *Factorul etimologic* și 10.3. *Evoluția semantică...* din UI 9 și respectiv UI 10), *necesitatea de a delimita denotația de conotație*. Unii lingviști (M. Bréal, de pildă) au stabilit că unul dintre aspectele dezvoltării unei culturi este și îmbogățirea polisemică a cuvintelor. Sub raportul frecvenței, s-a demonstrat că un cuvânt dezvoltă cu atât mai multe sensuri diferite, cu cât el este mai frecvent (și mai vechi) în limbă.

În încheierea acestui subcapitol, preluăm **clasificarea** oferită de DSL (op. cit., pp. 391-392, cu subl. n.):

„După felul în care se asigură legătura dintre sensuri prin componenta/semul comun(ă), există următoarele tipuri de polisemie:

a) polisemie în lanț, când legătura se face de la un sens la altul, ca în cazul adjectivului **slab**: (1) „lipsit de un strat de grăsime”, (2) „lipsit de forță” – *caracter slab*, (3) „lipsit de valoare” – *carte slabă*, (4) „lipsit de elemente caracteristice” – *vin/acid/cafea slab(ă)*;

b) polisemia radială, când relația dintre sensuri se face prin cel puțin un element al sensului de bază, ca în **strigăt**: (1) „sunete intense produse de om”, (2) „sunete intense produse de alte ființe (animale/păsări)” – *strigătul păsării/leului...*, (3) „sunete intense produse de colectivități” – *strigătul mulțimii*. Legătura dintre sensurile unui cuvânt polisemantic este mascată uneori de tropii pe care îi reprezintă sensurile secundare (vezi, în ex. *slab*, sensurile 2, 3, 4, ca metafore).”

Încadrați cuvintele polisemantice (*a*) *merge* și (*a*) *ține* în clasificarea prezentată.

Să ne reamintim...

- omonimia și polisemia sunt niveluri care organizează vocabularul;
- paronimia nu organizează vocabularul, dar este un nivel care se studiază în relație cu greșeala lexico-semantică pe care o generează, atracția paronimică;
- omonimele se diferențiază de polisemantice analiza semantică, al cărei rezultat este stabilirea diferențelor specifice și a unui gen proxim, și respectiv compararea etimoanelor;
- studierea nivelului lexico-semantic al polisemiei din perspectiva raportului denotație/conotație prezintă interes și pentru analiza stilistică.

13.6. Rezumat

Unitatea de învățare 13 descrie nivelurile lexico-semantică ale omonimiei, paronimiei și polisemiei. Omonimia este prezentată după criteriul toleranței limbii/vorbitorilor. Paronimia este prezentată foarte sumar, cu trimitere la atracția paronimică, acesta fiind fenomenul care suscită interes în legătură cu acest nivel. Prin analiza contextuală, etapă a studiului de tip lexical-paradigmatic înfățișat în capitolul anterior, se identifică trăsăturile definitorii pentru cuvintele polisemantice în opoziție cu omonimele.

13.7. Test de autoevaluare (vezi rezolvarea în *Anexa 1*)

Răspundeți cerințelor:

1. Subliniați paronimul corect din contextele: *falsificator învederat / inveterat, fapt care ține de uzanță / uzare; societăți din consorțiu / consort, a elucida / eluda răspunsul la o întrebare incomodă, a gera / gira averea unei persoane plecate.*
2. Ilustrați polisemia cuvintelor *buză* și *carne* prin câteva expresii/locuțiuni.
3. Evidențiați sensul perechilor paronime prin propoziții sau sintagme: *capsator / captator, compliment / complement, dental / dentar, glaciari / glacial, minut / minută.*
4. Evidențiați sensul cuvintelor omonime prin propoziții sau sintagme: *breton, calcul, capital, carieră, monitor.*

Unitatea de învățare 14. NIVELURI LEXICO-SEMANTICE (II). SINONIMIA, ANTONIMIA, CÂMPURILE LEXICO-SEMANTICE

Cuprins

14.1. Introducere.....	159
14.2. Obiectivele unității de învățare.....	159
14.3. Sinonimia: definire, criterii de diferențiere a seriilor sinonimice.....	160
14.4. Antonimia: definire, condițiile stabilirii antonimiei, clasificare.....	163
14.5. Câmpurile lexico-semantică.....	167
14.6. Rezumat.....	169
14.7. Test de autoevaluare.....	170
14.8. Tema de control 3.....	171

14.1. Introducere

Unitatea de învățare 14 prezintă nivelurile lexico-semantică rămase: sinonimia, antonimia și câmpurile lexico-semantică. Analiza lexicală-paradigmatică oferă din nou instrumentele necesare identificării tipurilor de serii sinonimice. Prezentarea nivelului antonimiei se realizează prin: explicitarea criteriilor implicate de antonimie, stabilirea condițiilor antonimiei și clasificarea după diverse criterii. În finalul subcapitolului, se ilustrează antonimia contextuală, ocazională. Nivelul câmpurile lexico-semantică este înfățișat din unghiul constituirii acestora și din acela al avantajelor studierii structurii vocabularului unei limbi după acest criteriu.

14.2. Obiectivele unității de învățare 14

După parcurgerea unității de învățare, studenții vor fi capabili:

- să diferențieze termenii constitutivi ai seriilor sinonimice;
- să înfățișeze și să exemplifice diversele tipuri de antonimie;
- să recunoască utilitatea câmpurilor lexico-semantică prin diversele aplicații ale acestora.

Durata medie de parcurgere a acestei unități de învățare este de 2 h.

14.3. Sinonimia: definire, criterii de diferențiere a seriilor sinonimice

DEFINIȚIE GENERALĂ

Sinonimia este un tip de relație semantică ce se stabilește între corpuri fonetice diferite, dar cu semnificații identice sau asemănătoare.

Sinonimia, ca modalitate de organizare a vocabularului, implică o divizare a vocabularului după echivalențele semantice în cel puțin trei submulțimi: 1) *alcătuită din cuvinte care au sinonime* (unități lexicale); 2) *formată din cuvinte care nu au sinonime* (concretele, de exemplu, *masă, măr...* sau termenii tehnici etc.); 3) *submulțimea cuvintelor care au sinonime perifrastice* (adică unități frazeologice: cf. ***a muri*** – *a-și da obștescul sfârșit, a-și da ultima suflare, a da ortul popii...*).

Identitatea de semnificație, mult mai rară în orice limbă decât situația sensurilor apropiate, generează așa-zisele *serii sinonimice perfecte*: de exemplu, seria {*mort, răposat, plecat din lumea asta, decedat, expiat...*}; o diferență există totuși, aceea dată de registrul stilistic.

Semnificațiile asemănătoare generează seriile *sinonimice imperfecte*: cf. seria {*mare, vast, uriaș, amplu...*}, unde diferențierea este evidentă și mult mai complexă decât cea dată de simpla selecție funcțională.

Această clasificare este una generală însă, căci nu evidențiază cu claritate tipul de diferențiere existentă între sinonimele unei serii. *Analiza lexicală-paradigmatică*, ale cărei principii și etape au fost deja descrise, este în măsură să ofere o modalitate sistematică de clasificare a *seriilor* (sau *ariilor, claselor*) *sinonimice* după tipul de diferențiere. În urma aplicării celor trei etape de analiză – *semică, contextuală și stilistică* – se ajunge la următoarele categorii:

1. serii ai căror termeni nu se diferențiază semantic (sinonimele „perfecte”):

Exemple

- ❖ seria {*a muri, a răposa, a se duce, a se prăpădi, a pieri, a dispărea, a se stinge, a deceda, a expia, a-și da obștescul sfârșit, a da ortul popii* etc.} este structurată de *semul gramatical /acțiune/*, care arată că seria este o clasă de unități verbale, și de *semele de substanță /a înceta/, /din viață/*, care descriu

conținutul semantic al clasei; eventualele diferențieri se datoresc contextelor, puse în valoare de analiza contextuală și de cea stilistică;

- ❖ seria {*puternic, tare* (participă cu sensul secundar), *voinic, zdravăn, vânjos, viguros*} este structurată de *semul gramatical* /(caracteristică) adjectivală/, care încadrează unitățile în clasa adjectivelor, de *semele de substanță* /forță/, /fizică/, /apreciere în plus/ (ultimul sem de substanță evidențiind modul în care se face aprecierea caracteristicii respective) și de *semul gradual* /grad nedeterminat/; diferențierile sunt de aceeași natură cu cea înregistrată în cazul seriei de la primul exemplu.

2. serii la nivelul cărora se realizează diferențe graduale:

Exemple

- ❖ seria {*deștept, inteligent, isteț, ager, genial*} are ca *seme comune*: *semul de categorizare gramaticală* /(caracteristică) adjectivală/, *semele de substanță* /intelligență/ și /apreciere în plus/ (acesta din urmă fiind sem de substanță modal), însă *semele scalare* (graduale) reliefează diferențele dintre termenii seriei. Astfel, termenii *deștept* și *inteligent* au *semul* /grad nedeterminat/, termenii *isteț* și *ager* – *semul* /grad mic/, iar termenul *genial* este caracterizat de *semul* scalar /grad maxim/.
- ❖ seria {*mare, amplu, larg, vast, enorm, imens, uriaș, colosal, gigantic*} are ca *seme comune*: *semul gramatical* /(caracteristică) adjectivală/, *semele de substanță* (de precizare a conținutului) /referitor la suprafață/ și /apreciere în plus/. *Semele scalare* grupează din nou termenii descriși semic în subseriile: {*mare, amplu, larg, vast*} – cu /grad nedeterminat/, {*enorm, imens*} – cu sem scalar /grad mare/ și {*uriaș, colosal, gigantic*} – cu /grad maxim/.

3. serii ai căror termeni se diferențiază semantic:

Exemple

- ❖ seria termenilor {*bogat, avut, înstărit, îmbogățit, înavuțit*} este structurată de *semele comune*: /(caracteristică) adjectivală/, /(privitoare la) stare materială/ și *semul* modal /apreciere în plus/. Pentru ultimii doi termeni însă, se observă că sensul este pe deplin precizat de abia prin adăugarea *semului de substanță* /acțiune realizată/.

- ❖ la fel, seria {*agresiv, impulsiv, bătaios*} are în comun pentru termenii săi următoarele seme: /(caracteristică) adjectivală/, /(privitor la) reactivitate/, /psihică/ și semul modal /apreciere în plus/, dar primii doi termeni sunt caracterizați de *semul de substanță* /nemotivat/ (căci este vorba despre o însușire a temperamentului), iar ultimul termen este definit de *semul de substanță* opus, /motivat/ („a fi bătaios” implică voința).

4. serii la nivelul cărora se constată și diferențe graduale, și diferențe semantice:

Exemplu

- ❖ termenii seriei {*cald, călduros, călduț, căldicel, căldișor, fierbinte, încins, clocotit, clocotitor, aprins, înfocat, arzător, înflăcărat, dogoritor, canicular, torid*} se diferențiază în mod evident din punct de vedere *gradual*, iar *diferențierea semantică* este pusă în valoare de multiplele *restricții contextuale* date de incompatibilitățile de combinare în care intră termenii. Astfel, la nivelul limbii standard (simplificând, la nivelul denotației) se poate spune *discurs aprins / înflăcărat...*, dar nu și **discurs clocotit / canicular...*; sau: este reperat în limbă contextul *sobă încinsă / dogoritoare...*, dar nu și combinația următoare: **sobă toridă / înflăcărată...* ș.a.m.d.

Identificați și alte serii sinonimice ai căror termeni se diferențiază conform categoriilor înfățișate mai sus.

În lumina celor discutate, devin evidente **condițiile de sinonimie** pe care cuvintele trebuie să le satisfacă în practica limbii.

- 1) Orice sinonimie presupune *identitatea obiectului denumit* (a referentului), aceasta fiind condiția esențială, chiar dacă în satisfacerea ei se neglijează unele aspecte particulare (care nu au mare importanță). De exemplu, un vorbitor va putea selecta unul din termenii seriei {*bogat, avut, înstărit, îmbogățit, înavușit*}, dacă se referă în general la starea materială bună a cuiva. Dacă vrea să accentueze însă modul de realizare a acelei stări, va selecta unul din ultimii doi termeni (căci în cazul celorlalți nu este implicat semul /acțiune realizată/).
- 2) Orice sinonimie presupune o situație concretă de comunicare în care trebuie să se țină seama de *repartiția dialectală a termenilor* și de *cea stilistico-funcțională* a lor. De

exemplu, un vorbitor va putea selecta, fără a comite o eroare, într-o anumite situație de comunicare, ori termenul *s-a prăpădit (X)*, ori termenul *s-a dus (X)* – ambii termeni făcând parte din același registru, sau chiar neutrul *a murit (X)*, dar nu va putea selecta unitatea frazeologică *a dat ortul popii (X)* într-o prezentare a biografiei unui romancier. Sau, în situația în care un dialectolog întreprinde o anchetă lexicală, își va întreba subiecții, dacă sunt moldoveni: „Cum spui la X?” și va indica obiectul (o pătlăgea roșie, să presupunem). În niciun caz nu va întreba: „Cum spui la *paradaică*?”, căci sigur nu va primi niciun răspuns (*paradaică* se spune în Crișana).

Ne rămâne de semnalat un ultim fenomen legat de sinonimie. În vorbire se creează destul de des sinonimii noi, unele chiar surprinzătoare, ceea ce înseamnă că, la nivelul discursului, estomparea unor diferențe prin intermediul contextului conduce la stabilirea unor echivalențe semantice inexistente în sistem. Se anulează astfel, în condiții determinate, opoziția semantică dintre două unități. Acest fenomen se numește în mod curent **neutralizare**. Într-un enunț ca: *Pomii / copacii din fața casei dau o umbră plăcută*, opoziția semantică dată de *semele de substanță (descriptive)* /fructifer/ și /nefructifer/ este anulată. În alte cazuri, neutralizarea privește opoziția graduală dintre unități. În enunțul *E deștept / isteț, a știut să se descurce*, opoziția graduală dată de *semele scalare* /grad nedeterminat/, pentru primul termen, și /grad mic/, pentru cel de al doilea, nu mai interesează, deoarece contextul evocă o situație extralingvistică, în care este important doar să se precizeze că X este *inteligent* într-o oarecare măsură, ceea ce îi permite să se descurce în anumite circumstanțe.

Așadar, sinonimia este *un fapt de sistem*, dar mai ales *un fapt de actualizare a sistemului*, în măsura în care poate fi interpretată ca efect al neutralizării.

14. 4. Antonimia: definire, condițiile stabilirii antonimiei, clasificare

DEFINIȚIE GENERALĂ

Antonimia este relația semantică reprezentată de opoziția de sens (lingvistică sau extralingvistică) dintre două cuvinte cu referenți nu numai diferiți, ci și contrari sau contradictorii.

De exemplu, cuvinte ca *bun, sus, aproape, a muri, gras* etc. se asociază în mintea vorbitorilor cu *rău, jos, departe, a trăi, slab*, ceea ce dovedește că și antonimia este o *modalitate de organizare a vocabularului*, alături de celelalte niveluri lexico-semantică descrise până acum și de câmpurile lexico-semantică, însă, evident, diferită de acestea. Modul de structurare a vocabularului după acest criteriu este cuprins în definiție.

Paranteza din definiție evidențiază faptul că interpretarea antonimiei se poate face și după *factori extralingvistici* (logici și ontologici), căci în cuplurile *dimineață – seară, noapte – zi, a trăi – a muri, iarnă – vară, îngheț – dezgheț* ș.a.m.d. este evidentă relația de opoziție care o reflectă pe cea din realitatea obiectivă. Pe de altă parte, este la fel de evident că între *zi* și *noapte* există *zori* și *amurg*, iar între *a trăi* și *a muri* există *a trage să moară*. Dar vorbitorul nu are niciodată în vedere acești termeni intermediari, fapt care demonstrează că antonimia presupune un *raport binar*.

Cum expunerea de față privește antonimia ca fenomen semantic, criteriile extralingvistice (de orice fel ar fi ele) nu interesează decât sub aspectul *implicațiilor lor lingvistice*. Aceasta și pentru că multe tipuri de antonime nu se pot explica referențial. În sensul antonimelor nu se reflectă întotdeauna însușirile absolute ale obiectelor, ci *aprecierea subiectivă* a vorbitorilor asupra acestor însușiri. A se urmări în acest sens enunțurile: *Rochia neagră costă un 100 de euro, cea albastră costă 70 de euro* și *Rochia neagră este scumpă, cea albastră este ieftină*. Raportul de opoziție apare clar de abia în urma unei comparații mentale. Că aprecierea este relativă, o dovedește faptul că rochia de 70 de euro devine *scumpă* dacă este comparată cu o alta care costă 40 de euro (ca să nu mai vorbim de efectul de *neutralizare* ce survine în cazul în care resursele financiare ale celui care apreciază nu permit achiziționarea niciuneia din rochii, toate părându-i-se la fel de scumpe). Credem că, în urma acestor explicații, este clar că antonimia lingvistică se diferențiază net de opoziția din sfera extralingvisticului. Antonimia ca fenomen lingvistic poate cuprinde opoziția extralingvistică, dar nu se reduce la ea.

Condițiile stabilirii antonimiei sunt:

- i) existența obligatorie a unui număr oarecare de *seme comune*** (numărul acestora variind în funcție de complexitatea sensului cuvântului și de relațiile pe care le întreține cu cuvintele din aceeași paradigmă);
- ii) opoziția pe baza unor *seme incompatibile contrarii*** (acestea dau caracteristica fundamentală a opoziției antonimice, pentru că, altfel, există opoziție și între *neliniște* și *groază*, dar este una graduală, de intensitate).

Detectarea *semelor comune* se realizează prin compararea unor lexeme (deci prin analiză

semică și contextuală) pornind de la o anumită proprietate comună, arată autoarele lucrării *Modele de structurare...* (op. cit., p. 111). Degajarea *semelor incompatibile contrarii* se face tot prin comparație, dar acestea sunt selectate cu necesitate din gama celor importante în formula semică a lexemelor vizate (nu se selectează prin urmare *semele variabile*, adică accidentale). Altfel spus, se are în vedere semul (semele) care este (sunt) *diametral opus(e)* față de semul (sau semele) comun(e) semnificativ(e) pentru lexemele în cauză.

După *tipul semelor incompatibile contrarii*, antonimele se împart în (idem, p. 112 și urm.):

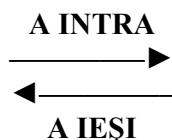
1. **antonime graduale** – CALD se caracterizează prin semul modal (dar care se află în relație și cu gradul de manifestare) /apreciere în plus/, iar RECE prin /apreciere în minus/; ambele lexeme se referă la semul comun /(privitor la) temperatură/, considerat din perspectiva unui etalon *normal*;
2. **antonime complementare** – /(privitor la) umiditate/ este semul comun al lexemelor UMED și USCAT; semele incompatibil contrarii sunt /manifestare pozitivă/, pentru primul lexem, și /manifestare negativă/, pentru cel de al doilea. Valoarea semelor incompatibile contrarii se stabilește în acest caz prin /prezența/ semului comun, la UMED, și prin /absența/ lui, la USCAT;
3. **antonimele exprimând spațiul și timpul** (și mișcarea față de acestea; de asemenea, mai pot exprima în interesul sau în favoarea cui se face acțiunea orientată tot direcțional)~ aceste antonime au la bază seme incompatibile contrarii cu un statut mai puțin clar, dat fiind că ele nu pot fi redată în metalimbaj, se definesc numai ostensiv*. Antonimele din această categorie sunt:

- a) **conversive** – exprimă același denotat de pe poziții cu totul diferite; în acest caz redarea grafică a relației de antonimie este profitabilă:

- b) **vectoriale** – exprimă acțiunea orientată în direcții opuse, motiv pentru care se manifestă mai ales la cuvintele care exprimă sensuri spațiale și temporale (deși se pot

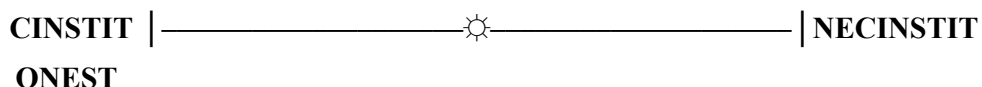
da și alte exemple, cum ar fi: A APRINDE / A STINGE, A LEGA / A DEZLEGA, A UMPLE / A GOLII ș.a.); și în acest caz reprezentarea grafică este benefică:

* Adică redarea sensului unui cuvânt indicând fie cu mâna, fie în alt fel (în maniera grafică...) referentul cuvântului respectiv (de exemplu: *Acesta este un **creion*** și se arată obiectul).

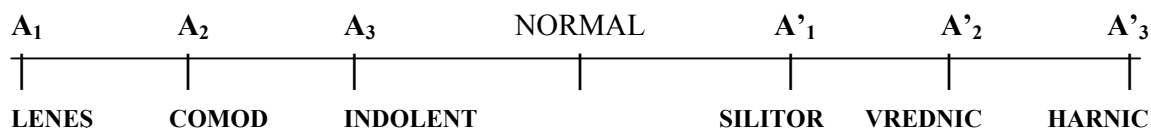
În afara acestor tipuri de antonime, există și altele cu un statut mai puțin clar, precum cele diferențiate de Lyons în *contrarii ortogonale* (opuse *perpendicular*, de exemplu NORD / EST) și *contrarii antipodale* (opuse *diametral*, de exemplu NORD / SUD).

Autoarele lucrării menționate mai precizează că se poate vorbi de o *antonimie în sens larg*, când pentru CINSTIT se selectează, în afara formelor NECINSTIT și ONEST, și alte forme din paradigmă: LOIAL, LEAL, INTEGRU...), și o *antonimie în sens restrâns*, când termenii opuși sunt dispuși egal și simetric pe axa reprezentată de un anumit sem comun. Antonimia în sens restrâns se stabilește deci *numai între unități situate echidistant pe o axă semică*. Aceasta înseamnă că antonimele în discuție se caracterizează nu numai prin *binarism*, ci și prin *simetrie*:

Dacă se respectă condițiile semantice propuse, caracterul binar și simetric nu este afectat de eventuala sinonimie perfectă.

În cazul în care pe axa sinonimică se repartizează mai multe sinonime, ele se organizează în perechi antonimice pe același criteriu al binarismului și al simetriei riguroase:

! La nivelul discursului, în limitele unei anumite libertăți de mișcare permise de sistem, se înregistrează antonimii mai neobișnuite, cf. contextele următoare: 1) *Era bine făcută, nici **prăjină**, nici **bondoacă***; 2) „[...] în fața vechii sonerii a casei cenușii, *condamnate*, alături de vila cea **nouă**, *neterminată*” (Nicolae Breban – Francisca);

adjectivul *condamnată* își dezvoltă, prin opoziție cu *nouă*, un sens conotativ realizabil numai contextual, acela de „foarte veche, păărăginită, în pragul ruinei”; 3) „*La chip frumos, la inimă găunos*” (proverb) etc. (*Limba română contemporană*, op. cit., pp. 116-117).

Identificați și alte perechi/serii antonimice care să se încadreze în categoriile înfățișate mai sus.

14. 5. Câmpurile lexico-semantice

DEFINIȚIE GENERALĂ

Câmpurile sau subansamblurile lexico-semantice grupează numai denumiri înrudite (noțional sau denotativ), înrudirea fiind condiționată de existența mai multor seme comune tuturor termenilor dintr-un câmp dat. Aceste seme trebuie să fie cele mai semnificative în formula componentială a termenilor reuniți în câmp.

Câmpurile lexico-semantice sunt fragmente din lexic relativ izolate și considerate autonom pentru a li se determina structura (*Limba română contemporană*, op. cit., p. 130).

Câmpul **numelor de rudenie** este structurat de *semele de substanță* /relație/ și /rudenie/, cel al **denumirilor locuinței și ale instituțiilor** de *semele substanțiale* /loc construit/, /pentru a fi locuit/ sau /pentru a servi unor destinații publice/, câmpul **numelor de culori** exprimă prin același tip de seme o /apreciere cromatică/, /de un anumit tip/ ș.a.m.d. Un loc la fel de important în structurarea câmpurilor îl ocupă *semele de categorizare gramaticală*. **Numele de rudenie** și **denumirile locuinței** sunt *substantive*, iar **numele de culori** sunt *adjective*. Așadar, câmpurile lexico-semantice sunt *clase paradigmactice în sens larg* (idem, p. 133).

Spre ilustrare, vom prezenta câmpul **numelor de rudenie** sub forma unor tabele (idem, p. 137) pentru o mai bună sistematizare și pentru a se realiza că *reducerea variantelor în sens strict înseamnă degajarea diferențelor stabilite prin seme variabile în interiorul unei clase paradigmactice care nu se mai divide în alte clase* (ibidem).

Tabel 1

Seme comune de paradigmă: /relație/ + /de rudenie naturală/			linie					
			directă		colaterală			
			L ₁		L ₂		L ₃	
			S _m	S _f	S _m	S _f	S _m	S _f
g e n e r a ț i e	ascen- dentă	gr. 2	bunic	bunică				
		gr. 1	tată	mamă	unchi	mătușă (tanti)		
	zero	gr. 0	(eu)		frate	soră	văr (verișor)	vară (verișoară)
	des- cen- dentă	gr. 1	fiu	fiică	nepot 2	nepoată 2		
		gr. 2	nepot 1	nepoată 2				

În **rudenie socială (alianța)** vor apărea și alte seme distinctive (care nu sunt în **rudenie naturală**), cum este /periodizarea alianței/.

Acest subansamblu generează, după cum se vede din *Tabelul 2*, diverse valori: /relația dinaintea căsătoriei/ (*logodnic/logodnică*), /relația din momentul (oficierii) căsătoriei/ (*mire/mireasă*), /relația din perioada căsătoriei/ (*soț/soție (nevastă)*) și, eventual, /relația după desfacerea căsătoriei/ (*văduv/văduvă; divorțat/ divorțată*).

Aceste tabele sunt eficiente mai ales în relația cu alte limbi, modalitatea iconică (grafică, prin imagine) evidențiind elementele distinctive ale termenilor incluși în câmpuri, iar absența acestor trăsături distinctive reținându-se mult mai ușor datorită „casetelor goale”. În orice caz, că sunt sistematizate în tablouri sinoptice sau nu, câmpurile lexico-semantice sunt utile ca *modele de învățare lexicală*. O altă utilitate a câmpurilor lexico-semantice se vedește în anchetele dialectale (în stabilirea chestionarelor, modului de organizare a întrebărilor pentru subiecții anchetați) și în interpretarea rezultatelor obținute prin aceste anchete (stabilirea glosarelor din monografiile dialectale, de exemplu).

Pentru descrierea și a altor câmpuri lexico-semantice, se pot consulta lucrările: *Structura*

vocabularului limbii române contemporane și Modele de structurare semantică cu aplicații la limba română (op. cit.).

Tabel 2

Seme comune de paradigmă: /relație/ + /de rudenie/			linie							
			directă				colaterală			
			L ₁		L ₂		L ₃		L ₄	
			S _m	S _f	S _m	S _f	S _m	S _f	S _m	S _f
g e n e r a ț i e	ascen- dentă				socru	soacră			cuscru	cuscră
	z e r o d i z a r e	înaintea căsăto- riei	logodnic	logodnică						
		în momen- tul căsăto- riei	mire	mireasă						
		în timpul căsăto- riei	soț	soție	ginere	noră	cumnat	cumnată		
		după desface- rea căsăto- riei	văduv	văduvă						
			divorțat	divorțată						

Să ne reamintim...

- sinonimia, antonimia și subansamblurile lexico-semantică sunt niveluri lexico-semantică organizatoare ale vocabularului;
- analiza lexicală-paradigmatică evidențiază categoriile/seriile de sinonime și antonime;
- subansamblurile lexico-semantică sunt utile în diverse domenii: studiul vocabularului, învățarea limbilor străine, studiul dialectal etc.

14.6. Rezumat

Unitatea de învățare 14 prezintă nivelurile sinonimiei, antonimiei și câmpurile lexico-semantică. Prin analiza lexicală-paradigmatică se identifică diferențierile existente între termenii seriilor sinonimice, dar și categoriile antonimice. Câmpurile lexico-semantică sunt înfățișate din unghiul constituirii acestora și al avantajelor studierii structurii vocabularului unei limbi după acest criteriu.

14.7. Test de autoevaluare (vezi rezolvarea în *Anexa I*)

Răspundeți cerințelor:

1. Sinonimul neologic al cuvântului *cerbicie* este:
 - a) încrâncenare;
 - b) acuitate;
 - c) tenacitate.
2. Sinonimul neologic al cuvântului *bătăios* este:
 - a) belicos;
 - b) beligerant;
 - c) punitiv.
3. Indicați seria care conține numai sinonime:
 - a) fortuit – întâmplător, facultativ – obligatoriu, obscur – caduc;
 - b) obișnuit – prozaic, iluzoriu – specios, artificial – factice;
 - c) clar – lizibil, complicat – inextricabil, culant – tranșant.
4. Termenii seriei sinonimice {*sărac, sărăcit, nevoiaș, sărman, mizer, pauper*} se diferențiază:
 - a) gradual și stilistic;
 - b) semantic și stilistic;
 - c) numai stilistic.
5. Antonimul cuvântului *ilizibil* este:
 - a) citeț;
 - b) caligrafic;
 - c) ortografic.
6. Identificați seria care conține antonime:
 - a) evident – obscur.
 - b) pertinent – impertinent;
 - c) bărbat – femeie.
7. Adjectivul *gălbui*, inclus în câmpul termenilor *cromatici*, este marcat de semul:
 - a) /fără aproximare/;
 - b) /cu aproximare în plus/;
 - c) /cu aproximare în minus/.
8. Elementele *bunic* și *bunică*, incluse în câmpul numelor de rudenie naturală, se caracterizează prin semele:
 - a) / generație ascendentă/ + /de gradul 1/ + /linie directă/;
 - b) / generație ascendentă/ + /de gradul 2/ + /linie directă/;
 - c) / generație zero/ + /de gradul 1/ + /linie colaterală/.
9. Elementele *socru* și *soacră*, incluse în câmpul numelor de rudenie socială, se caracterizează prin semele:
 - a) / generație/ + /ascendentă/ + /(periodizare) în timpul căsătoriei/ + /linie directă/;
 - b) / generație/ + /zero/ + /(periodizare) după căsătorie/ + /linie colaterală/;
 - c) / generație/ + /zero/ + /(periodizare) în timpul căsătoriei/ + /linie colaterală/.

14.8. Tema de control nr. 3 (se predă conform graficului stabilit la prima activitate tutorială)

Răspundeți cerințelor de mai jos, bifând pe formularul nominal de la sfârșitul testului soluția corectă. Se va preda la data stabilită doar formularul nominal menționat.

NOTĂ: Subiectele au în mod obligatoriu o singură soluție corectă.

1. Semul, ca unitate minimală de semnificație, este:
 - a) trăsătură semantic distinctivă autonomă;
 - b) trăsătură semantic distinctivă care se manifestă obligatoriu într-un semem, dar fără raportare la o paradigmă;
 - c) trăsătură semantic pertinentă nonsusceptibilă de realizare independentă, valoarea sa distinctivă stabilindu-se numai relativ la un ansamblu dat de lexeme.
2. Semele descriptive și cele scalare intră în categoria semelor:
 - a) lexicale sau nucleare;
 - b) semantice sau de substanță;
 - c) contextuale sau selective.
3. Semele inerente pentru *lebedă* sunt:
 - a) /animat/, /nonuman/, /pasăre (acvatică)/;
 - b) /animat/, /nonuman/, /pasăre albă/;
 - c) /animat/, /nonuman/, /pasăre grațioasă/.
4. Arhilexemul este:
 - a) ansamblul lexemelor care au un număr de seme comune;
 - b) cuvântul contextualizat (aparținând deci atât limbajului-obiect, cât și metalimbajului);
 - c) ansamblu de seme comune diverselor unități dintr-o paradigmă asociat cu un semnificant constant dintr-o limbă dată.
5. În enunțul: *Copii, nu treceți pe roșu!*, cuvântul evidențiat este caracterizat de o conotație virtuemică contextuală dată de:
 - a) verbul la forma negativă și de unitatea suprasegmentală [!];
 - b) substantivul în vocativ;
 - c) întregul enunț.
6. Etapele analizei lexicale-paradigmatice sunt:
 - a) analiza semică, analiza contextuală, analiza stilistică;
 - b) contextul diagnostic, analiza componențială, studiul compatibilităților de combinare sintactică;
 - c) distribuția, permutarea, studiul restricțiilor stilistice.
7. Nivelul lexico-semantic care nu formează un nivel organizat al vocabularului, încadrându-se în categoria asemănărilor accidentale, este:
 - a) paronimia;
 - b) polisemia;
 - c) omonimia.
8. Locul gol din enunțul *Eroarea este [...]* se completează corect cu:
 - a) exclusă;
 - b) exclusivă;
 - c) exclusivistă.

9. Locul gol din enunțul *Interesele guvernului și ale sindicatelor nu se pot [...] se completează corect cu:*
 - a) concilia;
 - b) consilia;
 - c) concedia.
10. Indicați seria care conține paronime:
 - a) flagrant / fragrant;
 - b) fracție / fracțiune;
 - c) apoziție / depoziție.
11. Marcați seria care conține numai omonime intolerabile:
 - a) dragă, boi, bulă;
 - b) bucătărie, căprar, pupilă;
 - c) banc, fierărie, bun.
12. Indicați seria care conține numai omografe:
 - a) veselă, domino, țol, protector, barem;
 - b) domino, veselă, afin, haină, boi;
 - c) haină, boi, afin, cot, director.
13. Deosebirea cuvintelor polisemantice de cuvintele omonime se realizează prin:
 - a) depistarea unui sem comun constant pe baza analizei contextuale și, eventual, prin studiu etimologic;
 - b) studiu etimologic exclusiv;
 - c) flexiunea formei considerate izolat.
14. Arătați câte dintre adjectivele *cătrănit*, *încins*, *înfierbântat*, *negru*, *piperat*, *plouat*, *subțire* și *umflat* pot fi folosite și în sens figurat:
 - a) trei;
 - b) cinci;
 - c) toate.
15. Cuvintele *școală*, *cărbune*, *arsenal* sunt:
 - a) monosemantice;
 - b) omonime;
 - c) polisemantice.
16. Sinonimul cuvântului *imund* este:
 - a) maculat;
 - b) mundan;
 - c) lumesce.
17. Indicați seria care nu conține sinonime:
 - a) efractor / infractor;
 - b) profitabil / lucrativ;
 - c) infestat / infectat.
18. Indicați seria sinonimică ai cărei termeni se diferențiază semantic:
 - a) {agresiv, impulsiv, bătaios};
 - b) {amplu, enorm, colosal};
 - c) {puternic, viguros, vînjos}.
19. Indicați seria sinonimică ai cărei termeni se diferențiază semantic:
 - a) {bogat, avut, înstărit};
 - b) {amplu, imens, uriaș};
 - c) {plăcut, agreabil, distractiv}.
20. Termenii seriei sinonimice {fățarnic, ipocrit, fals, șiret, perfid, factice, disimulat, duplicitar} se diferențiază:
 - a) stilistic și gradual;
 - b) stilistic și semantic;
 - c) numai stilistic.
21. Condițiile obligatorii pentru stabilirea antonimiei sunt:
 - a) existența unor seme comune și opoziția pe baza unor seme incompatibile contrarii;
 - b) existența semelor incompatibile contrarii;
 - c) apartenența unităților respective la aceeași clasă morfologică.
22. Cuvântul *peremptoriu* este antonim cu formele:
 - a) îndoielnic, discutabil;
 - b) nedrept, necuvenit;
 - c) definitiv, nereturnabil.

23. Indicați seria care conține numai antonime:
- culant/zgârcit, factice/artificial, venial/impardonabil;
 - focaliza/prolifera, specific/atipic, anual/mensual;
 - iluzoriu/contingent, punitiv/conciliant, amorf/integru.
24. Sunt numai antonime în seria:
- fix/instabil, efemer/vremelnic, îngădui/interzice, sigur/incert, obligatoriu/facultativ;
 - notoriu/necunoscut, benefic/malefic, omogen/eterogen, constant/variabil, fix/mobil;
 - cald/rece, independență/libertate, solar/nocturn, tineresc/juvenil, anost/anormal.
25. Perechile de cuvinte (1) *gresia* – *gresă*, (2) *temerar* – *temător*; (3) *ingenuu* – *inocent*, sunt:
- toate paronime;
 - 1, 2 – paronime, 3 – sinonime;
 - 1 – paronime, 2 – antonime, 3 – sinonime.
26. Antonimul cuvântului *modic* este:
- rezonabil;
 - demodat;
 - valoros.
27. Cuvintele *rece* și *căldură*:
- sunt antonime complementare;
 - sunt antonime converse;
 - nu sunt antonime.
28. Perechile *a aprinde* / *a stinge*, *vest* / *est*, *silitor* / *indolent* sunt antonime:
- vectoriale, antipodale, complementare;
 - converse, antipodale, complementare;
 - complementare, ortogonale, complementare.
29. Verbele *a atenua* și *a micșora* sunt sinonime. Analiza pe baza antonimiei dintre *a atenua* și *a agrava* anulează sinonimia menționată pentru anumite contexte. Indicați seria care conține exclusiv asemenea restricții contextuale:
- ~ situația, ~ tensiunea, ~ problema;
 - ~ conflictul, ~ vina, ~ intensitatea;
 - ~ situația, ~ conflictul, ~ boala.
30. Elementele *cumnat* și *cumnată*, incluse în câmpul numelor de rudenie socială, se caracterizează prin semele:
- / generație/ + / ascendentă/ + /(periodizare) în timpul căsătoriei/ + /linie directă/;
 - / generație/ + / zero/ + /(periodizare) după căsătorie/ + /linie colaterală/;
 - / generație/ + / zero/ + /(periodizare) în timpul căsătoriei/ + /linie colaterală/.

REZOLVARE – TEMA DE CONTROL 3

Numele și prenumele.....

Grupa.....

	A	B	C		A	B	C		A	B	C
1				11				21			
2				12				22			
3				13				23			
4				14				24			
5				15				25			
6				16				26			
7				17				27			
8				18				28			
9				19				29			
10				20				30			

BAREM: 30 soluții corecte × 0,30 p. + 1 p. of. = 10 p.

ANEXA 1. REZOLVAREA TESTELOR DE AUTOEVALUARE

UI. 2. Rezolvare test de autoevaluare (2.7.)

1. Despărțiți în silabe cuvintele de mai jos încercuind cu o linie diftongii și subliniind vocalele în hiat:

ar- <u>g</u> ou	func- <u>ți</u> -e	mau-so-l <u>eu</u>
<u>e</u> -o-li-an	bi-bli-o-te-că	boj-d <u>eu</u> -că
co-ti-di-an	su-b <u>ie</u> ct	ma-s <u>eu</u> -ză
fe-me- <u>ie</u>	pi-o-ni-er	me-an-dru
vi- <u>oa</u> -ră	co <u>a</u> -fa	fî-ef
al-co-ol	p <u>iu</u> -ne-ză	fîi-că*
bu-to- <u>ia</u> ș	de-o-cam-da-tă	seif
pă-pă-d <u>ii</u>	(în tempo lent)*	toast
tăi-nu-i-re	deo-cam-da-tă	și-fo-ni-er
co-p <u>ii</u> -i	(în tempo rapid)*	tro-tuar
zum-ză-it	pau-per-ta-te	
a-za-le-e	ma-ri-aj	
	a-lu-at	

* cf. DOOM-ului în vigoare, op. cit.

2. Marcați diftongii și triftongii arătând care sunt semivocalele din:

[pa-ra-lei]	[lə-krə-mîoă-rə]	[miei]
[hə-mə-iaŭ]	[pro-to-zo-ar]	[la-soŭ]
[pro-te-i-ne]	[năa-ŭa]	[vi-ne-țiŭ]
[mu-rău]	[plə-tău]	[trə-iaî]
[pə-un]	[i-ni-mîoă-rə]	[iu-reș]

UI. 3. Rezolvare test de autoevaluare (3.7.)

- Perechile omorganice* (în ordinea consoană surdă/sonoră) ale limbii române sunt: [p, b], [f, v], [t, d], [s, z], [ș, j], [č, ĝ], [k', g'], [k, g].
- Ocluziunea incompletă* se manifestă în tranșele: [bord**d**, pumn**n**, romb**b**, șarm**m**, ritm**m**].

UI. 4. Rezolvare test de autoevaluare (4.6.)

1. Corespondența acustic-articulatoriu la vocale:

Vocale	a	ă	î	e	i	o	u
Trăsături							
compact (deschis)	+	Ø	–	Ø	–	Ø	–
difuz (închis)	–	Ø	+	Ø	+	Ø	+
acut (anterior)	Ø	–	–	+	+	–	–
grav (posterior)	Ø	+	+	–	–	+	+
bemolat (rotunjit)	–	–	–	–	–	+	+
nonbemolat (nonrotunjit)	+	+	+	+	+	–	–

2. Trăsăturile acustice ale consoanelor:

Consoane	t	s	k	ș	g'
Trăsături					
compact	–	–	+	+	+
difuz	+	+	–	–	–
acut	+	+	–	+	+
grav	–	–	+	–	–
diezat	Ø	Ø	–	Ø	+
nondiezat	Ø	Ø	+	Ø	–
întrerupt	+	–	+	–	+
continuu	–	+	–	+	–
strident	–	–	–	–	–
mat	+	+	+	+	+
oral	+	+	+	+	+
nazal	–	–	–	–	–
sonor	–	–	–	–	+
surd	+	+	+	+	–
încordat	+	+	+	+	–
relaxat	–	–	–	–	+

UI. 5. Rezolvare test de autoevaluare (5.7.)

Transcrierea fonetică, despărțirea în silabe, marcarea diftongilor și triftongilor și sublinierea hiaturilor pentru cuvintele: *chiuit*, *gheață*, *ghiocel*, *ghiocei*, *ghioceii*, *tinichigiu*, *tinichigii*, *tinichigiii*, *asociație*, *ghioagă*, *geologie*, *cochilii*, *vergea*, *accepție*, *gioarsă*, *chiulangioaică*, *aghiotant*, *leorpăi*, *jgheaburi*, *papuci*, *unghiuri*, *unchiaș*, *unchiași*, *unchiașii*, *țârâieli*,

accesoriu, giuvaiergiu, cafegioaică, chercheliți, ghionoaie, ciur, maci, macii, unchi, unchii, unghie, unghii, unghiuță, chioșcure, mărgea, auxiliari, extracție, străchioară.

[k'i-u-it]	[k'u-lan-g[oa]-kə]	[čur]
[g'a-țə]	[a-g'o-tant]	[mač]
[g'i-o-čel]	[l[œ]r-pə-i]	[ma-či]
[g'i-o-čei]	[jg'a-bur ⁱ]	[unk']
[g'i-o-če-i]	[pa-puč]	[un-k'i]
[ti-ni-k'i-giū]	[un-g'ur ⁱ]	[un-g'i-e]
[ti-ni-k'i-gi]	[un-k'aș]	[un-g'iu]
[ti-ni-k'i-gi-i]	[un-k'aș ⁱ]	[un-g'i-u-ță]
[a-so-či-a-ți-e]	[un-k'a-și]	[k'oș-kur ⁱ]
[g'[oa]-gə]	[tî-rî-iel ⁱ]	[mər-ğa]
[gə-o-lo-gi-e]	[ak-če-so-r[ui]]	[a-u-gzi-li-ar ⁱ]
[ko-k'i-l[i]]	[g'u-va-ier-giū]	[eks-trak-ți-e]
[ver-ğa-ua]	[ka-fe-g[oa]-kə]	[strə-k'i-[oa]-rə]
[ak-čep-ți-e]	[k'er-k'e-liț ⁱ]	
[g[oa]-sə]	[g'i-o-n[oa]-ie]	

UI. 6. Rezolvare test de autoevaluare (6.7.)

1. b	4. c	7. c	10. a	13. a
2. a	5. a	8. c	11. b	14. a
3. a	6. c	9. b	12. c	15. c

UI. 7. Rezolvare test de autoevaluare (7.8.)

1. b; 2. c; 3. c; 4. b; 5. a.

UI. 8. Rezolvare test de autoevaluare (8.6.)

1. b	3. b	5. b	7. c	9. b
2. c	4. a	6. b	8. a	10. b

UI. 10. Rezolvare test de autoevaluare (10.6.)

1. b; 2. c; 3. a; 4. c; 5. b; 6. a; 7. c; 8. c; 9. b.

UI. 12. Rezolvare test de autoevaluare (12.9.)

1. b; 2. a; 3. b; 4. c; 5. a; 6. c; 7. c; 8. a.

UI. 13. Rezolvare test de autoevaluare (13.7.)

1. Subliniați paronimul corect din contextele: *falsificator învederat / inveterat; fapt care ține de uzanță / uzare; societăți din consorțiu / consort, a elucida / eluda răspunsul la o întrebare incomodă, a gera / gira averea unei persoane plecate.*
2. Ilustrați polisemia cuvintelor *buză* și *carne* prin câteva expresii/locuțiuni.
 - a) *buză*: a-i arde buza să..., buza paharului, a-i sta pe buze, a rămâne cu buza umflată etc.;
 - b) *carne*: a(-i) arde carnea pe el/ea de supărare, carne macră, a (mai) pune ceva carne pe el/ea, a tremura carnea pe el/ea, carne de tun etc.
3. Evidențiați sensul perechilor paronime prin propoziții sau sintagme: *capsator / captator, compliment / complement, dental / dentar, glaciuar / glacial, minut / minută.*

foi prinse cu un capsator / captator de troleu;
a face un compliment / complement circumstanțial;
sunet dental / pansament dentar;
lac glaciuar / zâmbet glacial.
4. Evidențiați sensul cuvintelor omonime prin propoziții sau sintagme: *breton, calcul, capital, carieră, monitor.*

S-a tuns cu breton / A cunoscut un breton;
Și-a făcut un calcul sumar / Are un calcul renal;
Firma are un capital confortabil / Cinstea este un lucru capital între colegi;
Lucrează într-o carieră de piatră / Este un om de carieră;
Profesorul l-a pus pe el monitor pentru o oră / Urmărea programul pe monitor.

UI. 14. Rezolvare test de autoevaluare (14.7.)

1. c; 2. a; 3. b; 4. b; 5. a; 6. a; 7. c; 8. b; 9. a.

ANEXA 2

Cuprins

<i>Tabel – clasificarea articulatorie a consoanelor.....</i>	180
<i>Valorile fonetice ale literei x. Scrierea cu x, cs (ks, cks), gz (cz).....</i>	181
<i>Schiță tipologică a dicționarelor.....</i>	192
<i>Scurt istoric al lexicografiei românești.....</i>	193
<i>Accidente fonetice.....</i>	197
<i>Ce e nou în DOOM 2.....</i>	202

CLASIFICAREA ARTICULATORIE A CONSOANELOR

N E S O N A N T E	MOD DE ARTICULARE	L O C D E A R T I C U L A R E												laringale	
		bilabiale		labio-dentale		dentale (alveolare)		antero-palatale (prepalatale)		medio-palatale (palatale)		post-palatale (velare)			
		surdă	sonoră	surdă	sonoră	surdă	sonoră	surdă	sonoră	surdă	sonoră	surdă	sonoră	surdă	sonoră
S O N A N T E	OCCLUSIVE (EXPLOZIVE)	p	b			t	d			k'	g'	k	g		
	FRICATIVE (CONSTRUCTIVE)			f	v	s	z	ș	j					h	ø
	AFRICATE (SEMI- CONSTRUCTIVE)					ț	ø	č	ğ						
S O N A N T E	NAZALE	m				n									
	O R A L					l									
	E					r									

Valorile fonetice ale literei *x*. Scrierea cu *x*, *cs* (*ks*, *cks*), *gz* (*cz*)

(Mioara Avram, *Ortografia pentru toți*, op. cit., pp. 153-164)

XXI. *x* sau *cs* (*ks*, *cks*), *gz* (*cz*)?

Scrierea grupurilor de consoane [*ks*], [*gz*] și pronunțarea cuvintelor scrise cu litera *x* ridică numeroase probleme de corectitudine, datorate în primul rând faptului că aici se întâlnesc ambele tipuri de excepții de la regula generală conform căreia ortografia limbii române notează fiecare sunet printr-o literă:

154

Mioara Avram

— litera *x* nu notează un sunet, ci un grup de două sunete consonantice și nu totdeauna același grup: de obicei prin *x* se notează consoanele [*ks*], dar uneori aceeași literă notează consoanele [*gz*];

— notația prin *x* nu este unică pentru grupurile consonantice în discuție, care sînt scrise în unele cuvinte — mai puține — cu cîte două litere, corespunzătoare consoanelor din alcătuirea grupului: *cs* sau *ks*, respectiv *gz* sau *cz*, și chiar cu cîte trei litere: *cks*.

Scrierea cu *x* sau cu *cs*, (*c*)*ks*, respectiv *gz*, *cz*, se orientează, în general, după criterii etimologice, la care se adaugă unele contexte fonetice distinctive sau formați cu grafie specifică, iar la numele proprii de persoane și preferința purtătorului. Întrucît cuvintele în care nu se scrie *x*, ci se folosesc cîte două sau trei litere sînt foarte puține, cheia cea mai sigură — și cea mai accesibilă — pentru scrierea corectă este enumerarea acestor cuvinte și memorarea listelor.

1. Situații în care grupul de consoane [*ks*] se scrie altfel decît *x*:

a. Se scrie *cs* în verbele *catadicsi*, *îmbîcsi* și *ticsi* și în substantivele comune *cocs* (și familia lui: *cocserie*, *cocsifica*, *cocsificabil*, *cocschimie*), *cocsagîz* (plantă industrială), *comics* (bandă desenată), *facsimil*, *fucsie* (floare), *fucsină* (materie colorantă), *hicsoși* (populație antică), *lacs* (pește), *micsandă* (floare), *rucsac*, *sconcs* (animal), *tocsin* (clopot de alarmă), *vacs* (și familia lui: *văcsui*, *văcsuitor*).

Din punct de vedere etimologic lista este eterogenă, cuprinzînd atît cuvinte din fondul tradițional (*catadicsi* < ngr.; *îmbîcsi*, *micsandă*, *ticsi* cu etimologia necunoscută), cît și neologisme, de diverse origini, care au în comun faptul că provin din cuvinte scrise, în limbile sursă, nu cu *x*, ci cu *cs*, *chs*, *cks* sau *ks*: *cocs* < germ. *Koks*; *cocsagîz* < rus. *kok-sagîz*; *comics* < engl.

comics; *facsimil* < lat. *fac simile*; *fucsie* < fr. *fuchsia*; *fucsină* < fr. *fuchsine*; *hicsoși* < fr. *hyksos*; *lacs* < germ. *Lachs*; *rușac* < germ. *Rucksack*; *sconcs* < fr. *conce/skunks*; *tocsin* < fr. *tocsin*; *vacs* < germ. *Wachs*. În această categorie ar trebui să intre și *chix* < germ. *Kicks*, precum și *fux* “aducere pe linia de plutire a buștenilor înțepeniți” < germ. *Fuchs*.

Cu *cs* ar trebui scris, conform etimologiei, și toponimul *Bicsad*, indiferent de localizare.

Pentru acesta actualmente există două grafii: *Bicsadu-Oltului Gară* (în județul Covasna), dar *Bixad* (în Covasna și Satu-Mare).

Se pot scrie de asemenea cu *cs* — conform dorinței purtătorilor sau/și tradiției de familie — unele nume proprii de persoane (prenume și mai ales nume de familie) reprezentând variante ale unor nume a căror scriere recomandabilă este cu *x* (vezi 3 a): *Acsente*, *Acsinte*, *Acsinteanu*, *Acsintescu*, *Alecsa*, *Alecsandrescu*, *Alecsandri*, *Alecsandru*, *Alecse*, *Alecsescu*, *Alecsiu*, *Licsandru*. Dintre toate acestea scrierea cu *cs* s-a impus la numele de familie *Alecsandri* (pentru familia poetului Vasile Alecsandri, căci altminteri există și purtători ai aceluiași nume scris cu *x*).

Singurele poziții în cuvânt în care poate apărea scrierea cu *cs* sînt: între vocale, între consoana *n* și vocala *u* (în forma articulată *sconcsu*) și la sfîrșit de cuvînt (după o vocală sau după consoana *n*). Nu se scrie deci niciodată *cs* la început de cuvînt, nici înainte de o consoană.

b. Se scrie *cks* în substantivul *sticksuri* pl. (< engl. *sticks*).

c. Se scrie *kes* în termenul internațional de fizică *stokes* (< numele savantului englez *Stokes*), pronunțat [stoks], cu pluralul *stokși*.

d. Se scrie *ks* în transliterarea alfabetului chirilic: *Aleksandr*, *Aleksandrov*.

2. Situații în care grupul de consoane [gz] se scrie altfel decît *x*:

a. Se scrie *gz* în substantivele comune regionale *bogză* “bufniță”, *bogzar* “specie de pește numită și viză”, cu etimologie necunoscută, și în neologicul *zigzag* < fr. *zigzag*, precum și în numele proprii *Bogza* (antroponim — nume de familie — și toponim), *Bogzeanu*, *Bogzoiu*, *Bogzușor* (nume de familie), *Bogzești* (toponim).

b. Se scrie *cz* numai în substantivul *eczemă* < fr. *eczéma* (și în adjectivul *eczematos*).

3. În toate celelalte cuvinte comune și în cele mai multe substantive proprii care în pronunțare au grupurile consonantice [ks], [gz] se scrie litera *x*.

a. În majoritatea situațiilor *x* notează grupul de consoane surde [ks]. Cu această valoare litera *x* se folosește în contexte fonetice variate:

- la început de cuvânt + vocală: *xantină*, *xenon*, *xilofon*;
- la sfârșit de cuvânt, după o vocală: *ax*, *complex*, *fix*, *box*, *lux* sau după consoana *n*: *linx*, *sfinx*;
- în interiorul cuvântului, înaintea unei consoane: *excava*, *mixt*, *textil* (și a unui grup de consoane: *exclama*, *exprima*, *extrage*);
- în interiorul cuvântului, după consoanele *n* și *r*: *anxios*, *marxist*;
- de cele mai multe ori și între vocale: *axă*, *sexe*, *maxim*.

Dintre diversele poziții în cuvânt două sînt specifice pentru scrierea cu *x*: la început de cuvânt și înaintea unei consoane.

Din punct de vedere etimologic cuvintele comune scrise cu *x* sînt în marea lor majoritate neologisme (preluate direct din diverse limbi, dar cu origine îndepărtată latină și grecească; derivate de la nume proprii cu *x* în rădăcină), scrise cu *x* și în limbile sursă. Se scriu cu *x* și cîteva cuvinte ceva mai vechi de origine neogreacă (de exemplu, *doxă*, *exarh*, *exoflisi*, *taxid*) și turcă (*taxidar*, *taxim*).

Un indiciu ajutător îl poate constitui faptul că se scrie numai *x* în prefixele (neologice) *ex-*, *exo-*, *extra-* și în sufixul (regional/argotic) *-xina* (din *cexina*, *măxina*).

Scrierea cu *x* constituie regula generală pentru numele proprii de persoane: prenumele *Alexandru*, *Ăxente*, *Axinia*, *Felix*, *Luxița*, *Maxim(ilian)*, *Moxa(lie)*, *Oxana*, *Polixenia*, *Roxana*, *Ruxandra*, *Sextil*, *Xenia* și numele de familie derivate de la ele: *Alexandrescu*, *Alexiu*, *Axinteanu* etc. (pentru *Alecsandri* vezi 1 a), de asemenea pentru toponimele provenite din antroponime: *Alexandria*, *Alexeni*, *Axintele*, *Măxineni*. Tot cu *x* se scriu zoonimele care reprezintă cuvinte străine, ca *Rex* (nume de câine).

Greșeli de scriere se produc fie, mai des, în sensul că se folosește litera *x* acolo unde normele au consacrat scrierea cu *cs* (de exemplu: *mixandră*, *tixi*), *cks* (*stixuri*) sau *kes* (*stox*), fie, mai rar, invers, în sensul că se scrie *cs* în locul literei *x* (de exemplu: *fics*, *tacsă*).

Ezităările existente în această privință au mai multe cauze. Una dintre ele este identitatea unor contexte fonetice cu scriere diferențiată după criterii etimologice care nu sînt la îndemîna nespecialiștilor (de exemplu: *cocs* și *box*, *vacs* și *ax*; *sconcs* și *linx*; *facsimil* și *maximă*, *micsandră* și *mixa*); de reținut modul deosebit de scriere, conform normelor actuale, al omofonelor *cocs* s.n. și *cox-* (din *coxalgie*; cf. *coxal*, *coxă*), *lacs* s. (pește) și *lax* adj. ("destins, neîncordat"), *tocsine* s. n. pl. < *tocsin* "clopot de alarmă" și *toxine* g. f. pl. < *toxină* "substanță otrăvitoare"; *sticks(uri)* (produs alimentar) și *Styx* (fluviu din infern în mitologia greacă). Altă cauză este oscilația în timp a normelor ortografice (de exemplu, *cocs*, *fucsină* și *vacs* se scriau cu *x* după regulile academice din 1932). Ideea falsă că în neologisme s-ar scrie numai *x* duce la grafii hipercorecte de tipul *comixuri*, *cox*, *faximil*, *stixuri*, *stox*, *vax*; ea se reflectă și în introducerea lui *x* în cuvinte străine, ca engl. *cakes*

“prăjituri” scris *chex*. Pentru scrierea greșită cu *cs* în loc de *x* la sfârșitul unor substantive și adjective masculine ca *fenix*, *fox* (câine), *linx*, *lux* (unitate de măsură din fizică), *sfinx*, respectiv *anex*, *complex*, *fix*, *lax*, *ortodox*, *perplex*, *prolix*, o împrejurare care favorizează confuzia este faptul că pluralul lor — numai cel masculin la adjective — se scrie corect cu litera *c* + *ș*: *fișși* (nu *fixi*, nici *fixși*), *sfincși* etc. La numele proprii de persoane ezitățile se pot datora și necunoașterii variantei preferate de purtătorul numelui în cauză, alături de variante pur grafice cu *cs* în loc de *x* (pentru care vezi 1 a), există și variante grafice cu *s*, în prenume ca *Lisandru*, *Rusanda*, și cu *ss*, în nume de familie ca *Alessandrescu*, *Alesseanu* și *Alessianu*, *Alessiu*, *Massim*, care reflectă și o variantă de pronunțare (cu *s* în ambele situații).

Pentru alte greșeli de scriere, legate de pronunțare, vezi 4.

În mod excepțional se întâlnesc grafii greșite cu *x* pentru cuvinte în care se scrie corect *gs*: *anxtrom*, în loc de *angstrom*.

Drept curiozități pot fi menționate grafiile *hemanex* și *hodox*, din meniuri de restaurante, care fac de nerecunoscut engl. *ham and eggs* și *hot dogs*.

b. În câteva cuvinte *x* notează grupul de consoane sonore [gz], aflat între vocale. Toate cuvintele în cauză sînt neologisme latino-romanice: *auxiliar*, *exact*, *exalta*, *examen*, *exantematic*, *exaspera*, *exècuta*, *exemplu*, *exercita*, *exil*, *exista*, *exotic*, *exulta*.

Greșelile de scriere sînt de trei feluri: scrierea cu *gz* în loc de *x*, conformă cu pronunțarea (în exemple ca *egzecuta*, *egzistă*), scrierea cu *x* în loc de *cz*, din necunoașterea regulii individuale de sub 2 b (*exemă*), și scrierea hibridă cu *xgz* în loc de *x* (*exgzecuta*, *exgzemplu*).

4. Numeroase sînt greșelile care se produc la pronunțarea cuvintelor scrise cu litera *x*. Ele apar în situațiile în care *x* este fie intervocalic, fie urmat de o consoană.

a. La lectura cuvintelor cu *x* intervocalic se fac două feluri de greșeli.

Mai răspîndite sînt confuziile — în ambele direcții — între

cele două valori ale literei *x*. De obicei se neglijează faptul că litera *x* notează grupul de consoane sonore [gz] în cuvintele *auxiliar*, *exact*, *examen* și celelalte enumerate la 3 b, care se întâlnesc pronunțate greșit cu [ks]: [auksiliar], [eksakt], [eksamen], [eksemplu], [eksil], [eksista], [eksotik], [eksulta] etc.; această pronunțare, influențată de scriere (mai precis de cunoașterea incompletă a valorilor literei *x*, prin generalizarea valorii principale), este pedantă și artificială, semnalînd în același timp însușirea recentă, pe cale exclusiv scrisă, a cuvintelor în cauză. Mai rar, se pronunță greșit [gz] acolo unde norma are grupul de consoane surde [ks], de exemplu în *exagera* (pronunțat [egzağera] în loc de [eksagağera]); această pronunțare urmează o regulă a limbii franceze.

Pe lângă explicațiile specifice fiecărui tip de greșeli, ambele tipuri de greșeli de pronunțare se datoresc faptului că cele două grupuri consonantice notate prin aceeași literă apar în contexte fonetice foarte asemănătoare (de exemplu: *exagera* [ks] și *exact* [gz]; *exegeză* [ks] și *exemplu* [gz]; *oxid* [ks] și *auxiliar* [gz]; *exod* [ks] și *exotic* [gz]; *exuberant* [ks] și *exulta* [gz]).

Unii vorbitori reduc grupul de consoane [gz] la una singură, și anume la ultima, rostind (și scriind) greșit *ezact*, *ezamen*, *ezecuciție*, *ezistă*, în loc de [egzact], [egzamen], [egzecuciție], [egzistă]; greșeli de acest tip se întâlnesc la cei care au deprins neologismele în cauză pe cale orală.

De la pronunțarea *ezaltat*, în loc de [egzaltat], a cuvîntului scris *exaltat* s-a putut ajunge la varianta populară *zăltat*.

Scrierea cu *s* în loc de *x* intervocalic în *esamen*, *esemplu*, *esista* poate reprezenta o simplă variantă grafică pentru cea cu *z*, dar nu e exclus să corespundă și unei variante de pronunțare (vezi și numele proprii citate la 3 b). În orice caz, o variantă

fonetică (și grafică) cu *s* pentru *x* [= *ks*] este înregistrată la cuvântul *filoxeră* > *filoseră*; ea este tot o consecință a însușirii cuvântului pe cale exclusiv orală, după o audiere aproximativă.

Variantele cu *s* în loc de *x* intervocalic trebuie evitate deoarece pot da naștere la confuzii între cuvinte: pe lângă exemple de perechi *tasa* — *taxa*, *fisă* — *fixă*, mai greu confundabile, prin *s* față de *x* se disting termeni medicali antonimi *esoforie* — *exoforie*, *esotropie* — *exotropie*.

Variantele cu *s* (*ss*) în locul actualului *x* de la scriitori mai vechi au explicații etimologice în modelul italian. Existența unor variante fonetice cu *s* pentru [*ks*] este probată și indirect, prin fenomenul opus: apariția unui [*k*] superfluu înaintea lui *s* intervocalic, deci formarea grupului [*ks*] în loc de [*s*], în variante inculte ca *petroxin* în loc de *petrosin*.

b. Cele mai multe greșeli se fac la pronunțarea grupului [*ks*] (îndeosebi precedat de vocala *e*) când este urmat de o consoană.

Înainte de o consoană și, mai ales, de un grup de consoane există tendința de reducere a lui [*ks*] la [*s*], explicabilă prin dificultatea de pronunțare a mai multor consoane succesive; astfel, unii vorbitori pronunță (și scriu) greșit *escavator*, *escursie*, *eshibiție*, *esperiență*, *esport*, *espoziție*, *estern*, *inespugnabil*, *justapunere*, (*i*)*mistiune* (în loc de *excavator*, *excursie*, *exhibiție*, *experiență*, *export*, *expoziție*, *extern*, *inexpugnabil*, *juxtapunere*, (*i*)*mixtiune*) și, mai des, *esclamație*, *escrescență*, *esplica*, *exploatare*, *espres* — și *espre* —, *esprima*, *espropriere*, *estorca*, *estracție*, *estrem* (în loc de *exclamație*, *excrescență*, *explica*, *exploatare*, *expres*, *exprima*, *expropriere*, *extorca*, *extracție*, *extrem*).

La scriitorii mai vechi unele variante cu *s* în loc de actualul *x* [*ks*] + consoană se explică istoric prin încercările de adaptare a unor neologisme cu etimologie multiplă, în speță prin modelul italianesc al unor împrumuturi (de exemplu, numeroasele forme cu *es-* la Eminescu, dintre

care cea mai cunoscută este *nesplicată* = *neexplicată* din *Epigonii*). Există și în limba actuală cuvinte înrudite cu rădăcina pronunțată și scrisă diferit din cauza etimologiei directe diferite: *expres* < fr. *express* și *exprès*, lat. *expressus*, dar *espresso* “aparat de preparare rapidă a cafelei” < it. *espresso*; *expresiv* < fr. *expressif*, dar *espressivo* ca italianism în terminologia muzicală; cf. *x* în *excita* — și derivatele sale sufixale, precum și derivatul prefixal *supraexcitație* —, dar, fără justificare, *s* în *surescita* — și derivatele sale sufixale, inclusiv *surescitație*. În unele cuvinte, înlocuirea lui *x* (= [ks]) cu *s* se poate datora și apropierii făcute între un neologism și un cuvânt vechi, mai cunoscut: de exemplu, la variantele, greșite, *estinctor* și *(in)estingibil* în loc de *extinctor* și *(in)extingibil* se poate presupune influența verbului *a stinge* (cf. și variante ca *extingtor*, *estingtor* pentru substantivul *extinctor*), la *estorca* în loc de *extorca* influența lui *a stoarce*, iar la *inestricabil* în loc de *inextricabil* influența lui *a strica* (manifestată și asupra sensului acestui adjectiv; de reținut că sensul exact al lui *inextricabil* este “foarte complicat, din care nu te poți descurca”, nu “care nu poate fi distrus sau stricat”, cum cred unii). Tendința de reducere a grupurilor de (multe) consoane explică și grafia bizară *misgril*, dintr-un meniu de restaurant, pentru engl. *mixed-grill*.

Datorită existenței acestei greșeli și din dorința de a o evita — deci prin ceea ce se numește hipercorectitudine —, *s* urmat de o consoană este transformat uneori în grupul [ks] în cuvinte ca *distins*, *distrat*, pronunțate greșit [dikstins], [dikstrat] (și scrise *dicstins*, *dixtrat*). Fenomenul are, din păcate, o mare răspîndire la *s* precedat de *e* și urmat de consoană, poziție în care intervine și analogia cu prefixul *ex-*, spunîndu-se (și scriindu-se) greșit *excadră* — și *excadrilă*, *excadron* —, *escalada*, *escalator*, *escală*, *escalop*, *escamota*, *escapadă*, *escară*, *eschiva*, *escorta*, *escroc* — și *excrocherie* —, *exhatologie*, *expadrilă*, *experanto*, *explanadă*, *exter*, *extompa*, *extradă*, *extropiat* în locul formelor corecte cu *s*: *escadră* — și *escadrilă*, *escadron* —, *escalada*, *escalator*, *escală*, *escalop*, *escamota*, *escapadă*, *escară*, *eschiva*, *escorta*, *escroc* — și

escrocherie —, *eshatologie*, *espadrilă*, *esperanto*, *esplanadă*, *ester*, *estompa*, *estradă*, *estropiat*.

Distincția între *x* (= [ks]) și *s* urmate de consoană trebuie respectată, între altele, și pentru că ea servește uneori la deosebirea unor cuvinte paronime, ca substantivele *text* și *test*, substantivul *context* și verbul (ind. prez, I sg.) *contest*, dubletele etimologice *expune* și *spune* (cf. *expus* — *e spus*).

O situație specială este cea în care prefixul *ex-* este atașat la un cuvânt care începe cu *s*: cuvintele *exsangvinotransfuzie*, *excicator* (aparat de laborator), *exsudat* "secreție" și *exsudație* "transpirație" trebuie scrise astfel, cu *exs...*, chiar dacă în pronunțare nu se disting clar cei doi *s* ([eks + s]), deci nu *exangvinotransfuzie*, *excicator*, *exudat*, *exudație*. Greșeala opusă se întâlnește uneori la cuvinte în care vorbitorilor li se pare că trebuie să existe un *s* după *ex-*: grafii ca *exspira*, *exspune*, *exstirpa* sau *extorca* în loc de *expira*, *expune*, *extirpa*, *extorca*.

Ea se explică atât prin hipercorectitudine, cât și prin apropierea de verbe înrudite cu *s-* (*inspira* și *respira*, *spune*, *stîrpi*, *stoarce*).

În cuvintele în care *ex-* este urmat de consoana [č] (din secvențele scrise *ce*, *ci*): *excedent*, *excela* — și *excelent*, *excelență* —, *excentric*, *excepta* — și *excepție*, *exceptional* —, *exces*, *excipient*, *excitat* se produc diverse abateri de la pronunțarea literară cu secvența [ksč]. Pe de o parte, există variante cu [kș] în loc de [ks], explicabile prin influența exercitată de consoana următoare (fenomen asemănător cu cel care se petrece în variantele *șcenă*, *fașcism* pentru *scenă*, *fascism*): din această categorie fac parte pronunțări de tipul [ekșčelent]. Pe de altă parte, se manifestă și aici tendința de reducere a grupului de trei consoane, care are mai multe rezultate: a) dispariția lui *k*, cu sau fără modificarea lui *s*, deci pronunțări de tipul [eščelent]

sau [eșcelent]; b) dispariția lui $s > \text{ș}$ în pronunțări de tipul [ekcelent]; c) mai rar, dispariția atât a lui k , cât și a lui $s > \text{ș}$, în pronunțări de tipul [ečelent] explicabile prin faza precedentă (fenomen asemănător cu cel care apare în varianta *accepta* pentru *accepta*).

În câteva cuvinte se produc confuzii între grupurile consonantice [ks] (= x) și [sk]: substantivul *asterisc* (< fr. *astérisque*) are varianta, greșită, *asterix*, iar *escalop* (< fr. *escalope*) se întâlnește scris *exalop* (într-o variantă — hipercorectă — care se poate explica însă și prin faza *excalop*, cu reducerea grupului $ksc > ks$); în normă se admite variația *tamariscă/tamarix* (< germ. *Tamariske*, lat. *tamarix*).

5. Pronunțarea literei x în cuvinte nu trebuie confundată cu numele ei. Numele literei x este "ics" și ea se citește astfel când este izolată, cu valoare substantivală: în enumerarea literelor din alfabet, în propoziții referitoare la scriere (*Lipsește un x, Scrie-l mai clar pe x!*, *Litera x notează un grup de consoane*), când înseamnă "semn de forma literei x " (pluralul x -uri se citește *icsuri*) sau când are valoare de simbol în diferite coduri. Pornind de la notația prin x a unei necunoscute dintr-o ecuație algebrică, litera x este folosită ca substitut de cuvinte; de obicei majuscula X substituie nume proprii: în orașul X , cetățeanul X și de aici s-a ajuns la formația *X-ulescu*, pronunțată (și scrisă și) *Icsulescu*.

De la numele literei x s-a format și un verb, neînregistrat în dicționare, (*a icsa* "a anula un text dactilografiat prin scrierea suprapusă a mai mulți x ").

6. Cele spuse pînă acum cu privire la litera x și la pronunțarea ei sînt valabile numai pentru ortografia și ortoepia limbii române (pentru cuvinte comune și pentru nume proprii de persoană ale

unor români sau alte nume proprii adaptate). E bine de știut că în alfabetul latin folosit de alte limbi litera *x* are diferite valori și ca atare în numele proprii neadaptate trebuie citită conform regulilor din limba respectivă.

Ea se citește [h] în spaniolă: de exemplu, în numele localității *Xeres* (devenit și substantiv comun, ca nume de vin). Prin tradiție noi pronunțăm cu [ks] numele statului *Mexic* în această formă, adaptată, cu finală consonantică; în numele, neadaptat, al capitalei acestui stat, *Ciudad de Mexico*, litera *x* trebuie pronunțată însă [h] (aproximativ [Siudá de Méhico]).

În franceză ea se citește uneori [s]: numele orașului *Bruxelles*, capitala Belgiei, se pronunță corect cu [s], nu cu [ks] (deci [Brüsél]).

Tot [s] se citește litera *x* în numele proprii chinezești scrise cu litere latine: *Xiamen*, *Xining*.

Grupurile de litere *cs* și *cz* au și ele valori diferite în unele limbi. Ele trebuie citite [č] (= ci) în nume proprii maghiare și poloneze; de exemplu: *Csáki*, *Czerny*, *Mickiewicz* (= [Mițkievič]), *Mohács*.

XXII. *y* sau *i*, *ai*?

Recent admisă în alfabetul limbii române, litera *y* nu constituie o noutate în ortografia românească, întrucât era folosită și înainte de 1982, dar cu statutul unei litere străine (din categoria literelor *ă*, *â* etc.).

Însăși denumirea acestei litere drept "*i* grec" arată că ea este o dublură a literei *i*, un fel de *i*. Fără a acoperi toate valorile fonetice ale literei *i*, principalele valori ale literei *y* se regăsesc printre

SCHIȚĂ TIPOLOGICĂ A DICȚIONARELOR*

I. bilingve și poliglote

II. monolingve:

1) speciale

a) de termeni

ai limbajului (X)
juridici
tehnici
din medicină
poetici
economici
etc.

b) lingvistice

de antonime
de sinonime
de omonime
de paronime
ortografice
ortoepice
morfologice
*inverse***

c) etimologice

2) general-explicative

a) enciclopedice

b) non-enciclopedice

* Schița este propusă de A. Bidu-Vrănceanu în *Lectura dicționarilor*, op. cit.

** Dicționarele inverse au drept „intrări”, în loc de cuvinte-titlu, diverse forme flexionare, sufixe etc.; așadar, dicționarele inverse sunt dicționarele de rime, cele care grupează cuvintele după sufixe etc.

SCURT ISTORIC AL LEXICOGRAFIEI ROMÂNEȘTI

(extras din Ana Ene, *Introducere în lexicografie...*, op. cit., pp. 12-16)

- Primele „dicționare” au fost glosarele (liste de cuvinte, anexe ale cărților traduse).
- **Dicționarul anonim de la Caransebeș** (*Anonymus Caransebiensis*): unul dintre cele mai vechi dicționare românești, nepublicat – nedatat exact (sfârșitul secolului al XVII-lea sau începutul secolului al XVIII-lea).
- **Glosarul latino-român al lui József Benkő** (cărturar secui, istoric, economist și botanist) – în lucrarea sa *Transsilvania sive Magnus Transsilvaniae Principatus olim Dacia Mediterranea dictus* (Vindobonae, 1777-1778; cu excepția a cinci fascicule apărute în 1790, partea a treia a rămas inedită), J. Benkő a inclus, pentru a demonstra latinitatea limbii române, un glosar conținând 64 de cuvinte românești, împreună cu corespondentele lor în limba latină; un număr redus de unități lexicale reprezintă împrumuturi din limbile maghiară și slavonă, fiind tratate ca atare de către autor.
- **Vocabolario Poliglote (1787), Lorenzo Hervas** – „unul dintre cele mai vechi lexicoane, respectiv glosare italiano-române, și primul dintre acestea care apare tipărit” (Eugen Coșeriu, apud Carmen Vlad, în art. *Mărturia documentului și altitudinea cercetării filologice*, „Contrafort”, nr. 10-11 oct.-nov.). Secțiunea românească din *Vocabolario* cuprinde 61 de cuvinte-titlu traduse în română (pentru corespondențele lor italiene) și poate fi considerată „primul lexicon comparat al românei” (ibidem), limbă inclusă de către Hervas cu consecvență în seria limbilor și a dialectelor romanice.
- **Lexiconul de la Buda** – primul dicționar tipărit (publicat la Buda, în 1825, titlul original fiind *Lexicon românescu-latinescu-ungurescu-nemțescu*), marchează începutul lexicografiei românești moderne; dicționarul a fost elaborat în curs de 30 de ani de cărturari transilvăneni, reprezentanți ai Școlii Ardelene (Samuil Micu, Petru Maior, V. Coloși, I. Corneli, I. Teodorovici și Al. Teodori). Este un dicționar bazat pe texte (listă de 10.000 de cuvinte, organizate istoric), prezintă și etimologii forțate, exagerări latiniste, datorate însă în mare parte dificultății reconstrucției etimoanelor – aflată la începuturi – și nu purismului, curent extremist apărut mai târziu. Acest dicționar (alături de prima gramatică tipărită a limbii române, în 1780, a cărei importanță istorică și nu numai este incontestabilă, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, autori – Samuil Micu și Gheorghe Șincai) i-a permis reputatului lingvist Friedrich Diez (1836) să menționeze în studiile sale limba română alături de alte limbi romanice. Importanța

acestei lucrări pentru limba română literară poate fi sistematizată astfel: 1) înregistrează un număr mare de neologisme latinești și romanice (pentru multe dintre acestea, forma dată de autori este valabilă și astăzi); 2) prezența elementelor normative prin indicarea genului substantivelor, a formelor de plural cu alternanțe vocalice și consonantice (unde este cazul), a formelor flexionare la adjective, a principalelor forme flexionare ale verbului (infinitiv, indicativ prezent, participiu), menționarea diverselor funcții gramaticale ale cuvintelor-titlu, trimiterea la forme rare sau regionale, la cele considerate literare sau uzuale, prezența indicațiilor ortoepice. Multe din soluțiile propuse de reprezentanții Școlii Ardelene au fost respinse de evoluția ulterioară a limbii române literare. Cu toate acestea, este incontestabil faptul că ei sunt cei care au deschis drumul spre descrierea științifică modernă (vezi și *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*) și cultivarea limbii române.

- Până la apariția ***Lexiconului de la Buda***, au mai fost elaborate, parțial sau integral, diverse lucrări lexicografice de către cărturarii transilvăneni, dar acestea nu au văzut lumina tiparului. În 1801, Samuil Micu terminase un ***Dictionarium valachico-latinum***, pe care, încearcă să-l transforme, din 1803, într-un dicționar în patru limbi. În 1805, lucrarea era încheiată. Aceasta a fost prima formă a ***Lexiconului***. Tot la capitolul încercări trebuie menționate dicționarele ***Lexicon român-latin-maghiar*** (1802, Șt. Crișan-Körösi) și ***Vocabularium pertinens ad tria regna nature*** (1808-1810, Gh. Șincai). Cel mai valoros dicționar din seria celor netipărite rămâne însă ***Lexiconul românesc-nemțesc***, redactat de Ion Budai-Deleanu de-a lungul a 35 de ani, egal ca număr de cuvinte cu ***Lexiconul de la Buda*** (cuprinde aproximativ 10.000 de termeni). În 1818, era gata pentru tipar, însă, din motive necunoscute, nu a putut fi editat. Acesta este primul dicționar în care se înregistrează pe lângă sensurile de bază și sensurile secundare ale cuvintelor românești, ordonarea sensurilor cuvintelor polisemantice realizându-se, în general, după criteriul etimologic. *Lexiconul* lui I. B.-Deleanu este prima lucrare lexicografică cu o structură asemănătoare cu cea a dicționarelor moderne: cuvântul-titlu beneficiază sistematic de indicații privitoare la accentuare, se califică din perspectiva categoriei gramaticale a genului (substantivul) și a diatezei (verbul), se dau indicații asupra răspândirii geografice a cuvintelor și chiar asupra valorii lor stilistice.
- ***Dictionariu rumanesc, lateinesc si unguresc*, Ioan Bobb** – cap. I-II, apărut la Cluj (1822-1823).
- ***Condica limbii rumânești* (aproximativ 1830), Iordache Goleșcu** – dicționar unilingv rămas în manuscris (acestui dicționar Coman Lupu îi acordă un spațiu generos de

analiză în *Lexicografia românească în procesul de occidentalizare latino-romanică a limbii române moderne*, op. cit., volum din care am extras și noi informațiile referitoare la această lucrare lexicografică.), dedicat lui Alexandru-Vodă Ghica; M. Seche (ibidem) îl consideră „cel dintâi dicționar explicativ complet al limbii române”, care cuprinde „cuvinte ale limbii comune, cuvinte arhaice, regionale și neologice”; dicționarul a fost scris în românește, autorul intenționând să îl traducă și în neogreacă (nu a reușit decât parțial) pentru a-i asigura o circulație mai bună; are 7 volume in-folio și 5000 de pagini și a fost amintit de I. Heliade Rădulescu în prefața la gramatica sa din 1828; în cap. V sunt prezentate diverse aspecte ale limbii române literare.

- Epoca marilor dicționare explicative ale limbii române începe în 1960 (apărute sub egida Academiei, dar și în afara acestui for), însă și până la această dată au fost elaborate dicționare, care sunt importante în contemporaneitate nu numai din perspectivă istorică (vezi și supra).
- Câteva dicționare publicate până în 1960: B. P. Hașdeu – *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor* (1885 – 1893), în 3 vol., neterminat – s-a oprit la cuvântul **bărbat** (dicționar științific și exhaustiv în intenții, de unde caracterul enciclopedic; limite – lipsesc principiile lexicografice, cuprinde fapte extralingvistice); Al. Philippide elaborează sub egida Academiei un dicționar explicativ (1897), plecând de la materialul cules de Hașdeu, material pe care îl îmbogățește cu citate noi, dar și acest dicționar este neterminat (cuprinde articole sub literele **A**, **B**, **C** și o parte din **D**); menționăm și *Dicționarul etimologic al limbii române. Elemente latine*, cu autori I. A. Candrea și O. Densusianu, elaborat până la verbul **a putea** (1907 – 1914): unul dintre cele mai bune dicționare etimologice, material bogat, cuvintele sunt grupate pe familii; Sextil Pușcariu împreună cu două echipe de cercetători – *Dicționarul limbii române* (seria veche, 1906 – 1948): din 1948, DLR va fi revizuit și continuat de mai multe echipe de cercetători (la București, Cluj, Iași), apărând în fascicule de la **M** încolo; I. A. Candrea și Gh. Adamescu – *Dicționarul enciclopedic ilustrat* (1926 – 1931), în două părți, cea redactată de Candrea fiind remarcabilă pentru fina nuanțare a sensurilor; **alte dicționare**: *Dicționar(ul) universal al limbii române* (autor: Lazăr Șăineanu, publicat din 1896 până în 1943 în 9 ediții, Craiova), *Dicționarul limbii române literare contemporane* (DLRM, sub coordonarea lui D. Macrea, sub egida Academiei, 1955 – 1957), *Dicționar invers* (Ed. Academiei, 1957).

- Câteva dicționare de după 1960: *Dicționarul Academiei*, cel început de Pușcariu (vezi mai sus); *Dicționar de neologisme* (de diverși autori – Marcu, Maneca etc. – și în diverse ediții); *Dicționarul explicativ al limbii române* (DEX – sub egida Academiei, ~ 60.000 de cuvinte, ediții în 1975, 1984, cu un supliment în 1988 și reeditat în 1996, respectiv 1998, sub redacția lui Ion Coteanu); *Dicționarul general al limbii române* (în două ediții – 1987 și 1991, autor – Vasile Breban, dicționar concis, dar cuprinzător, dominat de concepția polisemică); între dicționarele etimologice trebuie amintit cel mai complet dicționar elaborat pentru limba română, cel al lui Alexandru Ciorănescu – *Dicționar etimologic al limbii române* (Ed. Saeculum I. O., București, 2005); *dicționare speciale: Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu* (1968, sub redacția lui T. Vianu), *Dicționarul analogic și de sinonime al limbii române* (apărut în anul 1978, elaborat de colectivul de autori: M. Bucă, I. Evseev, Fr. Kiraly, D. Crașoveanu, Livia Vasiluță) etc.; *dicționare bilingve: Dicționar german-român* (coordonatori Mihai Isbășescu și Maria Iliescu, apărut în două ediții, în 1966 și în 1968), *Dicționar englez-român* (1974, redactor responsabil – L. Levițchi), *Dicționar latin-român* (1983, G. Guțu), *Dicționar român-german* (1990 și 1996, Mihai Anuței), *Dicționar român-francez* (1993, Marcel Saraș) etc.

ACCIDENTELE FONETICE

I. ADJECTIO

proteza – adăugarea unui sunet / grup de sunete neetimologic(e) la inițiala cuvântului pentru a-i ușura (de obicei) articularea: *alămâie*, (a) *amiroși*, (a) *scoborî* etc.; de regulă, are caracter popular sau regional, cum este și *î* protetic în forma populară *îs* din *Îs frumos* (adăugat la *s* etimologic: lat. *sunt* > *su* > *s*).

epenteza (sau **anaptixa**, când este vocalică) – adăugarea unui sunet / grup de sunete în interiorul cuvântului: *coarjă* (pentru „coaă”), (a se) *imvi* (pentru „a se ivi”) etc.

- accident puțin răspândit (și deci puțin semnificativ) în istoria limbii române: (lat.) **deexcitare* > *deștepta*, (lat.) *mixticium* > *mistreț*, (sl. v.) *zlobivŭ* > *zglobiu*;
- accident răspândit regional: în graiul crișean – *sclab* (pentru „slab”), *sclănină* (pentru „slănină”) etc. sau în graiul muntean – (a) *hărâni* (pentru „a hrăni”), *hărană* (pentru „hrană”) etc.;
- alte epenteze sunt izolate și deci individuale: *acafist* (acatist), *ceasclov* (ceaslov) etc.

paragoga – rară în limba română; regional, de exemplu, se întâlnesc verbe care se conjugă lung (cu sufixele verbale *-esc*, *-ește*), deși în limba literară ele se conjugă scurt: în graiul maramureșean – *simțâsc* (simt), *împărțâsc* (împart) etc.

II. DETRACTIO

afereza – suprimarea unui sunet / grup de sunete aflat în poziție inițială: *colo* (acolo), (a) *coperi* (a acoperi), (a) *mestica* (a amesteca), *talieni* (italieni), *feștanie* (sfeștanie), *ice* (zice), *Saveta* sau *Veta* (pentru Elisaveta); în general, fenomene de limbă vorbită, populară sau regională.

- accident fonetic depistabil și în decursul formării limbii: (lat.) **hirundinella* > *rândunea*, (lat.) **umbulicus* > *buric* etc.

sincopa – căderea unui sunet / grup de sunete din interiorul unui cuvânt; de obicei, cade o vocală neaccentuată (caracterizează vorbirea neîngrijită sau regională): *iepur'li*, *laminuar'li*, *am vin't*, *am văz't* etc.

! Sunt și situații când limba literară preferă o formă rezultată prin sincopă: (rom. lit.) *pernă* / (gr. mold.) *perină* (deși aceasta este forma etimologică).

apocopa – suprimarea unui sunet/grup de sunete aflat la finală de cuvânt; extensiunea maximă a apocopei este de două silabe: *cinema* (cinematograf), *mă-ta* (mamă-ta), *ta(t)-tu* (tată-tău – aici vezi și haplologia explicată mai jos), *tac-tu* (taică-tău) etc.

- apocopa sintactică (prin fonetică sintactică): *c-un picior*, *las' să fie*, *mam' mare*, *G'o* (Gheorghe), *Ioa* sau *Io* (Ioane; aceste ultime două forme caracterizează graiul maramureșean unde apocopa se realizează și la nivelul unei propoziții întregi: *Pe se tre*, în loc de „Petre se trezește”) etc.;
- tot regional, ca în ultimele două exemple, se mai înregistrează apocopa sufixelor și a desinențelor: (să) *găzduie* (pentru „găzduiește” și „să găzduiască”), (să) *grăie* (pentru „grăiește” și „să grăiască”) etc.;
- în poezie (mai ales în cea populară), apocopa este folosită în realizarea măsurii și a ritmului: „*Zidul se suia / Și o cuprindea / Pân' la gleznișoare, / Pân' la pulpișoare...*” (Mănăstirea Argeșului); „*Precum atunci și azi întocma / Mărunte lumi păstrează dogma*” (Ion Barbu – *Oul dogmatic*).

III. TRANSMUTATIO

metateza – inversiuni metatetice consfințite de uzul general sunt semnalate (în cercetările diacronice) atât în cazul elementelor moștenite, cât și în cazul cuvintelor împrumutate. Iată două exemple de cuvinte moștenite: (lat.) *formosus* > *frumos*, (lat.) *mus araneus* > (rom. comună) *mușuroi* > (aromână) *sumuroi* („cârțiță”; în dacoromână metateza nu s-a produs, iar sensul este „mușuroi”); în cazul cuvintelor împrumutate, metateza se înregistrează la nivelul pronunțării populare, nonliterare: *scluptor*, în loc de „sculptor”.

hiperbatul – (sl.) *poklon* > (rom.) *poclon* > (rom. lit.) *plocon*, (bg.) *protiva* > (rom.) (îm)*potrivă*, (lb. pop.) *potropop* (în loc de „protopop”).

IV. IMMUTATIO

asimilarea – accident fonetic foarte răspândit care constă în schimbarea uneia sau a mai multora dintre caracteristicile articulatorii ale unui sunet sub influența altui sunet aflat în vecinătatea lui (nu neapărat imediată).

- după natura sunetului care se modifică: a) *asimilare vocalică* – *locomie* (pentru „lăcomie”, [ə] influențat și asimilat complet de [o]), *ascunsă* (pentru „ascunseră”); b) *asimilare consonantică* – *șusea* (pentru „șosea”, forma prezintă și asimilare vocalică), *poptit* (pentru „pofțit”);

- după numărul trăsăturilor articulatorii care se modifică: a) *asimilare parțială* – $nm > mm$ în *îmulți*, $o...u > u...u$ în *cuşciug* (după unii lingviști, acestea ar fi exemple de acomodare, vezi mai jos), sau, în pronunțarea populară și în cea neîngrijită a neologismelor – *belet* (bilet), *derector* (director), *frezer* (frizer), *regement* (regiment) etc.; b) *asimilare totală* (adică schimbarea tuturor caracteristicilor fonetice ale sunetului, trecerea lui în altă serie vocalică) – $\check{a}...i > i...i$ în *richită* (pentru „răchită”);
- după distanța la care se găsesc cele două sunete: a) *asimilare în contact* – $nb > mb$ în (a) *îmbuna* (devenită normă în română: *m* înaintea bilabialelor *p* și *b*); b) *asimilare la distanță* – $s...t > s...s$ în *ascușit* (pentru „ascuțit”).

! Asimilarea la distanță este numită, uneori, *anticipare* sau *propagare*, iar cea în contact (v. și asim. parțială) – *acomodare*.

- după poziția față de reper a sunetului modificat: a) *asimilare regresivă* (sunetul modificat se află înaintea celui modificat) – $l...r > r...r$ în *pârcuri* (pentru „pâlcuri”); b) *asimilare progresivă* (invers) – $\check{t}...t > \check{t}...t$ în *țințirim* (pentru „țințirim”, regional);
- accident fonetic întâlnit și în fazele de evoluție a formelor latinești în română: *corona > curună > cunună*; **mirionem > mirune > minune* etc.

disimilarea – este opusul asimilării; apare în cuvintele care conțin 2 (sau mai multe) sunete identice (sau asemănătoare) – unul se modifică sau dispare sub influența celui alt (tendință de simplificare);

- a) *disimilare vocalică*: *sămănăm* (semănăm), *împodubit* (împodobit), (lat.) *percepere > precepe > pricepe*, (lat.) *ceresium > cereș > cîreș* (de regulă, disimilarea este precedată de asimilare – *mixticium > mestreț > mistreț* – și urmată de o sincopă – *directus > derept > dirept > drept*); b) *disimilare consonantică*: *alantăieri* (alaltăieri), *scormolît* (scormonit), *scîlîtit* (scrântit), *colîdor* (coridor) etc.

! În limba română actuală, consoanele supuse cel mai des disimilării sunt sonantele [*l, n, r*].

- disimilarea din fazele de trecere de la latină la română: *canutum > cănunt > cărunt*, *minutus > mănunt > mărunt*, *fratrem > frate*, *urceolum > urcior > ulcior* etc.;

- după distanța dintre sunete: a) *disimilare în contact* – *pin/pân*, în loc de „prin” (disimilarea în contact se mai numește *diferențiere*); b) *disimilare la distanță* – *mărunt* (< mărunt);
- după numărul trăsăturilor fonetice care se pierd prin modificare: a) *disimilare parțială* – *ulcior* (< urcior, [l] – lichidă laterală, dar tot sonantă ca și [r]); b) *disimilare totală* (constă în pierderea tuturor caracteristicilor și deci la eliminarea lui din cuvânt) – (lat.) *per extra* > *preste* > *peste*;
- ca la asimilare: a) *disimilare regresivă* și b) *disimilare progresivă* (vezi în exemplele anterioare).

acomodarea (vezi și asimilarea) – are caracter individual și adesea izolat; constă în modificarea uneia sau, eventual, a două dintre trăsăturile articulatorii ale unui sunet sub influența altui sunet proxim: *fn* > *mn* în *bumni* (pentru „bufni”), *vn* > *mn* în *pimniță* (pentru „pivniță”) etc.

- în câteva cazuri, ea s-a impus în limba literară; de exemplu, [s] din prefixele *des-* și *răs-* devine [z] în vecinătatea unei consoane sonore: *dezmembra*, *dezgina*, *răzbate*, *răzgândi*...

anticiparea – pronunțarea unui sunet într-o silabă anterioară celei în care are ocurență motivată: a) *vocalică* – din formele etimologice *câne* (< canem), *pâne* (< panem) etc. s-a ajuns (în graiul muntean) la *câine*, *pâine* (acum literare); b) *consonantică* – *impermangalat* (în loc de „hipermanganat”); unii lingviști interpretează anticiparea consonantică drept epenteză.

! În Oltenia se întâlnește o anticipare interesantă: *roichie*, *ureichie*, *straichină* etc. (pentru: „rochie”, „ureche”, „strachină”) – vocala plenisonă [i] de după palatala [k'] formează diftong prin anticipare cu vocala care precedă palatala.

sinereza – fenomen de coarticulație: două vocale alăturate, aflate în silabe diferite (hiat), sau o vocală și o semivocală a unui diftong din silaba următoare se pronunță împreună, fuzionează într-un diftong (și deci nu se mai despart); apare, de regulă, accidental în pronunțarea individuală: *flui-ram* (flu-ie-ram), *șui-ram* (șu-ie-ram), *reu-ma-tism* (re-u-ma-tism) etc.

diereza – opusul sinerezei: transformarea hiatului în diftong (fenomen foarte rar în română): *pi-u-ne-ză* (în loc de *piu-ne-ză*), *in-a-u-gu-ra* (în loc de *in-au-gu-ra*) etc.

haplologie – un grup de sunete identice sau asemănătoare se articulează o singură dată: *jumate* (jumătate), *as(t)' toamnă* (astă toamnă); este acceptată de limba literară în cazul adjectivelor duble: *tragi-comic* (se evită cacofonia din *tragico-comic*).

analogia – nu este propriu-zis o transformare fonetică, ci regularizarea unei forme sub presiunea altor forme cu care este asociată în funcție de anumite criterii: *lun_i* (în loc de *lun_e* > lat. *Lunae*), ca și miercuri, marți, vineri; *octombrie* (cu **m** neetimologic), ca și septembrie, noiembrie, decembrie.

CE E NOU ÎN DOOM2

Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române

ediția a II-a revăzută și adăugită, sub egida Academiei Române, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, Ed. Univers Enciclopedic, București, 2005

Coordonator: Ioana Vintilă-Rădulescu

În cele ce urmează se prezintă, însoțite de câteva exemple, principalele modificări introduse în DOOM2 față de prima ediție a dicționarului (DOOM1 – Academia Republicii Socialiste România, Institutul de Lingvistică al Universității București, *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, Editura Academiei, București, 1982, redactor responsabil Mioara Avram, redactor responsabil adjunct Laura Vasiliu), modificări care afectează normarea sub diverse aspecte a unor cuvinte. Cuvintele la care s-au făcut modificări de normă față de ediția I sunt precedate în DOOM2 de semnul exclamării (!), iar cuvintele nou introduse – de steluță (*).

Conform *Legii privind organizarea și funcționarea Academiei Române* nr. 752/2001, în România, forul care „se îngrijește de cultivarea limbii române și stabilește regulile ortografice obligatorii” este Academia Română.

Actualele norme au intrat în uz din momentul publicării DOOM2; pentru învățământ, ministerul de resort este cel care decide data aplicării lor.

Pentru detalii privind celelalte norme (care sunt în continuare valabile așa cum fuseseră stabilite prin DOOM1) și fiecare cuvânt – mai vechi sau mai nou – în parte este necesară consultarea introducerii la DOOM2, respectiv a dicționarului propriu-zis.

Informațiile sunt prezentate în ordinea în care su fost tratate în introducerea la DOOM2 și nu în ordinea importanței.

[Omitem aici paragraful *Modificări privind denumirea/citirea unor litere*, acesta putând fi consultat la nevoie în Introducerea la DOOM2]

SCRIEREA ȘI CITIREA UNOR ABREVIERI

Actualmente se preferă scrierea **fără puncte despărțitoare** a unor abrevieri de tipul *SUA*, *UNESCO* etc.

Unele litere din anumite abrevieri se citesc după modelul limbii din care au fost împrumutate abrevierile, de ex. *CV*, citită [sivɨ], deoarece este împrumutată din engleză, și nu

din latină (unde nici nu se folosea această abreviere), chiar dacă sintagma pe care o abreviază, *curriculum vitae*, este un latinism.

Nu sunt urmate de **punct**:

- simbolurile majorității **unităților de măsură**: *gal* pentru *galon*;
- simbolurile unor termeni din domeniul **tehnic** și **științific**: *Rh* „factorul Rhesus”.

Pentru numele și simbolurile unităților de măsură se aplică prevederile sistemelor internaționale obligatorii/normele interne în domeniu.

ACCENTUL*

* Vocala care poartă accentul principal este subliniată cu o linie.

La unele cuvinte (mai vechi sau mai noi) se admit **variante** accentuale **literare** libere (indicate în *Dicționar* în ordinea preferinței), cu unele deosebiri față de DOOM1, atât la unele cuvinte vechi în limbă, cât și la unele neologisme, de ex. *acatișt/acațist*, *antic/antiț*, *gingaș/gingaș*, *hatman/hatman*, *jilav/jilav*, *penurie/penurie*, *trafic/trafic*.

Se recomandă o singură accentuare la *avarie*, *crater*, *despot*, la formele verbului *a fi* *suntem*, *sunteți*.

SCRIEREA ȘI PRONUNȚAREA NUMELOR PROPRII STRĂINE

Numele statelor trebuie utilizate în forma oficială recomandată de acestea *Belarus* (la cuvintele din aceeași familie se pot folosi ambele variante: *belarus/bielorus*, *belarusă/bielorusă*), *Cambodgia*, *Côte d’Ivoire*, *Myanmar*.

Formele **tradiționale curente**, intrate prin intermediul altor limbi și **adaptate** limbii române, ale unor **nume de locuri** străine **cunoscute** de mai multă vreme la noi, pot fi folosite și în indicații bibliografice: *Florența* etc.

Normele actuale recomandă formele *Bahus*, *Damocles* - cf. și expresia consacrată *sabia lui Damocles* -, *Menelaos*, *Oedip* [ödip] (cf. și redarea titlului tragediei antice *Oedip rege* și a titlului operei lui George Enescu), *Procust*, nu *Bacus*, *Damocle*, *Menelau*, *Edip*, *Procust*.

Numele anumitor personalități, provenite din limbi scrise cu alfabetul chirilic, pot fi ortografiate atât conform tradiției românești, cât și normelor actuale de transliterare: *Dostoievski/Dostoevski*.

SCRIEREA CU LITERĂ MICĂ SAU MARE LA INIȚIALĂ

Scrierea cu literă mică la inițială

Se scriu cu literă **mică** (și nu mare) **la inițială și**:

- **numele** ființelor **mitice** multiple: *ciclop, gigant, muză, parcă, sirenă, titan*;
- elementele inițiale din **numărul** de ordine al unor **manifestări** periodice a căror denumire este folosită în interiorul unei **propoziții**: *Participanții la (cel de-)al X-lea Congres...*

Când denumirea este folosită **singură**, ca **titlu** etc., începe cu literă mare: *Al X-lea Congres ...*

Se **pot** scrie, **ocazional**, cu literă **mică**, unele cuvinte care, în mod obișnuit, se scriu cu literă mare, pentru a realiza un anumit **efect** stilistic (*ceaușescu, pcr*) sau grafic (*univers enciclopedic* pe publicațiile editurii în cauză).

Scrierea cu literă mare la inițială

Se scriu cu literă **mare la inițială și**:

- **toate** componentele (cu excepția, de regulă, a cuvintelor ajutătoare):
 - numelor **proprie** (inclusiv ale unor **unități lexice complexe** folosite ca nume proprii) care desemnează **marile epoci istorice** (chiar dacă **nu** reprezintă evenimente) (*Antichitatea, Evul Mediu*), inclusiv **războaiele** de anvergură (*Primul Război Mondial, al Doilea Război Mondial*) sau care au un nume **propriu** (*Războiul celor Două Roze, Războiul de Independență, Războiul de Secesiune, Războiul de Treizeci de Ani, Războiul de 100 de Ani*);
 - numelor **proprie** de **instituții**, inclusiv când sunt folosite eliptic: *secretar de stat la Externe; Lucrează în Institut de cinci ani; student la Litere; admiterea la Politehnică*;
 - **locuțiunilor pronominale de politețe**: *Alteța Sa Regală, Domnia Sa, Excelența Voastră, Înălțimea Voastră, Majestățile Lor Imperiale, Sfinția Sa*;
- numai **primul** element din numele **proprie compuse** care reprezintă denumirile **organismelor** de conducere și ale **compartimentelor** din instituții: *Adunarea generală a Academiei Române, Catedra de limba română, Comisia de cultivare a limbii a Academiei Române, Compartimentul/Departamentul/Sectorul de limbi romanice, Direcția, Secretariatul, Secția de filologie și literatură a Academiei Române, Serviciul de contabilitate*.

Se **pot** scrie cu literă **mare** unele cuvinte (care, **de obicei**, se scriu cu literă **mică**), în semn de **cinstire** (*Soldatul Necunoscut; Slavă Țărilor Române*).

Componentele sintagmei *țările române*, care nu a fost niciodată numele propriu al unei entități statale unice, se scriu în mod obișnuit cu literă mică la inițială.

SCRIEREA CUVINTELOR COMPUSE

I. Se revine la scrierea într-un cuvânt a tuturor formelor pronumelui negativ compus **niciunul**, **niciuna** „nimeni” și ale adjectivului pronominal corespunzător **niciun**, **nicio**, care se încadrează într-un întreg sistem la care se aplică de mult aceleași reguli.

1. *Niciun(ul)* s-a mai scris „legat” și înainte de 1953, dată după care *nici un(ul)* a devenit singura excepție în mai multe privințe:

a. era unicul pronume (în afară de *ceea ce* și spre deosebire, de exemplu, de pronumele cu o componență relativ asemănătoare *vreun(ul)*, scris într-un cuvânt) redat grafic ca și cum ar fi vorba de două cuvinte diferite și independente și nu de un *unic* pronume/adjectiv compus sudat - între componentele căruia nu poate fi intercalat alt cuvânt;

b. era singura combinație din seria celor formate din *nici* + *când*, *cât*, *cum*, *de cât*, *de cum*, *o dată* sau *odată*, *odinioară*, *unde* la care nu se făcea distincție și în scris între îmbinările libere și dissociabile, în care componentele își păstrează individualitatea, și cuvintele compuse sudate. Astfel, și până acum trebuia să se distingă, de exemplu, și în scris, între *niciodată* „în niciun moment” și *nici odată* „nici cândva” (situația complicată în acest caz și de o a treia situație: *nici o dată* „nici o singură dată”, „*nicio dată* calendaristică” sau „*nicio informație*”) sau între grupurile ortografice *fiecare*, *oarecare*, *oricine* ș.a. și, respectiv, *fie care*, *oare care*, *ori cine*.

2. Tot atât de normal ca în aceste ultime exemple este să distingem, de pildă, între:

- **niciun** adjectiv pronominal (*N-are **niciun** chef să facă ce i se cere*) și **nici un** adverb + articol (*Nu e naiv și **nici un** om neștiutor*) sau **nici un** conjuncție + numeral (*Mă confundăți, eu nu am **nici un** frate, **nici** mai mulți*);

- **niciunul** pronume (*N-a venit **niciunul** „nimeni”*) și **nici unul** conjuncție + pronume nehotărât (*Nu-mi place **nici unul**, **nici** celălalt*

- combinații în care *nici* este accentuat în frază și în care se poate intercala, de exemplu, adverbul *măcar* (*N-are **nici măcar un** prieten*).

Aceste combinații se folosesc mult mai rar decât pronumele și mai ales în astfel de structuri binare, destul de clare din punctul de vedere al înțelesului și al logicii, nu numai al analizei gramaticale.

3. Grafia *niciun* etc. corespunde și pronunțării în două silabe [ničun].

4. Ea nu numai că nu îngreunează, ci, dimpotrivă, ușurează recunoașterea ca atare a pronumelui/adjectivului pronominal în cauză.

5. Acestă grafie a fost adoptată și de noua *Gramatică a Academiei*.

6. Ea respectă și paralelismul grafic cu celelalte limbi romanice în care există pronume cu o structură asemănătoare.

Se scriu „**legat**” și:

- adjectivele cu structura **adjectiv** + vocala de legătură **o** + **adjectiv**, care exprimă o **unitate**, având **flexiune** numai la **ultimul** element: *cehoslovac* „din fosta Cehoslovacie”, *sârbocroat*;

Dar *ceho-slovac* „dintre Cehia și Slovacia”, *sârbo-croat* „dintre sârbi și croați”.

- adverbul *odată* „cândva (în trecut sau în viitor), imediat, în sfârșit”: *A fost odată ca niciodată*, *O să-ți spun eu odată ce s-a întâmplat*, *Termină odată*, *Odată terminat lucrul, am plecat*.

Dar se scriu în două cuvinte **o dată** numeral adverbial (*Așa ceva ți se întâmplă numai o dată în viață*, *Te mai rog o dată*, *O dată la două luni*) și **o dată** subst. „zi, dată calendaristică” sau „informație”.

II. Se scriu cu cratimă:

- adjectivele compuse **nesudate** cu structura **adverb** + **adjectiv** (adesea provenit din **participiu**), când compusul prezintă o **diferență de sens** față de cuvintele de bază: *bine-crescut* „cuvios”, *bine-cunoscut* „celebru”, *bine-venit* „oportun, agreat”;

Ele se deosebesc de îmbinările cu o structură și o componență asemănătoare, care se scriu într-un cuvânt când sunt **compuse sudate** (*binecuvântat*) și **separat** când sunt **grupuri de cuvinte** care își păstrează fiecare sensul (*bine crescute* „dezvoltat bine”).

- substantivele compuse cu **unitate semantică** și **gramaticală** mai mică decât a celor scrise într-un cuvânt, ca:

- *bună-credință* „onestitate”; *bună-creștere*, *bună-cuviință* „politețe”; *bună-dimineața* (plantă), *bun-rămas* „adio”;

Compusele **sudate** cu structură asemănătoare se scriu într-un **cuvânt** (*bunăstare* „prosperitate”), iar secvențele în care componentele își păstrează autonomia - în cuvinte **separate** (*bună creștere* „dezvoltare bună”, *bunul gust al libertății*).

- *prim-balerin*, *prim-balerină*, *prim-procuror*, *pri-solist*, *prim-solistă*;

- *bas-bariton*, *contabil-șef*, *cuvânt-titlu* „intrare de dicționar”, *mașină-capcană* (în care al doilea substantiv este apozitie);

Se scrie într-un cuvânt *blocstart* - ca și *blochaus*, *blocnotes*.

- termeni care denumesc **substanțe** chimice distincte, **specii** distincte de **plante** sau de **animale** (cu **nume științifice diferite**) ș.a., la care se **generalizează** scrierea cu cratimă - indiferent de structură: *fluture-de-mătase*, *gâdac-de-Colorado* (specii de insecte), *viță-de-vie* (plantă).

- tipuri izolate: *cuvânt-înainte* „prefață”, *mai-mult-ca-perfect* (timp verbal).

SCRIEREA LOCUȚIUNILOR

* Deoarece nu pun alte probleme de scriere decât cele generale, precum și ale componentelor lor, multe locuțiuni – interpretate uneori și drept grupuri de cuvinte – nu au fost incluse în DOOM1, în DOOM2 adăugându-se un număr restrâns.

Se scriu în cuvinte separate, de ex.: *băgare de seamă* „atenție”, *chit că*, *cu bună știință*, *de bunăvoie* „benevol”, *de jur împrejurul*, *de prim rang* „de calitatea întâi”; *Doamne ferește*, *Domnia Lui*, *Exceleța Sa*, *Înalt Preasfinția Voastră*, *în ciuda*, *în jur* „în preajmă”, *în jur de* „aproximativ”, *în jurul*, *în locul*, *Măria Ta*, *până ce*, *până să* ș.a.

În locuțiunile *odată ce* „după ce, din moment ce” și *odată cu* „în același timp cu”, adverbul *odată* se scrie **într-un cuvânt**.

Din punctul de vedere al scrierii ca **locuțiuni** nu sunt semnificative situațiile în care unele elemente din componența lor sunt scrise **cu cratimă** din motive **fonetice** – **todeauna** (*de-a berbeleacul*, *dintr-odată*) sau **accidental**, pentru a reda rostirea lor în **tempo rapid** (*așa și așa/așa și-așa*) – sau pentru că sunt cuvinte **compuse** (*de (pe) când Adam-Babadam*).

SCRIEREA GRUPURILOR DE CUVINTE*

* Aceeași observație ca și la locuțiuni

Fiind grupuri de cuvinte, și nu un singur cuvânt compus, se scriu „dezlegat” **și**:

- *de mâncat* (*N-am nimic de mâncat; De mâncat, aș mânca*), *după prânz* ș.a.;

Dar se scriu **într-un cuvânt** sau **cu cratimă compusele** cu o structură asemănătoare: *demâncare*, *demâncat* (pop.) „mâncare”, *după-amiază*, *după-masă* „a doua parte a zilei”.

- *apă minerală*, *bună dimineața* (formulă de salut), *bună stare* „stare bună” etc.

Grupurile relativ stabile de cuvinte se deosebesc de **cuvintele compuse** cu structură și componență asemănătoare, în care elementele componente nu-și **păstrează sensul** de bază și

nu **corespund** realității denumite și care se scriu fie cu **cratimă** (*bună-dimineața* „plantă”), fie într-**un cuvânt**: *bunăstare* „prosperitate”.

DESPĂRȚIREA LA CAPĂT DE RÂND*

* Când utilizarea cratimei ar putea produce confuzii se folosește **aici** pentru a indica locul despărțirii bara verticală.

Despărțirea numelor de instituții

cuprinzând abrevieri pentru nume generice sau nume proprii

Se **tolerează** plasarea pe **rânduri diferite** a **abrevierilor** pentru **nume generice** (*RA* = *regie autonomă*, *SA* = *societate anonimă* ș.a.), și a **numelor proprii** din **denumirile** unor instituții, **indiferent de ordine**: *Roman* |*S.A.*, *SC Severnav* | *SA.*, dar și *F.C.* | *Argeș*, *RA* | „*Monitorul Oficial*”, *SC* | *Severnav SA* (ca și în scrierea completă: *Fotbal*| *Club*| *Argeș* etc.).

Numele proprii de persoană

Pentru **păstrarea unității** lor, **nu** se despart la sfârșit de rând, ci se trec integral pe rândul următor **numele proprii de persoane**: *Abd el-Kader*, *Popescu* (**nu**: *Abd el-|Kader*/*Abd el-Ka-|der*, *Po-pescu*/*Popes-cu*).

Despărțirea cuvintelor la capăt de rând

Regula **generală** și **obligatorie** a despărțirii **cuvintelor** la capăt de rând, valabilă pentru ambele modalități de despărțire (după pronunțare și după structură), este **interdicția** de a lăsa mai ales la **sfârșit de rând**, dar și la **început de rând** o secvență care **nu** este **silabă** (chiar dacă include o vocală propriu-zisă, cum prevedea regula din DOOM1, care era mai puțin restrictivă.).

Fac **excepție grupurile ortografice** scrise cu **cratimă** (*dintr-|un*, *într-|însa*), la care se recomandă însă, pe cât posibil, **evitarea** despărțirii.

Normele actuale (cf. și *Dicționarul general de științe ale limbii*, Editura Științifică, București, 1997, s.v. *silabație*: „Regulile morfologice **nu** [subl. ns. I. V.-R.] sunt obligatorii”) **prevăd, de regulă**, atât despărțirea la capăt de rând după **pronunțare** - care este indicată acum **pe primul loc** -, cât și despărțirea după **structură** - care este indicată acum **pe locul al doilea**, precum și cu unele **restricții** față de recomandările din DOOM1.

Astfel, normele actuale nu mai admit despărțirile după structură care ar conduce la secvențe care **nu sunt silabe**, ca în *artr|algie*, *într|ajutorare*, *nevr|algic*.

Despărțirea cuvintelor **în scris la capăt de rând nu se identifică** cu despărțirea **în silabe** în sens fonetic.

Conform DOOM1, „regulile bazate pe pronunțare” erau „tolerate”, deci perfect posibile, și în cuvintele „formate”, la care „despărțirea [...] care ține seama de elementele constitutive atunci când cuvântul este analizabil sau măcar semianalizabil” era nu singura admisă, ci doar cea „preferată”. (caracterul analizabil este însă un lucru destul de relativ, un cuvânt ca *obiect*, de exemplu, nefiind, practic, nici măcar *semianalizabil* pentru majoritatea vorbitorilor).

În DOOM1 se preciza că unele cuvinte „formate” cunosc **și** (nu doar exclusiv) o despărțire conformă cu structura lor morfologică.

În dicționarul propriu-zis din DOOM1 însă, deși corect ar fi fost să se indice, ca variantă, și despărțirea după pronunțare conformă cu regulile generale (de exemplu, *tran-salpin* etc.) și nu numai cea care se încadrează în categoria excepțiilor, DOOM¹ menționa numai despărțirea morfologică: „**transalpin** (sil. mf. *trans-*)”. De aici impresia greșită că, în asemenea cuvinte, silabația morfologică ar fi fost singura admisă.

Probabil că și din acest motiv, ca și pentru a pune în evidență familiile de cuvinte și mijloacele de formare a acestora, școala recomanda aproape exclusiv, la cuvintele „formate”, despărțirea bazată pe analiza morfologică. Notarea diferită, la unele examene și concursuri, a celor două despărțiri (chiar dublă pentru cea morfologică, cum s-a procedat uneori) nu este deci corectă. Dacă se urmărește să se vadă dacă elevii sau candidații cunosc silabația fonetică ori structura morfologică a cuvintelor, întrebările ar trebui formulate explicit ca atare.

În DOOM2 **s-a inversat numai ordinea de preferință** a celor două modalități de despărțire la capăt de rând – după pronunțare (care prezintă și avantajul că pentru ea se pot stabili **reguli formalizabile și mai generale** decât pentru despărțirea după **structură**) și după structură. Spre deosebire de DOOM1, noul DOOM indică riguros, la toate cuvintele în această situație, ambele posibilități, fără a o trece sub tăcere pe aceea care este mai puțin convenabilă sub un aspect sau altul.

Ca urmare, în dicționarul propriu-zis s-a inversat ordinea în care sunt indicate cele două modalități de despărțire la capăt de rând pentru cuvintele analizabile și semianalizabile (compuse sau derivate cu prefixe și cu unele sufixe): prima este indicată despărțirea bazată pe pronunțare, iar pe locul al doilea despărțirea anumitor secvențe după elementele lor constitutive.

Se pot deci despărți și după structură cuvintele **(semi)analizabile**, formate în limba **română** sau **împrumutate** (în exemple se indică **numai limita în discuție**, nu și limitele posibile între celelalte silabe):

- **compuse** (din cuvinte întregi, elemente de compunere sau fragmente de cuvinte dintre care cel puțin unul există independent și cu un sens care corespunde celui din compus.): *arterioscleroză/arterio-scleroză, al-tundeva/alt-undeva, des-pre/de-spre, drep-tunghi/drept-unghi, por-tavion/port-avion, Pronos-port/Prono-sport, Romar-ta/Rom-arta;*
- formațiile cu **-onim**: *o-monim/om-onim, paro-nim/par-onim, sino-nim/sin-onim.*

Compusele care păstrează grafii **străine** sunt supuse numai despărțirii după structura din limba de origine: *back-hand*.

- **derivate cu prefixe**: *anor-ganic/an-organic, de-zechilibru/dez-echilibru, ine-gal/in-egal, nes-prijinit/ne-sprijinit, nes-tabil/ne-stabil, nes-trămutat/ne-strămutat, pros-cenium/pro-scenium, su-blinia/sub-linia;*
- **derivate cu sufixe**: *savan-tlâc/savant-lâc.*

Cel care scrie are deci libertatea, atunci când nu recunoaște sau nu este sigur de structura morfologică a unui cuvânt mai greu analizabil, să îl despartă pe baza pronunțării (*o-monim*, nu numai *om-onim*), ori, dacă o asemenea diviziune i se pare șocantă la cuvintele mai ușor analizabile, să despartă cuvântul în cauză pe baza structurii lui morfologice (*post-universitar*, nu neapărat *pos-tuniversitar*).

Normele actuale nu mai admit însă nici despărțirile după structură care ar **contraveni pronunțării**, ca în *apendic|ectomie* [apendi**ĉ**ectomi**ie**], *laring|ectomie* [laring**ĝ**ectomi**ie**].

Pentru cuvintele a căror structură nu mai este clară, deoarece **elementele** componente sunt **neînțelese** sau **neproductive** în limba română, normele actuale recomandă **exclusiv** despărțirea după **pronunțare** (*a-borigen, a-broga, a-brupt, a-diacent, ab-stract, a-dopta, ban-crută, o-biect, pros-pect, su-biect*).

Nu pun probleme acele compuse (ca *bine-făcere, clar-văzător, pur-sânge*) sau derivate (precum *contra-făcut, des-calificat, a re-începe*) la care cele două tipuri de despărțire coincid.

Se indică o singură despărțire, și anume după structură, și la cuvintele compuse (ca *alt-fel, ast-fel, feld-mareșal, port-moneu*) și derivate cu prefixe (ca *post-față, trans-bordare*) sau cu

sufixe (ca *pust-nic*, *stâlp-nic*) cuprinzând anumite succesiuni de consoane care nu admit alte despărțiri.

La **cuvintele scrise** (obligatoriu sau facultativ) cu **cratimă** sau cu **linie de pauză** se **admite** - atunci când spațiul nu permite evitarea ei - **și despărțirea la locul cratimei/liniei de pauză**. Este vorba de:

- cuvinte **compuse** sau **derivate** și **locuțiuni**: *aducere-|aminte*;
- **împrumuturi neadaptate** la care **articolul** și **desinențele** se leagă prin **cratimă**: *flash-|ul*;
- **grupuri ortografice** scrise cu **cratimă**: *ducându-|se*, chiar când rezultă secvențe care **nu** sunt silabe: *dintr-|un* (cazuri în care se recomandă însă **evitarea** despărțirii);
- cuvinte **compuse complexe**: *americano-|sud-coreean* sau *americano-sud-|coreean*.

Câteva norme morfologice

Adjective

La unele **adjective neologice**, norma actuală, reflectând uzul persoanelor cultivate, admite la **feminin** forme **cu** și fără **alternanța o** (accentuat) - **oa**, în ordinea de preferință *analoagă/analogă*, *omoloagă/omologă* (în timp ce la altele **nu** admite forme cu **oa**: *barocă*, *echivocă*); adjectivul/substantivul *vagabond* are femininul *vagaboandă*, nu *vagabondă*.

Unele **adjective** vechi și mai ales neologice se folosesc numai pentru **substantive** de un **singur gen**; în cazul celor referitoare la substantive **neutre**, aceasta nu înseamnă că și adjectivele în cauză ar fi „neutre”, cum se indica în DOOM1, chiar dacă au la singular formă de masculin, iar la plural (dacă au plural), formă de feminin: (*metal*) *alcalino-pământos*, (*barometru*) *aneroid*, (*foc*) *bengal*, (*substantiv*) *epicen* (În noua *Gramatică a Academiei* (GALR = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, *Gramatica limbii române. I. Cuvântul*, Editura Academiei, București, 2005), p. 148 se vorbește în asemenea cazuri de adjective defective „numai cu forme de neutru”).

Locuțiuni adverbiale

Deoarece locuțiunile adverbiale **nu** cunosc categoria **numărului**, **locuțiunea** adverbială *altă dată* nu are plural, *alte dată* fiind o locuțiune distinctă.

Articolul*

* În DOOM2 s-a păstrat categoria articolului, deși în noua *Gramatică a Academiei* acesta nu mai este recunoscut ca parte de vorbire.

Articolul hotărât enclitic (**singular** și **plural**) se leagă cu **cratimă** numai în **împrumuturile neadaptate**:

- a căror **finală** prezintă **deosebiri** între **scriere** și **pronunțare**: *bleu-ul* [bləul];
- care au finale grafice **neobișnuite** la cuvintele vechi din limba română: *dandy-ul* (nu *dandiul*), *dandy-i* (dar derivatul *dandism*, nu *dandysm.*); *gay-ul*, *gay-i*; *hippy-ul*, *hippy-i*; *party-ul*; *playboy-ul*, *playboy-i*; *story-ul*, *story-uri*.

Se recomandă atașarea **fără** cratimă a articolului la împrumuturile – chiar nedaptate sub alte aspecte – care se **termină** în **litere** din **alfabetul** limbii **române pronunțate** ca în limba **română**: *gadgetul* [ghegetul], *itemul* [itemul], *weekendul* [uikendul], inclusiv în cazul unor anglicisme ceva mai vechi, scrise și conform DOOM1 fără cratimă: *westernuri* ș.a.

La unele substantive provenite din **abrevieri** există în prezent tendința de a le folosi **nearticulat**: *O.N.U./ONU a decis...* (nu: *O.N.U.-ul ...*).

Numeralul

Normele actuale acceptă la femininul nearticulat al numeralului **ordinal** *întâi* postpus substantivului și forma *întâia*: *clasa întâi/întâia*.

În construcția cu prepoziția *de* (care și-a pierdut sensul partitiv „dintre”, dobândind sensul „de felul”) + pronume **posesiv**, norma actuală admite, pe lângă **plural**, și **singularul**: *un prieten de-ai mei/de-al meu*, *o prietenă de-ale mele/de-a mea*.

Substantivul

Substantivele la care există ezitare în ce privește apartenența la genul **feminin** sau **neutru**, respectiv **masculin** sau **neutru** (cu implicații asupra formei lor de **plural**) se află în una din următoarele situații:

1. cuvinte de **genuri diferite** (dintre care unele învechite, regionale sau populare) specializate pentru **sensuri** sau **domenii diferite**: a^1 (literă) s. m./s. n., pl. *a/a-uri*; a^2 (sunet) s. m., pl. *a*; *basc*³ „adaos la bluză sau jachetă”, *bască*² „lâna tunsă de pe o oaie, bluză, vestă”, *bască*³ „limbă”; *colind*¹ „colindat”, *colind*²/*colindă* (cântec); *zălogă* „semn de carte, capitol”, *zălog*¹ „arbust”, *zălog*² „garanție”;
2. ambele admise ca **variante literare libere**: *basc*²/*bască*¹ (beretă), *colind*²/*colindă* (cântec);

3. de un singur gen, norma actuală optând pentru *astru* masculin, *foarfecă* feminin. Cf. și *clește* masculin, cu pluralul *clești*. La substantivele **mass-media** și **media** „presa scrisă și audiovizuală” s-a admis folosirea ca **feminin singular**: *(mass-)media actuală*, cu genitiv-dativul articulat *(mass-)mediei: prin intermediul (mass-)mediei*.

a. Aceste substantive sunt împrumutate de română din **engleză** (unde *media* provine, la rândul ei, din latină);

b. Folosirea lor ca feminine singular este în acord cu forma lor.

c. Ea este în conformitate cu trecerea, în limba română, la feminin singular a unor plurale neutre latinești la origine, cf. lat. SUPERCILIA > rom. *sprânceană*.

Norma actuală admite **noile singulare** pe care unele substantive feminine cu **rădăcina** terminată în **-l** și **pluralul** în **-e** și le-au creat după modelul *sofa, sofale, cafea, cafele: bretea* pentru sensurile „bentiță de susținere la îmbrăcăminte; ramificație rutieră”, *sanda (nu brețelă, sandală)*.

Tendința distingerii între forma de singular și cea de plural se concretizează în acceptarea de către norma academică a singularului *cârnat* (și nu *cârnat*), refăcut din forma moștenită tocmai pentru marcarea mai clară a opoziției de număr și prin alternanța *t/ț*.

Unele substantive feminine omonime la nominativ-acuzativ singular au **genitiv-dativul singular diferit**: *maică*¹ „călugăriță”, g.-d. art. *maicii*; *maică*² „mamă”, g.-d. art. *maicei/maicii/maichii*.

Unele substantive feminine terminate în *-a* sau *-ia* în limba de origine și-au creat (și) o nouă formă nearticulată: *cariocă, leva/levă, nutrie*.

La unele **nume proprii**, normele actuale admit **variante de flexiune**: *Ilenei/Ileanei*.

Poate exista ezitare în ce privește forma de **plural** (în cadrul aceluiași gen) la unele substantive **feminine** cu pluralul (și **genitiv-dativul singular** nearticulat) în **-e** sau **-i** și **neutre** cu pluralul în **-uri** sau **-e**; la aceste substantive, opțiunea normei actuale este una din următoarele:

- **ambele** forme sunt admise ca **variante literare libere**, cu **preferință** pentru una dintre ele (indicată **prima** în *Dicționar*): *căpșuni/căpșune, cicatrice/cicatrici, cireșe/cireși, coarde/corzi, coperte/coperți, găluște/găluști* (ca și *râpe/râpi*), respectiv *niveluri/nivele* „înălțime, stadiu, treaptă” (ca și *chipie/chipiuri, tuneluri/tunele*);

Acceptarea și a pluralului în *-i*, alături de cel în *-e*, la *două* substantive de genul feminin **nume de fructe**: *căpșuni* și *cireși*, s-a bazat pe faptul că:

1. se înregistrează progresul, în uzul literar, al pluralurilor în cauză;

2. nu există decât plurale în *-i*, atât pentru numele de pomi sau de tufe, cât și pentru numele fructelor acestora, în cazul mai multor astfel de substantive: *fragi, gutui, lămâi, nuci, piersici, rodii*;
 3. formele de plural din sistemul multor substantive feminine au evoluat, în istoria limbii române, de la desinența *-e* la *-i*, plurale ca *boale, roate, strade, școale* ș.a. supraviețuind, eventual, numai în expresii (*a băga în boale, a merge ca pe roate*), dar fiind înlocuite în uzul general prin *boli, roți, străzi, școli*;
 4. încă din *Îndreptar* (Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație*, ediția a V-a, Univers Enciclopedic, București, 1995.), *căpșună* avea pluralul *căpșuni*.
- se admite **o** singură formă la unele substantive **feminine** (*monede*, dar *gagici, poieni, remarci, țărănci, țigănci*) și **neutre** precum *seminare* (*seminarii* nemaiaivând sprijin într-un singular în *-iu*).
- La **împrumuturile** recente, în curs de adaptare, norma actuală a adoptat soluții diferite, și anume:
- folosirea unor substantive cu **aceeași** formă la singular și la plural: *dandy, gay, hippy, peso, playboy*;
 - încadrarea în modelul substantivelor românești, prin formarea pluralului:
 - la cele **masculine** – cu desinența *-i*, cu alenențele fonetice corespunzătoare: *adidași, bodyguardi/bodigarzi, brokeri, dealeri, racketi* (ca în DOOM1 *boși*);
 - la cele **neutre**, în general cu desinența *-uri*, legată:
 - **direct** (fără cratimă) la cuvintele – chiar nedaptate sub alte aspecte – care se **termină** în **litere** din **alfabetul** limbii **române** **pronunțate** ca în limba **română**: *gadgeturi* [ghegeturi], *itemuri* [itemuri], *trenduri* [trenduri], *weekenduri* [uikenduri]);
 - prin **cratimă** la cuvintele a căror **finală** prezintă **deosebiri** între **scriere** și **pronunțare** (*bleu-uri* [blöuri], *show-uri* [şouri]) sau care au **finale** grafice **neobișnuite** la cuvintele vechi din limba română: *party-uri, story-uri*.

Verbul

Formele **fără -ră-** la **indicativ mai-mult-ca-perfect plural** sunt învechite.

Tratarea în DOOM2 a verbelor de conjugarea I cu sau fără *-ez* și de conjugarea a IV-a cu sau fără *-esc* continuă în mare parte DOOM1.

În principiu nu am intervenit în această chestiune foarte delicată decât atunci când am dispus de informații privind uzul formelor. În cazurile în care acestea indicau un echilibru

relativ între forme, au fost recomandate ambele variante, iar când discrepanța era flagrantă, am optat pentru varianta dominantă.

Situația verbelor de conjugarea I la care am intervenit asupra normării din DOOM1 este următoarea:

- *a se prosterna* (fost fără și cu *-ez*, în această ordine; *prosternă/prosternează*) a devenit numai cu, ca și *a decerna*;
- au devenit numai fără *-ez* *a ignora* (*ignorează/ignoră*), *a îndruma* (foste cu și fără *-ez*, în această ordine; *îndrumează/îndrumă*), *a înfoia* (fost fără și cu *-ez*, în această ordine; *înfoaie/înfoiază*);
- au devenit fără și cu *-ez*, în această ordine, *a înjgheba* (*înjghebează/înjgheabă*) ș.a.

Verbele de conjugarea a IV-a la care am intervenit asupra normării din DOOM1 se află în una din următoarele situații:

- au devenit numai fără *-esc* *a bombăni* (fost numai cu *-esc*; *bombăne /bombănește*), *a dăinui* (fost cu și fără *-esc*, în această ordine; *dăinuiește/dăinuie*), *a țârâi* (*țârâie/țârâiește*); la fel *a absolvi*, inclusiv pentru sensul „a termina un an/o formă de învățământ”;
- au devenit cu și fără *-esc*, în această ordine: *a biciui* (*biciuie/biciuiește*), *a birui* (fost numai fără *-esc*; *biruie/biruiește*) ș.a.;

În cazul fluctuației dintre formele sufixate și cele nesufixate nu se poate impune, din păcate, cu forța, o coerență, neconfirmată de uz, numai de dragul coerenței. La asemenea verbe (unele provenite din onomatopee), lucrurile nu pot fi încă tranșate definitiv și într-un mod care să satisfacă sentimentul tuturor vorbitorilor.

Nu există mijloace de memorare a formelor recomandate sau criterii pentru deducerea lor logică, fiind necesară consultarea DOOM2. Nu înseamnă că și alte variante decât cele înregistrate în DOOM2 nu ar fi posibile și, cum și între diversele dicționare există deosebiri, folosirea, în cazurile de dubiu, a altei variante decât cea indicată în DOOM2 nu ar trebui penalizată, făcând parte mai curând dintre variațiile de uz decât dintre abaterile de la o normă categorică.

ALTE INTERVENȚII ÎN DICȚIONARUL PROPRIU-ZIS

Indicații de uz

Inventarul DOOM2 conține peste 62.000 de cuvinte. S-au păstrat cea mai mare parte a intrărilor din DOOM1, adăugându-se indicații de uz la cuvintele care nu aparțin limbii literare actuale: *a aburca* (pop.), *babaros* (arg.), *baboșă* (reg.), *colonelă* (înv., rar), *gagică* (fam.), *iactanță* (livr.), *odicolon* (înv., pop.) etc.

Faptul că un cuvânt precum *gagică* (care s-a extins în limbajul familiar) figurează în DOOM (încă din prima ediție) nu înseamnă că el ar fi fost „adoptat ca normă academică” și că ar fi devenit „oficial”. În cazul unui asemenea cuvânt, normarea privește numai scrierea și flexiunea, nu uzul; pentru situațiile în care este folosit în registrul căruia îi aparține sau într-o operă literară, DOOM2 arată că pluralul lui nu (mai) este *gagice*, ci *gagici*, iar genitiv-dativul singular articulat trebuie scris și pronunțat *gagicii*.

Modificări

Prin intervenții mai mult sau mai puțin punctuale operate în corpul dicționarului **s-au modificat** o serie de recomandări ale DOOM1:

- scrierea și/sau pronunțarea unor **împrumuturi**: *dumping*, *antidumping* [(anti)d̥amping], nu [(anti)d̥umping]; *knockdown* [knɔcdaŋ/nɔcdaŋ] și *knockout* [knɔcaŭt/nɔcaŭt], nu *cnocdaun*, *cnocaut*; categoria formațiilor cu *-men* împrumutate din engleză sau din franceză (care nu mai sunt scrise cu *-man*): *congresmen*, pl. *congresmeni*; *recordmen*, pl. *recordmeni*; *tenismen*, pl. *tenismeni* (cf. și femininele *recordmenă*, *tenismenă*, formate în românește) etc.;

- unele **forme flexionare**:

- *a continua* are, conform normei actuale, la **indicativ și conjunctiv prezent**, persoana **I singular**, forma (*să*) *continui* (**nu** (*să*) *continuu*), ca și la persoana a II-a singular, după modelul unor verbe în *-ia* (ca *a apropiia*);

- *a mirosi* are la **indicativ prezent**, persoana a **III-a plural**, forma (*ei*) *miros* (**nu** (*ei*) *miroase*);

- s-au admis, atât la cuvinte vechi, cât și la cuvinte mai noi, unele forme ca **variante literare libere**: *astăreală/astereală*, *becisnic/bicisnic*, *cearșaf/cearceaf*, *chimiluminiscență/chimioluminescență*, *corijent/corigent*, *delco/delcou*, *diseară/deseară*, *fierăstrău/ferăstrău*, *filosof/filozof*, *luminiscent/luminescent*, *muschetar/mușchetar*, *pieptăn/pieptene*, *polologhie/poliloghie*, *tumoare/tumoră*;

- s-au eliminat unele forme sau variante, recomandând (**numai**) *acciză*, *astm*, *azi-noapte*, *carafă*, *chermeză*, *chimioterapie*, *container*, *crenvurst*, *a dăula*, *de-a-ndăratelea*, *a dispera*, *fîică*, *a fonda*, *israelian*, *lebărvurst*, *luminator*, *machieur*, *machieuză*, *maseur*, *maseuză* – ca și *cozeur*, *dizeur*, *dizeuză* –, *marfar*, *magazioner*, *mesadă*, *pricomigdală*, *zilier*, **nu** (și) *acciz*, *astmă*, *as-noapte*, *garafă*, *chermesă*, *chemoterapie*, *conțainer*, *de-a-ndăratele*, *a dehula*, *a despera*, *crenvurșt*, *fîică* [fîică], *a funda*, *izraelian*, *lebervurșt*, *luminător*, *machior*, *machieză*, *masor*, *mărfar*, *magaziner*, *misadă*, *picromigdală*, *ziler* etc.;

- s-a admis existența la unele nume compuse de plante și de animale, de dansuri populare, de jocuri ș.a. a formei **nearticulate** și a **flexiunii**: *abrudeanca* (dans), neart. *abrudeancă*, g.-d. art. *abrudencii*;
- s-au considerat (**formal articulate** și) de genul **masculin** (nu neutru, cum este cuvântul de bază), numele de plante sau de animale compuse de tipul *acul-doamnei* (plantă) s. m. art., *degețel-roșu*;
- „epitetele” referitoare la persoane au fost considerate **de ambele genuri**, nu numai masculine: *bâlbâilă* s. m. și f.;
- s-a admis, printre altele, existența unor forme de singular la **nume de popoare** vechi (*alobrog*), de **specii** animale și vegetale (*acantocefal*) ș.a.;
- s-a considerat că substantivele provenite din verbe la **supin** nu au în general plural și s-au tratat separat locuțiunile formate de la ele: *ales* s. n.; *alese* (pe ~) loc. adv.;
- s-au respectat, pentru numele și simbolurile **unităților de măsură**, prevederile sistemelor internaționale obligatorii/normelor interne stabilite de profesioniști: *watt-oră* cu pl. *wați-oră*, nu *wattoră*, pl. *wattore*;
- s-a schimbat **încadrarea lexico-gramaticală** a unor cuvinte:
 - sunt considerate **locuțiuni pronominale de politețe** (și nu secvențe formate din substantiv + adjectiv pronominal posesiv sau pronume personal în genitiv) tipurile *Domnia Ta*, *Exceleța Voastră*, *Înălțimea Voastră* etc., deși formațiile sunt analizabile, deoarece acordul predicatului cu aceste secvențe folosite ca subiect nu se face cu persoana a III-a, ca în cazul substantivelor, ci cu persoana la care se referă, de ex. cu persoana a II-a: *Exceleța Voastră veți fi primit de președintele țării*.
 - *bun-platnic*, *rău-platnic*, ca și *viță-de-vie* ș.a. (considerate, probabil, de autorii DOOM1 îmbinări libere și de aceea neinclus în dicționar), sunt socotite compuse;
 - *uite* este considerat interjecție, și nu formă verbală ș.a.

Adăugiri

S-au **adăugat** cca 2.500 de cuvinte:

- **împrumuturi** din latină și din diverse limbi moderne, (re)intrate în uz, majoritatea din engleză, dar și din franceză, spaniolă etc., marcate ca angl(icisme), fr(anțuzisme), hisp(anisme) etc.: *acquis*, *advertising*, *airbag*, *broker*, *cool*, *curriculum*, *dealer*, *gay*, *hacker*, *item*, *jacuzzi*, *macho*, *trend* etc.;

Includerea în DOOM2 a unor împrumuturi recente neadaptate, mai ales anglo-americe, nu trebuie interpretată ca o recomandare a tuturor acestora. Ea se bazează pe ideea că, dacă

folosirea lor nu poate fi împiedicată, iar unele dintre ele țin de o modă ce poate fi trecătoare, ignorării problemei - care lasă loc greșelilor - îi sunt preferabile înregistrarea formelor corecte din limba de origine și sugerarea căilor pentru posibila lor adaptare la limba română. Viitorul va decide care dintre aceste cuvinte vor rămâne, asemenea atâtor împrumuturi mai vechi, și sub ce formă anume, și care vor dispărea.

- cuvinte **existente** în limba română, dar care, din diverse motive, lipseau din DOOM1 (unele intrate în limbă sau devenite uzuale după elaborarea acestuia):

- *a accesa, acvplanare, aeroambulanță, aeroportuar, alb-negru, alb-argintiu, anglo-normand, aurolac, a se autoacuza, autocopiativ, blocstart, cronofag, dublu-casetofon, electrocasnic, a exînscrie, extra* adj. invar., *gastroenterolog, giardia, heliomarin, metaloplastie, neocomunism, neoliberal, policalificare, politolog, preaderare, primoinfecție, proamerican, sociocultural, super* adj. invar., *teleconferință, a tracta, ultra* adj. invar. etc.;

- compuse absente din DOOM1: *à la, alaltăieri-dimineată, mâine-dimineată; azi-mâine* ș.a.;

- derivate de la nume de locuri românești (*albaiulian, negruvodean*), de la nume de state (*srilankez*) și alte derivate care pun probleme (*shakespearian/shakespeare-ian*) ș.a.;

- dublete ale unor cuvinte existente în DOOM1: *compleu, emisie, frecție, mental, ocluzie, papua, repertoar* ș.a. - alături de *complet, emisiune, fricțiune, mintal, ochuziune, papuaș, repertoriu*;

- cuvinte provenite din abrevieri: *ADN* ș.a.;

- nume proprii cu care trebuiau puse în legătură substantive comune înregistrate în dicționar: *Acropole* față de *acropolă* ș.a.;

- nume proprii care fuseseră normate în anexele la DOOM1 sub o formă susceptibilă de amendări: *Artemis*, pentru care am recomandat g.-d. *lui Artemis*, nu *Artemidei* ș.a.;

- grupuri de cuvinte omofone cu cuvinte compuse: *de sigur, nici un(ul)* etc.

Ioana Vintilă-Rădulescu

Bibliografie selectivă

- Avram, Mioara** – *Probleme ale exprimării corecte*, EARSR, București, 1987
- Avram, Mioara** – *Ortografia pentru toți*, Editura Academiei Române, București, 1990
- Avram, Mioara** – *Cuvintele limbii române între corect și incorect*, Editura Cartier, Chișinău, 2001
- Bidu-Vrănceanu, Angela; Forăscu, Narcisa** – *Modele de structurare semantică (Cu aplicații la limba română)*, Editura Facla, Timișoara, 1984
- Bidu-Vrănceanu, Angela** – *Structura vocabularului limbii române contemporane*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986;
- Bidu-Vrănceanu, Angela** – *Lectura dicționarilor*, Editura și Atelierele Tipografice „Metropol”, București, 1993
- Bidu-Vrănceanu, Angela (coord.)** – *Lexic științific interdisciplinar*, Ed. Univ. București, 2001
- Bidu-Vrănceanu, Angela (coord.)** – *Lexic comun, lexic specializat*, Ed. Univ. București, 2002
- Bidu-Vrănceanu, A.; Călărășu, C.; Ionescu-Ruxăndoiu, L.; Mancaș, M.; Pană Dindelegan, G. (et alii)** – *Dicționar de științe ale limbii*, ed. rev. și adăugită, Ed. Nemira, București, 2005
- Brâncuș, Gr.** – *Istoria cuvintelor*, Ed. Coresi, București, 1991
- Bucă, M.; Evseev, I.** – *Probleme de semasiologie*, Ed. Facla, Timișoara, 1976
- Coteanu, Ion** – *Structura și evoluția limbii române (de la origini până la 1860)*, Ed. Academiei, București, 1981
- Coteanu, Ion (coord.)** – *Limba română contemporană* (2 vol.) Ed. Academiei, București, 1985
- Coteanu, Ion** – *Etimologia și limba română*, EARSR, București, 1987
- Coteanu, Ion; Sala, Marius** – *Etimologia și limba română*, Ed. Academiei, București, 1987
- Coșeriu, Eugeniu** – *Introducere în lingvistică*, Cluj, Editura Echinox, 1995
- *** – *Dicționar ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, București, EA, 1982
- ***– *Dicționarul explicativ al limbii române (DEX)*, Ediția a II-a, București, Univers Enciclopedic, 1996

- Dimitrescu, Florica** – *Introducere în fonetica istorică a limbii române*, Ed. Științifică, București, 1967
- Dimitrescu, Florica** – *Dinamica lexicului românesc – ieri și azi*, Ed. Logos, București, 1994
- Dimitrescu, Florica** – *Dicționar de cuvinte recente*, Editura All, București, 1996
- Ducrot, Oswald; Schaeffer, Jean-Marie** – *Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului*, Ed. Babel, București, 1996
- *** – *Encyclopedia of Language and Linguistics*, 2nd edition, Elsevier, 2005
- Ene, Ana** – *Introducere în lexicografie: probleme teoretice și aplicații*, Editura Universității „Transilvania”, Brașov, 2008
- Forăscu, Narcisa** – subcap. „Sunetul și proprietățile lui” și „Fiziologia articulației”, în Ion Coteanu (coord.), *Limba română contemporană. Fonetica, fonologia, morfologia*, București, 1985, p. 14 – 17
- Graur, Alexandru** – *Fondul principal al limbii române*, EȘE, București, 1957
- Graur, Alexandru; Wald, Lucia** – *Scurtă istorie a lingvisticii*, București, 1978
- Guțu Romalo, Valeria** – *Corectitudine și greșală. Limba română de azi*, Ed. Humanitas Educațional, București, 2000
- Hristea, Theodor (coord.)** – *Sinteze de limba română*, ed. a III-a, rev. și adăugită, Ed. Albatros, București, 1984
- Ionescu, Emil** – *Manual de lingvistică generală*, ed. a II-a, rev. și adăugită, Ed. ALL, București, 1997
- Jakobson, Roman** – „Principiile de bază ale limbajului”, în G. Alexandru și L. Wald, *Scurtă istorie a lingvisticii*, București, 1978
- Katz, Jerrold; Fodor, Jerry** – *Structura unei teorii semantice*, în „Antologie de semantică”, București, 1976
- Lupu, Coman** – *Lexicografia românească în procesul de occidentalizare latino-romanică a limbii române moderne (1780 – 1860)*, Ed. Logos, București, 1999
- Manoliu Manca, Maria** – *Structuralismul lingvistic*, EDP, București, 1973
- Mauro, Tullio de** – *Introducere în semantică*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1978
- Mârza, Clement** – subcap. „Urechea. Funcțiile la audiere”, în Ion Coteanu (coord.), *Limba română contemporană*, vol. I, București, 1974, p. 28 – 30
- Petrovici, Emil** – *Sistemul fonematic al limbii române*, SCL, VII/1956, pp. 1-2 și pp.7-18

- Robins, R. H.** – *Scurtă istorie a lingvisticii*, Ed. Polirom, Iași, 1997
- Rosetti, Alexandru; Aurelian Lăzăroiu** – *Introducere în fonetică*, București, 1982
- Rosetti, Alexandru** – *Despre regula comutării în fonologie*, SCL, XII/1961, pp.11-14
- Saussure, Ferdinand de** – *Curs de lingvistică generală*, ed. critică de Tullio de Mauro, Ed. Polirom, Iași, 1998
- Seche, M.** – *Schiță de istorie a lexicografiei române*, I-II, EȘE, București, 1966-1969
- Stoichițoiu-Ichim, Adriana** – *Aspecte ale influenței engleze în româna actuală*, Ed. Universității București, 2006
- Stoichițoiu-Ichim, Adriana** – *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică, influențe, creativitate*, Ed. ALL, București, 2008
- Șerban, Vasile; Evseev, Ivan** – *Vocabularul românesc contemporan. Schiță de sistem*, Timișoara, Editura Facla, 1978
- Vasilache, Gh. N.** – *Ghid ortografic și ortoepic al limbii române*, ed. a II-a revizuită și adăugită, Ed. Polirom, Iași, 2006
- Vasiliu, Emanuel** – *Fonologia limbii române*, Ed. Științifică, București, 1965
- Vasiliu, Emanuel** – „Problemele fonemului în lingvistica actuală”, în I. Coteanu (coord.), *Elemente de lingvistică structurală*, Ed- Științifică, București, 1967, pp. 81-89
- Vintilă-Rădulescu, Ioana** – *Terminologia și problemele ei actuale*, Ed. Academiei Române, București, 1999
- Vintilă-Rădulescu, Ioana (coord.)** – (DOOM 2) *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ed. a II-a rev. și adăugită (sub egida Academiei Române și a Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”), Ed. Univers Enciclopedic, București, 2005
- Volceanov, George** – *Dicționar de argou al limbii române*, Ed. Niculescu, București, 2007
- Zafiu, Rodica** – *Diversitate stilistică în româna actuală*, Ed. Univ. București, 2001